

SOIHITU

MARXILAISTA YHTEISKUNTAKRITIIKKIÄ VUODESTA 1931 44.VUOSIKERTA



Porvariston hallitsemistapa

Gramsci-keskustelu Suomessa

Nälän yhteiskunnallinen tausta

El Salvador

Autoritarisoituva Ruotsi

5/1980



SOIHTU

Perustettu 1931

JULKAISIJA

SOSIALISTINEN OPISKELIJALIITTO

TOIMITUS

Pertti Rovamo (vastaava), Kimmo Sarje, Kimmo Henriksson (toimitussihteerit), Paikallistoimittajat: Ulf Forsman (Turku), Heikki Mäki-Kulmala (Tampere), Jussi Silvonen (Kajaani), Jukka Nykyri (Oulu), Arto Koho (Joensuu).

KIRJEENVAIHTAJAT

Juha Lehto (Moskova), Jouko Jokisalo (Berliini), Arnold Bruns (Bonn).

TOIMITUSNEUVOSTO

Erik Arnkil, Mervi Gustafsson, Lauri Hokkanen, Alpo Halonen, Tapani Hietaniemi, Timo Kallinen, Reijo Kalmakurki, Antti Karvonen, Markku Kivinen, Jussi Kotkavirta, Jorma Laurila, Juhani Lehto, Jorma Lindfors, Jukka Mallinen, Harri Manner, Reijo Miettinen, Pertti Multanen, Pentti Määttänen, Juha Partanen, Juhani Ruotsalo, Aino Saarinen, Christoffer Tigerstedt, Kaarlo Tuori

LEVIKKI

Sami Määttä

TOIMITUS JA KONTTORI

3 linja 7 b 37 00530 Helsinki 53 puh. (90) 736 112

TILAUSHINNAT

Vuosikerta 1981 (6 numeroa)

- kotimaahan 75:-
- ulkomaille 85:-
- tukitilaus 150:-

Tilaukset ps-tilille 762 69-4, korttiin nimi, osoite ja merkintä "Soihdun tilaus".

OSOITTEENMUUTOKSEN

pyydämme lähettämään lehden konttoriin. Se astuu voimaan kahden viikon kuluttua. Emme vastaa väärään osoitteeseen tilatun lehden jälleenlähettämisestä.

ULKOASU IRRAH RENNAM

Kirjapaino Sanan Tie, Tampere

ISSN 0356-6056 Soihtu

SOIHTU

5/1980

<i>Pääkirjoitus:</i>	Politiikan vaikea taito	2
<i>Jaakari Hännisen haastattelu:</i>	Joitakin kysymyksiä politiikan politisoimisesta	4
<i>Viktor Lai-Klaus on Kreitor:</i>	Kansankoti-myytin rappio ja tuho	17
<i>Aartti Siisiäinen:</i>	Gramsci Suomessa	26

KATSAUKSIA

<i>Börje J. Mattsson:</i>	Ratkaisu lähestyy Salvadorissa	41
<i>Matti Rossi:</i>	El Salvador osa I	44
<i>Terwi Gustafsson:</i>	Nälkä – yhteiskunnallinen ongelma	50

KESKUSTELUA

<i>Yrjö Hilpelä:</i>	Moraalin ja etiikan käsitteet	60
----------------------	-------------------------------------	----

Politiikan vaikea taito

C. S. Forester kuvaa ensimmäiseen maailmasotaan sijoitetussa romaanissaan *The General* englantilaisten sotapäälliköiden neuvottelua strategiasta. He ovat monta kertaa lähettäneet armeijansa murtamaan vihollisen rintamaa ja joutuneet aina torjutuiksi verissä päin. Perinteiset sodankäynnin menetelmät eivät ole tuoneet tulosta, mutta kukaan ei keksi mitään uutta-kaan. Forester kirjoittaa: "On kuin joukko villi-ihmisiä olisi nähnyt, että joku on kiinnittänyt suureen puuhun ruuvin. He ovat kerääntyneet puun ympärille ja yrittävät kiskoa ruuvia irti, mutta turhaan. Jos joku olisi sanonut, että ruuvi on kierrettävä irti puusta, he olisivat nauraneet ja pitäneet tätä hulluna. He ryhtyvät sen sijaan kehittelemään monimutkaisia menetelmiä, joiden avulla saadaan lisää miehiä kiskomaan ruuvia irti, ja tuovat paikalle kankia ja hohtimia saadakseen kaiken mahdollisen voiman avukseen."

Joskus tuntuu siltä, että tuo kuvaus, ainakin karikatyyrinä, soveltuu myös suomalaiseen työväenliikkeeseen viime vuosina. Sillä on perinteiset menettelytapansa, kokemuksensa ja järjestövoimansa takanaan, mutta tämä ei nykyään näytä riittävän. Suomalaisessa politiikassa ollaan tultu tilanteeseen, joka selvästi vaatii uusia arvioita. Tällä hetkellä osa työväenliikkeestä (myös kommunistisesta) sotkeutuu yhä pahemmin omiin hallituskuvioihinsa, mutta jatkaa itsepäisesti samalla linjalla, ellei minkään muun vuoksi niin arvovaltasysteistä. Vallankumouksellinenkin työväenliike on nykyisyyden vankina: se on kuin juuttunut asemasotaan, jossa se ei joudu vihollisen ansaan, mutta ei myöskään pysty offensiiviin.

Saman asian sanoo Sakari Hänninen tässä numerossa julkaistussa haastattelussa hieman toisin sanoin: "Osa työväenliikkeestä menee muutokseen mukaan kuin sokea sotka, joka on jättänyt pesänsä, ei löydä luotoa. Osa työväenliikkeestä jököttää julkisuuden pinnan alla kuin hauki heinäveessä, ei liiku kun vaistoa katiskoja kaikkialla. Nyt liikkui vähäsen, veden pintakin värisi."

Olisi siis löydettävä keino saada ruuvi irti puusta. Esimerkkitapauksen kaltaista patenttiratkaisua ei tietenkään ole koskaan löydettyissä, mutta

olisi aika pysähtyä arvioimaan, mistä kapitalismin strategiset kohdat todella ovat löydettävissä ja pyrimmekö tällä hetkellä usein turhaan vain rynnäköimään sen valeasemia vastaan. On ryhdyttävä vakavaan keskusteluun tieteilisistä politiikasta, valtioteoriasta, kommunistien strategiasta.

Soihtu on uudistumisensa jälkeen pyrkinyt keskittymään nimenomaan vallankumouksellisen politiikan kysymyksiin ja se aikoo jatkaa suuntaa vastaisuudessaakin. Tässä numerossa julkaistavan Sakari Hännisen haastattelun ohella käsitellään aina ajankohtaista Gramscia ja porvariston hallitsemistapaa eräässä pitkälle kehittyneessä kapitalistisessa maassa, Ruotsissa. Seuraavassa numerossa on luvassa piirteitä Ranskan kommunistien vaihtoehtokeskustelusta. Keskustelua tulee varmasti stimuloimaan myös piakkoin ilmestynvä Taisto Sinisalon teos "Vastaus on vasemmistopolitiikka". Ennen kaikkea elävän keskustelun jatkuvuus on kuitenkin kiinni Soihtun lukijakunnan panoksesta. Mikäpä olisi parempi tapa lukijoiltamme osallistua Soihtun 50-vuotisjuhlien viettoon, kuin aktiivinen osallistuminen lehden teemojen puimiseen.

Joitakin kysymyksiä politiikan politisoimisesta

SAKARI HÄNNISEN HAASTATTELU

1) Valtion puuttuminen yhteiskunnalliseen uusintamiseen, yhteiskunnan joka alueeseen, näyttää jokaiselle päivänselvältä. Miten sitä on pystytty selittämään?

SH: Valtiollistuminen on tosiasia. Tosin on marxilaisia, jotka pyrkivät kieltämään tämän porvarillisen yhteiskunnan historiallisen muutoksen, muutoksen kapitalismin omassa historiassa. Esimerkiksi pääomalooginen Projekt Klassenanalyse on yrittänyt kirjassaan *Der Staat in der BRD* (VSA, Hamburg/Westberlin 1977) hinnalla millä hyvänsä todistaa, ettei ole tapahtunut valtiollistumista eli heidän mukaansa valtion osuuden kasvua BKT:sta. Yritys on toivoton ja johtaa käsitteillä ja tilastoilla keinotteluun.

On sitten toinen asia, ettei ole mitään yhtä oikeaa valtiollistumisen indikaattoria, vaikkapa valtion osuutta BKT:sta. On nimittäin valtiollistumista ja valtiollistumista. Tietyt valtiointervention muodot edellyttävät suurta valtion osuutta BKT:sta kuten työvoiman uusintamiseen liittyvät valtiolliset tehtävät, kun taas toiset toimet kuten korporatiivinen ohjelmointi toteutuu vä-

häisillä menoilla. On maita kuten Ruotsi ja sellaisia kuten Japani.

Valtiollistumisella tai paremminkin valtiomonopolismilla on monta puolta. Näiden eri puoltien painottaminen saat-
taa johtaa erilaiseen luonnehdintaan ja selitykseen silloin kun kysymyksessä on enemmän induktiivinen yleistäminen. Ja tällä hetkellä kaikki valtiollistumisen tulkinnat ovat vielä enemmän tai vähemmän empiirisiä yleistyksiä, ohjelmallisia. Tämä koskee myös valtiomonopolistisen kapitalismin tulkintoja. Valmista teoriaa ei ole, eikä sellaisia tulkintoja pidä valmiina teoriana arvioidakaan.

Nykyisiin valtiomonopolistisen kapitalismin kuin myös lähes poikkeuksetta kaikkiin marxilaisiin nykykapitalismin konkreettisiin tulkintoihin liittyy eräs ongelma, jota en malta olla mainitsematta. Se on funktionalismi. Kun on pyritty selittämään valtion lisääntyvää interventiota talouteen tai muihin yhteiskunnallisen elämän alueisiin, niin se on tehty tulkitsemalla valtion puuttuminen eräänlaiseksi rationaaliseksi toimeksi uhkan torjumiseksi, funktioksi. Näin jää ainakin vähälle huomiolle Gramscin varaus: "... tietty poliittinen

toimenpide on saattanut olla hallitsevien luokkien johtajien tekemä virhe-arviointi, virhe, jonka historian kehitys hallitsevien luokkien parlamentaaristen 'hallituskriisien' kautta korjaa ja voittaa: mekaaninen historiallinen materialismi ei ota huomioon erehdyksen mahdollisuutta vaan näkee kaikki poliittiset toimenpiteet välittömästi rakenteen määrittäminä tapahtumina, siis heijastumina todellisesta ja pysyvistä (ja toteutuneesta) rakenteen muutoksesta. 'Erehdyksen' periaate on monimutkainen: kysymyksessä voi olla sekä yksilöllinen virheellisestä arviosta lähtevä impulssi että tiettyjen ryhmien tai ryhmäkuntien hegemoniapyrkimysten (jotka saattavat epäonnistua) ilmentymiä johtavien ryhmitymien sisällä." (Antonio Gramsci: Vankilavihkot. Valikoima. Kansankulttuuri. Helsinki 1979).

Tässä lainaamassani Gramscin ajatuksessa en pidä tärkeimpänä "erehdyksen" periaatteen painottamista vaan sitä, että valtiollinen toimenpide on aina poliittisesti välitetty. Toisin sanoen, on tyypistettyä yrittää suoraan välittää vain valtio ja pääoma. Välissä on koko poliittinen järjestelmä. Tällä alueella tapahtuu nykyisin todellinen muutos.

2) Mitä tarkoitat poliittisen järjestelmän muutoksella? Mikä on muutoksen luonne ja seuraukset?

SH: Poliittinen järjestelmä tai tarkemmin sanottuna porvarillisen valtion organisoitumismuoto on valtiokoneistoa eli valtion institutionaalista muotoa laajempi poliittinen näyttämö. Valtiollisten instituutioiden ohella siihen kuuluvat myös mm. puolueet, joukkojärjestöt, hegemonia-aparaatit kuten lehdistö jne. Se on massaluontoisen poliittisen toiminnan alue, joukkoluontoisten ilmiöiden kenttä. Tällä hetkellä se, eikä niinkään valtiokoneisto, on muutoksen

keskiö, nimenomaan kapitalismin kehitystä vastaavan muutoksen keskiö. Sillä: yhteiskunnan kapitalisoituminen ja valtiollistuminen kulkevat käsi kädessä ja tavallaan kohtaavat juuri tällä näyttämöllä.

Valtion organisoitumismuodon muutos on myös valtiointervention edellytys, sillä siinä syntyvät ne rakenteet, jotka välittävät pääoman ja valtion voimien liittoa. Näiden rakenteiden kehittyminen merkitsee poliittisen järjestelmän blokkiintumista, kivetymistä, poliittisen toiminnan byrokratisoitumista. Tapahtuu monenlaisia muutoksia, jotka koskevat joukkojärjestöjä ja puolueita, ne vaikuttavat suuresti juuri työväenliikkeen järjestöihin. Voidaan jopa puhua joukkointegraation apparaattien syntymisestä.

Kun esimerkiksi puolueista yhä enemmän tulee joukkointegroinnin apparaatteja, niin silloin seuraavanlaiset luonnehdinnat ovat paikallaan:

- puolueiden etuja artikuloiva ja kanavoiva rooli on katoamassa
- puolueet menettävät merkitystään pääomafraktioiden kompromissien välittäjänä koska tilalle tulee valtionhallinto
- puolueet muuttuvat joukkojen valtiollistajiksi eli kanaviksi valtiollisen byrokratian ja kansan välillä, siis valtiollisiksi palvelupisteiksi
- puolueilla on taipumus muuttua vaalikoneiksi gallup-demokratiassa
- puolueiden alueellisista ja paikallisista organisaatioista on tulossa vain valitsijakuntaa ilman osallistumisvaltaa
- puolueiden johto rekrytoituu yhä enemmän virkamies- ja ylemmästä toimihenkilökunnasta
- puolueista on tulossa "uuden keskiluokan" professionaalinen karriäärikavana
- kaikkien puolueiden organisaatorakenne yhtäläistyy ja profiili mataloi-

tuu

- puolueiden sisällä muodostuu selvä jako aktiivisiin osallistujiin ja passiivisiin kuuntelijoihin; edellisiin kuuluu valtiollinen byrokraatti, puoluetoimistobyrokraatti, "ideologit"

- puoluepolitiikka ammatillistuu
- puolueista muodostuu valtiobyrokratian lisäkkeitä, jotka filitöivät ja kontrolloivat poliittista mielipiteenmuodostusta

- puoluepoliittinen valinta on menettämässä luokkaperustaista jäsenystään

- erillistynyt puoluebyrokraatia toimii valtiollisen puolerahoituksen turvin

- puoluetoimistojen ja valtionhallinnon yksikköjen jakoviiva liudentuu "puoluepolitisoitumisen" kautta

- hallituspuolueen ja jäsenpuolueen erosta muodostuu uudenlainen vastakohta

- puolueiden integroitua valtiokoneistoon syntyy intressimuodostuksen tyhjiö.

Luonnehdintoja poliittisen järjestelmän blokkautumisesta voitaisiin esittää loputtomiin. Ne ovat ristiriitaisia luonnehdintoja. Ne pätevät myös nyky-Suomeen. Useita johtopäätöksiä voitaisiin tehdä kehityksestä. Teen vain kaksi. Ensinnäkin kommunistien ja marxistien kannalta katsottuna valtiollistumisen käsite problematisoituu. Yhä tärkeämmäksi muodostuu käsite-eron tekeminen yhteiskunnallistumisen ja valtiollistumisen välille. Muuten syntyy helposti mielikuva, että juuri kommunistit ovat pääomafunktionaalisen valtiollistumisen johdonmukaisia loppuunviejiä. Toiseksi on selvää, että kuvatuinen kehitys nostaa esiin, ja on jo nostanut esiin, antietatistisia tendenssejä, niin vasemmalta kuin oikealta. Ja vasemmalta syystä, koska on syntynyt uusi vastakohta valtiollisen eliitin ja alamaisten välillä, vastakohta, joka ei korvaa vaan täydentää työn ja pääoman vastakohtaa,

vasemmiston ja oikeiston vastakohtaa.

3) Jos kerran syntyy uudenlainen vastakohta valtiollisen eliitin ja alamaisten välille, niin eikö se luo uudenlaisen "poliittisen tilauksen"?

SH: Varmasti luo. Mutta kuvassa on toivo ja pelko. Ensin pelko: antietatistinen paine ei suinkaan välttämättä kanavoidu antimonopolistisiin uomiin. Päinvastoin oikeistoradikaaliset tendenssit voivat olla ja ovat reaalisia ja hälyttäviä. Ajatellaan vain USA:ta, Iso-Britanniaa, Saksan liittotasavaltaa, Ranskaa. Lisäksi olisi lyhytnäköistä tuijottaa vain olleisiin oikeistoradikalismiin, erityisesti fašismiin, muotoihin. Muodot vaihtuvat, uudet muodot ovat mahdollisia. Ja ne voivat olla kovin liikkuvia. Niinpä antietatistinen oikeistoradikalismi voi tehdä nopeankin muodollisen äkkikäännöksen luonnettaan muuttamatta. Suhdanteen vanassa oikeistoradikaalit voivat huomata, ettei kannata yrittää rikkoa vanhoja rakenteita vaan vallata ne, liittoutua. Saman voi huomata valtiollistunut establishmenti, ja silloin alkavat vaikeudet.

Mitään irrationalismin ilmapiiriä tai apokalyptisia maisemia ei pidä turhan takia maalata. Ennen kaikkea ei pidä puhua mahdollisuudesta ennenaikaisesti olevana. On liiaksi esimerkkejä siitä, että toivotetaan oikeistolaistumista, oikeistokäännettä, ennen aikojaan, ja kun se sitten tulee seisotaan tumpot suorina koska aikanaan meni uskottavuus.

Nyt on pääasia, että on syntymässä, ja on jo, valtiollisen establishmentin vastainen mieliala, joka on potentiaalisesti antimonopolistinen. Se ei ole mikään yhtenäinen rintama vaan heterogeeninen, sisäisesti ristiriitainen, alati muuttuva. On kolminkertainen syy kiinnostua tästä mielialasta, ei mielistellä sitä.

Ensinnäkin on tarve kääntää se pois oikeistoradikaalisilta urilta, toiseksi on syy suunnata se valtiollisesti välitettyä suurpääomaa vastaan ja kolmanneksi on motiivi oppia uuden mielialan sisältämistä vaihtoehtoista. Viimeksimainitussa on toivo. Se sisältyy niihin moniin vaihtoehtoliikkeisiin, jotka ovat herkästi reagoineet yhteiskunnan kapitalisoinnin ja valtiollistumisen seuraamuksia vastaan. Näihin ääniin sisältyy kritiikkiä, jota on kuultava.

4) Mutta mitä ovat vaihtoehtoliikkeet? Onko niitä Suomessa? Pääsevälkö ne päämääriinsä?

SH: Ei olisi ehkä pitänyt käyttää vaihtoehtoliike-sanaa. Tuntuu siltä, että liian helposti puhutaan vierailta termeillä kun jokin asia on vaikeasti mieltävissä. Olosuhteet ovat lisäksi eri maissa kovin erilaiset. Esimerkiksi Saksan liittotasavallassa vaihtoehtoliikkeillä on täsmällinen, rajattu merkitys. Ne ovat ekologisen liikkeen, asukasliikkeen, naisliikkeen ja kansalaisaloitteen ohella yksi uusi yhteiskunnallinen liike.

Uusi yhteiskunnallinen liike voi olla kuin hyvä sana kuvaamaan ainakin osittain antietatistisia ja antimonopolistisia tendenssejä, se on ainakin tarpeeksi epä-määräinen. Tosin on muistettava, että näiden liikkeiden suhde niin monopolihin kuin valtioon on kovin ristiriitainen. Mutta joka tapauksessa uudet yhteiskunnalliset liikkeet ovat yhteiskunnallisten rakennemuutosten objektiivinen tuote. Minusta niitä luonnehtii kaksi seikkaa: ne ovat valtion organisointimuodon ulkopuolella mutta pääsääntöisesti julkisuusmuodon ja oikeuden sisällä – joitakin oikeutta loukkaavia kansalaistottelemattomuuden ilmuksia on tietenkin olemassa. Ja ne taistelevat konkreettisten yhteiskunnallisten ehtojen, elämisen ehtojen, puoles-

ta, ne taistelevat "radikaalien reformien" puolesta. Niinpä minkä tahansa asian ympärille kehittyvä kriittinen liike ei ole uusi yhteiskunnallinen liike.

On selvää, että Suomessa on (ainakin oraallaan) tällaisia uusia yhteiskunnallisia liikkeitä: on asukasliikkeitä, kylätomikuntia, ympäristönsuojeluliikkeitä, naisliikkeitä jne. Kaikki ne ovat enemmän kuin yhden asian liikkeitä olematta vielä varsinaisia vaihtoehtoliikkeitä. Paremminkin sitä ovat nuorison "uudet liikkeet". Tilanne on vasta kypsymässä, on "potentiaalisen vastarinnan aika". Pääasia on se, että kapitalisoinnin ja valtiollistumisen tuloksena paine nykyisille organisaatioille vaihtoehtoisien vaikuttamisten kanavien puolesta tulee kasvamaan, yhä useammat ihmiset haluavat iskeä aukkoja yhteiskunnan valtiollistuneeseen panssariin.

Uudet yhteiskunnalliset liikkeet eivät ole vallankumouksellisia liikkeitä. Niihin nimittäin kätkeytyy eräänlainen sisäinen ristiriita: pystyäkseen toteuttamaan radikaaleja päämääriään niiden on tavalla tai toisella vaikutettava valtioon, kun taas kyetäkseen valtioon vaikuttamaan niiden on tavalla tai toisella organisoiduttava, mutta uusien yhteiskunnallisten liikkeiden organisointi on puolestaan niiden (spontaani) luonteen vastaista ja johtaa helposti haantamiseen, luovuttamiseen ja voimien ehtymiseen. Niinpä uudet yhteiskunnalliset liikkeet eivät voi olla yksin.

5) Entäpä sitten puolueiden ja uusien yhteiskunnallisten liikkeiden suhde? Voidaanko puhua näiden liikkeiden poliittisesta hyväksikäytöstä?

SH: Jo olemassaolevaa liikettä on vaikea "väkivallalla" ohjata ulkoapäin, ei edes sisällä ollen. Epäilemättä yrityksii on: on yrityksiä kooptoida liike keinolla millä hyvänsä, vaikkapa yrittämällä

päästä kaupunginosayhdistyksen kortistontohitajaksi, ja jos se onnistuu niin liike kyllä kuihtuu. On yrityksiä ulkoapäin ilmottautua liikkeen profeetaksi, ja jos se onnistuu niin liike menettää ainakin antiprofeettallisen luonteensa, utopia uppoaa. Nämä ovat tietenkin huvittavia sivuseikkoja, mutta osuvia.

Helpompi on puretua vielä potentiaaliseen vastarintaan, purkaa sen liikevoima osoittamalla kanava. Tämä vastaakin nykytilannetta. Helppoa se ei ole ollenkaan puolueille, jotka nähdään valtiollisen byrokratian jatkeena. Tietenkään kaikki puolueet eivät ole samassa veneessä. Ne, jotka toimivat Oy Suomi Ab-lautan matruuseina, eivät liituraitaisissa virkapuvuissaan luottamusta herättä. Syystä! Ne, jotka ovat tai voivat esiintyä integroituneen valtablokin ulkopuolisina voimina, voivat paremmin toimia luotseina mikäli eivät tyrkytä ohjelmiaan kuin Anttilan myyntiluetteloa.

Voisi helposti ajatella, että taitavin on tavallaan se taktikko, joka voi kääntää pikkualusten suunnan ruoriin koskematta, vain sen kulun ehtoja muokkamalla. Markkinaperusteinen järjestelmä toimii näin luonnonvoimaisesti ollen itse subjekti. Mutta tähän nuottaan ei ui sellainen kala, joka erottaa silmistä verkon. Ja tällainen kriittinen näkökykyhän leimaa jo uusien liikkeiden synnyn logiikkaa. Niinpä oikeisto ei tässä tapauksessa voi enää turvautua pelkkään näkymättömän käden ohjaukseen. Sen on löydettävä lisäkeinoja.

Oikeisto taistelee työväenliikettä vastaan, mutta se vastustaa myös uusien yhteiskunnallisten liikkeiden syntymistä. Ennen kaikkea se pelkää sitä, että nämä liikkeet "ajautuvat" vallankumouksellisen työväenliikkeen syliin. Suomessa oikeisto yrittää jo yksilötasolla hajottaa uusien yhteiskunnallisten liikkeiden kehittymistä, ennen kaikkea yritetään estää joukkomittaisten liikkei-

den synty. Väliä ei ole, on jopa toivottavaa, jos yksilötasoiset uussubjektivismiin muodot leviävät. Oikeisto on myös aikeissaan varsin hyvin onnistunut, ei vain ideologisen mahtikoneistonsa avulla, vaan myös poliittisesti siitä syystä, että sillä on oivat asemat näennäisesti valtiollisen valtablokin ulkopuolisena vaikuttajana. Tällaista ei -valtiollista kuvaansa se hellii kaikin tavoin esiintyen eritoten vapaan kansalaistoiminnan esitaistelijana.

6) Oikeistolaistuminen on hälyttävä tendenssi. Mistä katsot johtuvan oikeiston etenemisen?

SH: Vastatessani tähän kysymykseen en yritä kaivaa perustaan asti, yhteiskunnan kapitalisoitumiseen, tavarasuhteiden täydellistymiseen, suomalaisen mielen esineellistymiseen. Annan yksinkertaisen vastauksen: oikeisto on edennyt koska se on ollut monessa mielessä yksin apajalla.

Kun muut puolueet kuin Kokoomus ovat uuvuksiin asti touhunnut Suomen asiain hallitsijoina, ihmisten vetämisessä valtiolliseen nuottaan, niin Kokoomus on kalastellut siellä missä pikkukalat liikkuvat. Voi tietysti aina tarjota eräitä käyppiä standardiselyksiä Kokoomuksen etenemiselle kuten sitä, että kun pääomapiireillä menee hyvin niin Kokoomuskin etenee, tai sitä, että yhteiskunnan luokka- ja kerrostumarakenteen muutos eli toimihenkilöistytymisen kanavoituu Kokoomuksen kannatuksen nousuna, tai sitä, että kulttuuriteollisuuden tuottaman hedonismin leviäminen lisää oikeiston suosiota. Tällaiset tendenssit eivät ole kuitenkaan kuin mahdollisuuksia, jotka on aktualisoitava. Ja Kokoomus on onnistunut, koska se ei ole heittänyt yhtä suurta nuotta vaan paljon erisilmäisiä ja erivärisiä verkkoja.

Oikeistolla ei ole teoriaa kapitalismin

nan itsensä tuottama nurinkääntynyt kuva ja se on tietoisesti muokattu ideologinen tuote.

Myös normalisoinnista voi puhua, koska ihmiset tiedottomasti – etten sanoisi alitajuisesti – joutuvat yhtenäen alistamaan kykynsä poiketa, halunsa kysyä, tarpeensa kritikoida, mahdollisuutensa kasvaa. Joutuminen johtuu arkielämän pakosta, käytännön sanktioista, jotka ovat niin rakenteellisia kuin tehtyjä.

Luonnollisesti alistaminen ja normalisointi ei tapahdu ristiriidoitta. Päinvastoin turhautuneisuus, vieraantuneisuus, hätä patoutuvat, ja useinkaan se ei keskivertokallen kohdalla ole vain "taloudellista ahdistusta", eikä sitä niinmuodoin voida taloudellisilla vetoimuksilla, nokituksilla, purkaa. Se voidaan purkaa, mutta se vaatii mielikuvitusta ja osaaottavaa osallistumista. Se vaatii sitä, että kytetään porautumaan keskivertokallen kasvu- ja sosiaalistumisprosessiin.

On mentävä normalisoituneen mielen pinnan alle, eikä tämä ole tietenkään mahdollista missään psykoanalyttisessä lepoasennossa vaan pää pystyssä, turuilla ja toreilla, ei neljän seinän sisällä vaan yhteiskunnallisessa toiminnassa. Mutta puolustustahtoisien mielen alle ei päästä ulkopuolisena, rationaalisena ohjeiden, ohjelmien, neuvojen antajana, tietäjänä ja taitajana, jolle on vastaukset valmiina muttei halua asettaa itseään alttiiksi "luovaan kontaktiin", suhteeseen. Ei Kalle katsantoaan muuta muuten kuin sosiaalisessa suhteessa, sillä yhteiskunnallisesti Kalle on vain Ullen kautta. Ja jos ei Ulle muutu – tai osoita muuttumisen halua – missään suhteessa ollessaan suhteessa Kalleen, ei kyllä Kallekaan halua katsoa itseään peilistä. En tässä halua kaivaa esiin mitään Marxin esimerkkejä Pekan ja Paa-von refleksiosuhteesta, sillä tässä ta-

pauksessa ne ovat pinnan alla, mutta Pikku Prinssi on paikallaan, myös tällä planeetalla, joka ei ole uusklassisen taloustieteen esimerkki.

Suomessa on kaikkialla paljon vanhoja kuninkaita – ilman alamaisia kuten Pikku Prinssinkin tapaama kuningas – muttei pikku prinssejä. Näitä kuninkaita on myös työväenliikkeessä – omatekoisia auktoriteetteja – jotka eivät halua asettua suhteeseen, luovaan kontaktiin. He eivät vain ota huomioon, että myös Kallella on ulkopuolisia auktoriteetteja, joihin nojata jos sanat loppuvat. Pikku Prinssi taas ei vastaile vaan kyselee, ja Kalle vastaa, ja saattaapi puhua itsensä ulos, mielensä pinnan puhki.

9) 'Normalisoitu yhteiskunta' siis tavallaan merkitsee vähemmistöjen eristämistä. Entä alistaminen?

SH: Kun puhutaan sellaisilla sanoilla kuin "huoltovaltio" ja "normalisoitu yhteiskunta" on oltava tarkkana. Näitä luonnehdintoja mielellään viljelevät konservatiiviset henkilöt, jotka niiden avulla pyrkivät vastustamaan työväenliikkeen läpiajamia yhteiskunnallisia reformeja heikko-osaisten aseman parantamiseksi. Tämähän on henki tällä hetkellä USA:ssa, Iso-Britanniassa, Saksan liittotasavallassa, myös Suomessa. On myös kriittisiä mieliä – kritiikin asteesta voidaan olla montaa mieltä – jotka sen tapaisilla termeillä esittävät instituutio-kohtaisia kritiikkiä ja valtiokritiikkiä (Marcuse, Fromm, Goffman, Packard...)

Kun hyväksyn teesin, että "normalisoitunut yhteiskunta" eli kapitalisoitunut ja valtiollistunut yhteiskunta merkitsee merkittävien vähemmistöjen eristämistä ja alistamista, on kysymyksessä juuri konservatiivisen teesin vastakohta, sillä konservatiivien toivoma luonnon-tila jos jokin johtaa vähemmistöjen,

jopa enemmistön vähemmistönä, turmioon eli rajattomaan yksityiskapitalistiseen holhoukseen, totaaliseen kontrolliin tehtaassa, tilaan, jossa työläiset olivat Kuolemankauppiaiden Kinsolvin gin tehtaassa. (Enkä muuten ole sitä mieltä, että Martin Barbour oli pikku prinssi).

Tulkintani ei myöskään seuraa radikaalia instituutiokohtaista kritiikkiä, joka on usein sattuvaa mutta kovin epä johdonmukaista. Sen sijaan seuraan nykyisen valtiollistuneen kapitalismin lieveilmiöitä. Yksinkertaisesti: kun on toteutunut pääoman ja työvoiman valtiollisesti välitettujen uusintamisprosessien yhteenkietoutuminen, niin samalla koko joukko – jopa alati kasvava joukko – marginaaliryhmiä, todellisia vähemmistöjä kuten työttömät, nuoret, sairaat ja invalidit, naiset, vanhat, ”muuten poikkeavat”... tippuvat keskimääräisen uusintamisprosessin ulkopuolelle ja jäävät osattomiksi, nykyajan ”koskemattomiksi”. Päivittäin he törmäävät kapitalisoituneen ja valtiollistuneen yhteiskunnan panssariin eivätkä löydä osaansa, koska heille ei ole olemassa pääomafunktionaalista olemisen tapaa.

Eihän kuvattu ilmiö ole uusi, kapitalismi on aina tuottanut omat osattomansa ja aikaisemmin jopa laajemmassa mittakaavassa? Totta, mutta uutta on yhteiskunnallisen liikkuvuuden ehtyminen, normalisoitujen raja-aitojen nousu ja marginalisoitumisen valtiollinen ja julkinen hyväksyminen. Paras esimerkki on puhe ”luonnollisesta työttömyysasteesta”. Kysymys on sosiaalisesta disintegraatiosta, eräänlaisesta valtiollisen yhteiskunnallistumisen vanassa tapahtuvasta ”negatiivisesta yhteiskunnallistumisesta”.

”Negatiivinen yhteiskunnallistuminen” on todellinen haaste työväenliikkeelle. Ei riitä, että asioista ajatellaan vain keskimääräiskritiikin näkökulmas-

ta, sillä lisääntyvä hätä on paljolti muualla kuin keskivertokallan tilipussissa, paljolti muissa elämän sfääreissä, ja varsinkin näissä marginaaliryhmissä, puhumattakaan muista maista. Tässä on tarpeen Pikku Prinssin humanismi.

10) Haluaako porvaristo palata menneisyyteensä? Toisaalta se on kuitenkin hylännyt kaikki vanhat ihanteensa, liberalismin?

SH: Kun puhutaan nykyisen yhteiskuntamme olennaisista asioista palataan aina historiaan, koska menneisyys on vielä paljolti nykyisyyttä. Osittain tästä syystä kukin aikakausi ei vain lue vaan kirjoittaa klassikkojaan uudelleen; kauan sitten syntyneet aatteet ja käsitteet ovat alati läsnä: Homeros, Dante, Milton, Goethe, Kivi ovat vielä läsnä. Mutta ovatko Rousseau, Locke, Mill, Benthman, Paine vielä läsnä? Kuka heidän kanssaan keskustelee?

Porvaristo on moneen kertaan tullut uskottomaksi julistetuille ihanteilleen. Porvarillinen julkisuus on lakastunut, demokratia on kaventunut, monessa tapauksessa, samalla kun työväenluokan taito ja osallistuminen ovat lisääntyneet. Löytyy monia marxilaisia, jotka pitävät itseään aitoina ja ainoina porvarillisen vallankumouksen ihanteiden perillisinä, jotka vaativat, että porvarillinen yhteiskunta vastaisi käsitettään (ihannettaan). Esimerkkejä ei tarvitse etsiä vanhasta Frankfurtin koulusta, sillä nykyisin saatetaan puhua jopa siitä, että marxismi on ainoa USA:n itsenäisyysjulistuksen henkinen perillinen. (Tästä asennoitumisesta on mallipuhdas esimerkki se keskustelu, jota on käyty Social Praxis-lehdessä inhimillisistä perusoikeuksista ja marxismista. Ks. Social Praxis, Vol 6/1–2, 1979).

En puhu menneestä pitempään, en ole aatehistorioitsija. Mutta muuten

len sitä mieltä, että eivät vain monet marxistit vaan useat toiminnan kommunistit ovat valistuksen vankeja, liberalis-isen sanavaraston sitomia. Vaaditaan demokratian palauttamista vapauksia ajantamalla, vaaditaan järjen kunnioittamista eikä sen tuhoamista, vaaditaan uskoa edistykseen ja evoluutioon, vaaditaan uskoa ihmisen kaikkivoipaisuuteen (jopa luonnon yli?), hellitään uskoa tulevaan toivolaan eikä pelätä barbariaa. Ja monta monituista kertaa ei suinkaan suotta vaadita.

Valistunut järkeisusko ei ole kuitenkaan vielä humanismia, meritokraattien ihmisusko ei ole myöskään humanismia, mutta marxismi on aina pohjimmiltaan humanismia, enkä nyt tar-koita sellaista latteata puhetta "humanistisesta marxismista", joka tuijottaa vain siihen onko pieni ihminen kuvassa sellaisenaan kuin näkyy, näkee, kokee, kuuntelee, kysyy, ihmettelee, kärsii, uskoo ja kurittaa, potkii, polkee, huutaa, haukkuu, panettelee, valehtelee. Tosi humanismi menee pinnan alle ja silloin se menee valistuksen termistön ja rationalismin logiikan taakse, se tekee mut-
kain, sillä vain pinnalla voidaan kulkea uuraan. Emme ole mitään suuren lin-
nan suoria jatkajia, jotka noin vain rat-
asitavat aamuruskoa kohti, me teemme
mutkan. Uskallammepa jopa kyläillä
ennessaasiin, keskiaikaan, antiikkiin
isti.

Yritän tässä vain vakuuttaa, että eräs
käsiitys on väärinkäsitys. Se on käsitys,
että liberalismi on humanismia, että
enemmistövalta on demokratiaa, että
vapaudet ovat oikeuksia, että usko jär-
jen kaikkivoipaisuuteen on uskoa ihmi-
eem, että empirismi on antiautoritaari-
uutta. Jos ja kun me tässä "aina edis-
yksellisessä hengessä" kuljemme histo-
ian ylöskiertyvää käytävää, niin mah-
ollisuus osaaottavasti osallistua vä-
hemmistöjen ongelmiin on aina enem-

män tai vähemmän ulkopuolista, sillä
eritoten suhtautuminen vähemmistöi-
hin erottaa valistuneen/rationalistin/li-
beralistin humanistista. Tällaista ratio-
nalsmista, joka jättäytyy kylmäksi vä-
hemmistöjen ongelmia kohtaan, edustaa
hyvin voimasuhdeperusteinen rationali-
sointi, mitä erilaisempi vähemmistöjä
mahdollisesti syrjivien asioiden selittä-
minen välttämättömiksi jälkikäteen.
Kun marxistit ja kommunistit tekevät
mutkan, niin silloin mennään myös it-
seemme suurissa kysymyksissä.

*11) Miten on sitten suhtauduttava
työväenliikkeen omiin saavutuksiin?
Ovatko ne nykyisyyttä, joka on myös tu-
levaisuutta?*

SH: Totesin jo, että samaan aikaan
kun porvarillinen julkisuus ja demokra-
tia ovat ainakin kohdittain kaventuneet,
niin työväenliikkeen osallistuminen ja
taito ovat kasvaneet. Tämähän tuntuu
paradoksilta, jota moni ei usko. Asia
kaivannee kommentin.

On ilmeistä, että porvarillinen julki-
suus oli monessa mielessä laajimmillaan
heti Ranskan suuren vallankumouksen
jälkeen ja samalla olivat suurimmillaan
myös alistettujen luokkien vallan val-
taamisen muodolliset ehdot, mutta vä-
häisen proletariaatin taito ja kyky oli
kateissa. Rousseaulainen kansansuvere-
niteetti oli aktuaalinen häilyvän hetken
verran. Tällainen tilanne oli mahdollis-
ta sen hetken verran kun val-
tiokoneisto oli hajalla. Kun valtioko-
neisto vakiintui ja erioikeudet palasivat,
niin työväenliike on itse joutunut, ja
tämä koskee kaikkia maita, taistelemaan
demokraattiset oikeutensa, jotka eivät
ole suinkaan julkisuutta ja vapauksia
vaan osallistumisen organisatorisia eh-
toja. Ja paradoksaalisuus alkaa tästä: jo
saavutetut demokraattiset oikeudet
osoittavat aina askelta intressiyhteis-

kuntaan eli valtion organisoitumismuodon jäsentymistä, joka tapahtuu samalla kansansuvereniteetin kaventumisen oloissa, sillä intressiedustajat korvaavat kansan aloitteellisuuden ja välittömän osallistumisen. No, tähän on ääriesimerkki. Mutta kehitys ei tietenkään pysähdy tähän ääriesimerkkiin. Tässä olisi turha yrittää kuvata koko muutosta. Kannattaa ottaa nykyistä härkää sarvista, sillä kehityksen kulminatiopiste on yhteiskunnan valtiollistuminen.

Kun reformistisesta työväenliikkeestä on monessa tapauksessa tullut valtion kantaja, se on osaltaan jättänyt jälkeensä kuvatus blokkiintuneen poliittisen järjestelmän, jossa puolueet esimerkiksi eivät enää täytä intressikanavoinnin rooliaan. Eräänlainen korporatiivinen yhteiskunta onkin korvaamassa intressiyhteiskuntaa. Mitä ovat siis työväenliikkeen poliittiset saavutukset?

Uskon, että kaikki yksinkertaiset vastaukset ovat virheellisiä, sillä kehitys on ollut pirullisella tavalla kaksisuuntainen, mikä tekee useimmista yksisuuntaisista väitteistä ontoja. Katsotaan vaikkapa viime vuosikymmenten kehitystä.

Jos sanotaan, että työväenliike on taistelullaan saavuttanut monia poliittisen osallistumisen oikeuksia jokaisena viime vuosikymmenenä, niin väite on totuudellinen. Jos taas sanotaan, että muodollinen demokratia, esim. eduskunnan valta, on kaventunut viime vuosikymmeninä, niin väite on jälleen totuudellinen. Tästä kaksijakoisesta kehityksestä voitaisiin ehkä tehdä johtopäätös, että työväenliikkeen osallistumisen kasvu on tapahtunut kaventuneen demokratian oloissa, mutta siitä ei voida tehdä johtopäätöstä, että työväenliikkeen osallistumisen kasvu on syynä demokratian kaventumiseen, kuin väillisesti. Tietenkin käytetyt käsitteet (de-

mokratia) ovat monimielisiä, tietenkin vertailuajankohdan valinta vaikuttaa tulokseen, mutta ne eivät poista kaksijakoisen kehityksen paradoksaalisuutta, sillä se on järjestelmän paradoksaalisuutta.

Asetelma on tavallaan analoginen sille, mihin se on sidottu eli kehityksen reaalisin tuloksiin. Kun vallankumouksellinen työväenliike kirjoittaa kapitalismin historiaa, se useimmiten kirjoittaa sen kriisihistoriaa, ja parhaassa tapauksessa tekee sen totuudellisesti. Kun reformistinen työväenliike kirjoittaa kapitalismin historiaa, se mieluummin kirjoittaa työväenliikkeen saavutusten historiaa ja tekee sen parhaimmassa tapauksessa totuudellisesti. Jälleen saadaan kaksijakoisia tuloksia ja ellei niitä yhdistetä samaan näkökulmaan, yhteiseen taseeseen, voidaan keinotella mielin määrin. Otetaan esimerkiksi Suomen 60-luku. Tällöin sekä kapitalistien voitot että palkkatyöväestön kollektiivinen kulutus nousivat: saadaan kaksi tendenssiä, kaksi tulkintalinjaa, mutta yksi riita. Miten siis päätellä?

Ei ole muuta mahdollisuutta kuin yrittää tallentaa rehellisesti koko muutosprosessi eli kapitalismin historiallinen muutos omassa paradoksaalisuudessaan ja arvioida työväenliikkeen muutosta tässä muutoksessa. Tätä ei ole vielä Suomessa tehty. Osa työväenliikkeestä, myös kommunistisesta työväenliikkeestä, menee muutoksen mukana kuin sokea sotka, joka on jättänyt pesänsä, ei löydä takaisin, ei löydä luotoa. Osa työväenliikkeestä jököttää julkisuuden pinnan alla kuin hauki heinäveessä, ei liiku kun vaistoa katiskoja kaikkialla. Nyt liikkui vähäisen, veden pintakin väräsi.

En halua uskotella, että liikkumisen väylät olisi helppo nähdä. Mutta mikäli edetään on katsottava eteenpäin, jopa nykyisen järjestelmän yli. Ja nähdään

monia asioita, jopa menneisyys. Siis uusi paradoksi: uutta, tuhat kertaa täydellisempää sosialistien demokratiaa ei rakenneta kuin kulkemalla porvarillista demokratiaa alkeellisempien (mutta täydellisempien) demokratian muotojen kautta, muotojen, jotka takaavat kansan osallistumisen ja oikeudet. Se on todellista yhteisödemokratiaa. Tämä on eräs piste, joka on piirrettävä, paperille jo nyt. Muuten näyttää siltä kuin jo tapahtuu: työväenliike, myös kommunistit, esiintyvät nykyisen kehityksen johdonmukaisina loppuunviejinä vaatiessaan valtion ulottamista koko yhteiskunnan yli. Mutta yhteiskunnallistuminen ei ole valtiollistumista.

12) Tuntuu siltä kuin reformistinen työväenliike olisi täysin integroitunut porvarilliseen järjestelmään. Entä vallankumouksellinen työväenliike? Mitkä ovat ylipäänsä tulevaisuuden näkymät?

SH: En varmaankaan aivan suoraan vastannut edelliseen kysymykseen. En halunnut. Olisi tehtävä tase. Mutta tähän kysymykseen yritän antaa suoran vastauksen. Ensinnäkin reformistinen työväenliike, joka on sosialidemokratiaa laajempi, on integroitunut järjestelmään tällä hetkellä jopa tavalla, joka tekee uusien reformien läpiajamisen yhä vaikeammaksi. Toiseksi suomalainen työväenliike on hajaantunut ja pysähtynyt ja tälle on olemassa objektiivinen perusta ja perustelu. Kolmanneksi työväenluokka ei ole suinkaan menettänyt vallankumouksellisen subjektin rooliaan, mutta se ei toteudu automaattisesti. Liittolaiskysymys tekee asian entistä kiiverämmäksi.

Kun yhteiskunnan kapitalisoitumisen ja valtiollistuminen kulkevat käsi kädessä, kuten nyt Suomessa, ja reformistisesta työväenliikkeestä on tullut jopa valtion kantaja, niin tämä liike on

kokenut suuren sisällöllisen ja muodollisen muutoksen. Se näkyy puvuissa ja puheissa. Työväentalon portailla puhuneen itseoppineen räätälin on korvanut karriääriä tekevä pukevassa puettu byrokraatti, jonka verenkierto on kiinnikasvanut Leviathanin ruumiiseen. Tässä meillä on ainutlaatuinen tutkimuskohde, sillä siinä ei tarvitse mennä pinnan alle, koska sieltä ei löytyisi mitään: kaikki on näkyvissä, koko kansan näkyvissä. On tapahtunut suunnilleen sama asia kuin kirkon kohdalla: uskonpuhdistuksen aikaisten tulieluisten kiroilevien kiihkoilijoiden tilalle on astunut valtiokirkon leipäpappi, joka ajattelee kuin Karamazovin Ivanin suurinkvisiittori, vaikkei suinkaan puheissaan samaan korkeaveisuun yltäisi.

On epäilemättä totta, että puku tai tyyli ei ratkaise, ei edes kantaja ratkaise, vaan teot ja tulokset. Mutta tässä juuri ollaan: kun reformistisen työväenliikkeen suurinkvisiittorit ovat irronneet kansasta kuin kansi padasta, niin yhtään radikaalia reformia ei saada aikaan – vaikka halua olisi – koska puuttuu kansanliikkeiden tuki. Yhteys on katkenut, eikä uutta sidosta pelkillä puheilla palmikoida.

Reformistinen työväenliike toimii nykyisin kuin porvarillinen valtio, se reagoi kriiseihin ja uškiin siten, että pyrkii etsimään pääomafunktionaalisia ratkaisuja. Reformistien (jotka eivät todella ansaitsisi hyvää nimeä) vakiintuneen ajattelun mukaan uhkista ja kriiseistä ei selvitä kuin pääomaa tukemalla. Logiikka on sama kuin jos huomataan, että auto menee liian lujaa, niin painetaan kaasua. (Jos talouselämän edustajat käyttävät samantapaista vertausta omiin tulopoliittisiin tarkoituksiinsa, se vain todistaa, että työn ja pääoman antagonismi elää edelleen.) Valtion kantta kannattavilta suurinkvisiittoreilta ovat tosiaan jarru- ja kaasupoljin vaihtaneet

paikkaa. Lisäksi kotimaisen Saabin kuljettajat todella tuntuvat tuntevan vain jarru- ja kaasupolkimen, mutteivät kytäkintä ja vaihdetta lainkaan; niin on perinteistä hallituksen harjoittama talouspolitiikka.

Olisi kuitenkin hätköityä vetää johdopäätös, että työväenliikkeen valtiollistuneet edustajat, suurinkvisiittorit, olisivat porvareita, jotka ovat työväenliikkeeseen soluttautuneet. Kyllä he ovat työväenliikkeen valitsemia tai paremmin sietämiä edustajia. Tämä on samalla osoitus siitä, ettei ole olemassa sellaista objektiivista vallankumousprosessin dynamiikkaa, joka luonnonvoimaisesti tuottaisi vallankumouksellisen subjektin. Yhteiskunnallinen kriisi tuottaa kyllä alati spontaanin protestin, mutta pelkästään sen yksinkertainen organisatorinen uusintaminen ei riitä. Tähän taas ovat pitkälti tyytyneet monet työväenliikkeen luokkakantaiset edustajat, vieläpä kovin valikoivasti. Tämä toisaalta. Ja toisaalta minusta tuntuu, että on liian usein kuunneltu "joukkojen taholta" mitä on vain itse sinne sanottu. Tällainen valikoiva strategia saattaa olla oivinkin tapa pitää asemat, mutta tuskin edetä. Voidaan tietysti argumentoida, että odotellessa on ainakin pidettävä asemat. Mutta odotellessa mitä? Ja miksi odotella, kun kerran kannen alla porisee, kannattaisi kuunnella kuplimista, haistaa ja maustaa, hämentää vähän keitosta, jopa poimia sat-

tumat.

Nykyinen keitos ei ole myöskään mikään suomalaiskansallinen kiisseli, vaan varsinainen sekahedelmäkeitto. Kun suomalaisen yhteiskunnan luokka- ja kerrostumajako muuttuu vinvasti, väestö palkkatyöläistyy, toimihenkilövaltaistuu, sivistyy, ja monella tapaa disintegroituu, niin liittolaiskysymys nousee uudella tavalla esiin ja siihen on vastattava. Ei suinkaan siten, että mataloitetaan profiilia, kavennetaan ideologiaa ja yritetään yleispuolueeksi, joka taistelee vain keskivertokallen mielestä. Näinhän on tapahtunut puolueille alkuperäisestä väristä riippumatta, jolloin tuloksena on ollut mm. se, että ideologiset ristiriidat ja jaot kulkevat nykyisin pääasiassa puolueiden sisällä.

Sanotussa piilee myös objektiivista perustaa työväenliikkeen hajaannukseen ja pysähtyneisyyteen. Sille löytyy myös monia muita syitä. Toinen objektiivinen syy liittyy yhtäaikaaisesti tapahtuvan yhteiskunnan kapitalisoitumisen ja valtiollistumisen tulosten kompleksisuuteen, moninaiseen tulkittavuuteen. Tällä seikalla on myös subjektiivinen puolensa, työväenliikkeen nykyisen valtioanalyysin puutteellisuus, reformistisen työväenliikkeen valtioanalyysin ole-mattomuus ja vallankumouksellisen työväenliikkeen valtioanalyysin kaavamaisuus. Olisi korkea aika palauttaa Marxin aito, antietatistinen oppi valtiosta.

Kansankoti-myytin rappio ja tuho

NIKOLAJ-KLAUS VON KREITOR

Syyskuun 12. 1979 ei ollut Ruotsin Ranskan suurlähettilään Sverker Åströmin onnenpäivä. Ensimmäisenä suurena lehtenä julkaisi Le Monde silloin pääkirjoituksen, joka käsitteli Charta 79:ää, Ruotsin demokraattisen opposition Strassbourgisissa toimivalle Euroopan neuvostolle osoittamaa kollektiivista ilmoitusta Ruotsin ihmisoikeuksia vastaan tekemistä rikkomuksista. Ilmoituksen oli allekirjoittanut yli 4300 henkilöä, joukossa useita kansanedustajia. Lähinnä hyvin laajan, etenkin länsisaksalaisessa, italialaisessa ja ranskalaisessa lehdistössä saamansa julkisuuden ansiosta Charta 79 on tullut yleiseen tietoisuuteen. Siitä on tullut käsite, joka ei ole ainoastaan ongelmoinut ja julkistanut ruotsalaisia oikeussuhteita vaan myös aiheuttanut Kansankoti-myytin romahduksen kansainvälisessä julkisuudessa.

Myytti ristiriidattomasta ja sosiaalisesti idyllisestä "Kansankoti" -Ruotsista alkoi rapistua jo 70-luvun alussa. Propagandauskulause "Sweden - the prototype of modern society" alkoi vähitellen menettää mytologista kaikujaan ja julkisivun takaa kohosivat esiin totalitaarisen yhteiskunnan ääriviivat. Jo 1971

julkaisi Roland Huntford, englantilaisen Observer-lehden silloinen kirjeenvaihtaja klassiseksi tulleen Ruotsia käsittelevän teoksensa "Uusi totalitaarinen valtio". Hän kirjoitti, että Ruotsi on totalitaarinen, korporatiivinen yhteiskunta ja että ruotsalaiset ovat kansaa, joka rakastaa niskoilleen ottamaansa orjuutta. Yhteisöä ylistetään yksilön kustannuksella. Mielipiteiden yhdenmukaistamisesta on tulossa julkista liiketoimintaa ja kaikista valistuksen ajan jälkeisistä ulkomaisista aatevirtauksista preussilainen lojaali palveluhenki sopii ruotsalaisille parhaiten. Kaikki antavat protestoitamatta ohjailla itseään. Ruotsalaiset ovat tyytyväisiä siihen, että heitä ohjataan ja heidän tiensä viitoitetaan valmiiksi. Mitään ei aseteta kyseenalaiseksi, samaistutaan valtioon. Vallanpitäjät sen sijaan saavat alaisensa kuvittelemaan, että Ruotsi on paras paikka maailmassa. Lehdistö palvelee valtion piikana vailla "myrskyjä vesilasissa" omistautuen pääasiassa kartoittamaan muiden maiden virheitä ja tehden Ruotsille edullisia vertailuja.

Huntfordin työ oli ensimmäinen mystiikan poistaminen Kansankoti -myytin ympäriltä. Paljastusprosessi jatkui

70-luvulla. Ilmestyi joukko tahroja ruotsalaisen hyvinvointiyhteiskunnan julkisivuun.

Keskittymistä käsittelevä selvitys osoitti monopolikapitalismin jatkuvan laajenemisen sosiaalidemokraatisessa yhteiskunnassa. Pienituloisuutta koskeva selvitys piirsi kuvan suurista sosiaalisista kuiluista. Kansankodin rakennukseen ilmestyi kuva poliittisesta, taloudellisesta ja kulttuurillisesta köyhyydestä. Sitten tuli Hans Lohmanin selvitys "Psykykinen terveys ja inhimillinen ympäristö", joka avasi hätkähdyttävän näkymän hyvinvointiyhteiskunnan nurjalle puolelle: alati lisääntyvä psykosomaattisten sairauksien määrä ja viihtymättömyys, alati lisääntyvä psyyken lääkkeiden käyttö. Lopulta humanistisen tutkimusneuvoston raportti 1973 osoitti Ruotsin jälkeenjääneisyyden kulttuurin ja humanistisilla aloilla samaan aikaan, kun 70-luvun alun suuret lakot pirstoivat myytin yhteisymmärryksestä Ruotsin työmarkkinoilla.

Useita arvostelijoita askarrutti Ruotsin yhteiskuntarakenne. Roland Huntford kirjoitti, että "samoin kuin fasistinen Italia on tämän päivän Ruotsi korporatiivinen valtio. Ruotsalainen versio korporatiivisesta valtiosta on kuitenkin paljon täydellisempi kuin italialainen oli. Korporaatiiosysteemi ei sopeutunut individuaaliseen, perinteikkääseen Italiaan ja siksi se kosketti maata vain pinnalta; Ruotsissa se on tunkeutunut kansakunnan elämän joka kolkkaan. Ero on siinä, että korporativismi Italiassa oli viera keksintö, jonka hallitseva klikki pani voimaan, kun se taas Ruotsissa on jokamiehen perintöä." Siellä on byrokratiassa ja korkeilla virkamiehillä aikaisemmin uskonalle kuulunut arvonanto, kun taas toteutumattomaksi jääneen kansalaisihanteen on korvannut useimpien ruotsalaisten kohdalla eu-

rooppalaisille käsittämätön alamaismentaliteetti.

Amerikkalainen sosiologi R. H. Weber meni vielä pitemmälle. Aikakausjulkaisun Worldwiev numerossa 3/1979 hän kirjoitti, että Ruotsissa – maata kokonaisvaltaisena instituutiona ajatellen – vallitsee järjestys, nationalismi ja turvallisuus, siis yhteiskunnalliset olot, jotka ovat fasismia, jolla on inhimilliset kasvot. Samaan lopputulokseen päätyy myös eräs Euroopan johtavista yhteiskuntatutkijoista, professori Gerhard Radnitzky, joka ranskalaisessa aikakausjulkaisussa Contrepointissa n:o 29/1979 kirjoitti, että Ruotsi on mukava Gulagin arkipelaaagi.

Toinen aihe, joka oli vallitseva ulkomaisessa kritiikissä, oli Ruotsin repressiivinen sosialisatio. Roland Huntford ja hänen jälkeensä monet muut olivat sitä mieltä, että Ruotsia voidaan verrata Aldous Huxleyn tunnettuun ja pelottavaan antiutopiaan "Uljas uusi maailma". Ruotsissa on kehitys johtanut siihen, mitä Herbert Marcuse kutsui "yksiulotteiseksi ihmiseksi". Robert Huntford analysoi hyvin mielenkiintoisesti esimerkiksi vapauden ja vapaudettomuuden problematiikkaa kahden antiutopistisen teoksen Georg Orwellin "1984":n ja Aldous Huxleyn "Uljaan uuden maailman" valossa. "1984":ssä vallitsee avoin ulkoinen väkivalta, mutta juuri siksi, että väkivalta on ulkoista, että se voidaan konkretisoida ja paikallistaa, ovat ihmiset tietoisia vapaudettomuudestaan ja voivat sitä vastustaa. "Uljaassa uudessa maailmassa" ei vastarintavaihtoehtoa ole: lisääntyneen manipuloinnin avulla on totalitaarinen yhteiskunta saatu osaksi ihmisten persoonallisuutta. Tietoisuus ja vapauden kaipuu on eliminoitu. Näin hän katsoo käyneen Ruotsissa.

1970-luvun lopulla tapahtui laadullinen muutos käynnissä olevassa kansan-

koti-myytin paljastamisessa. Kun kritiikki aiemmin oli keskittynyt korporatiivisen yhteiskuntamallin ja repressiivisen sosialisoinnin ympärille, keskittyi se nyt alati käynnissä olevaan oikeuksien heikkenemiseen ammattikieltoineen, poikkeuslakeineen ja vähemmistöjen painostamisineen. Kun kritiikki oli aiemmin rajoittunut muutamiin harvoihin artikkeleihin, tuli ruotsalaisesta oikeudenkäytöstä nyt kansainvälisen lehdistön satojen artikkelien aihe.

Ruotsalaisesta oikeudenkäytöstä sekä ihmisen oikeuksista ja vapauksista tuli Charta 79:n yhteinen perusta. Charta 79:n Ruotsiin kohdistuva kritiikki keskittyi seuraavien seikkojen ympärille:

a. poikkeuslait Ruotsissa

b. virkakiellot Ruotsissa

c. Ruotsin loukkaukset kansainvälisiä ihmisoikeuksien turvaksi laadittuja säästöjä ja Helsingin sopimusta vastaan.

Poikkeuslaki

Tammikuun 1. päivänä 1975 poistettiin Ruotsissa yhdenvertaisuus lain edessä. Silloin astui voimaan poikkeuslaki 1975:573, joka suojaa korkeat virkamiehet toimistopäälliköistä ylöspäin mahdollisuudelta, että heidät asetettaisiin syytteeseen rikkomuksesta, jonka he tekevät virkaansa hoitaessaan tai virkaansa varjolla. Se, jota kohtaan rikkomus on tehty, ei voi enää nostaa syytettä. Syytteen voi nostaa ainoastaan Valtakunnan syyttäjä ja halutessaan hän voi jättää syytteen nostamatta. Hän toimii siis yhtä aikaa sekä syyttäjänä että tuomarina.

Ulkomailla laki on herättänyt suurta julkisuutta. Werner Adam kirjoitti Frankfurter Allgemeine Zeitungissa, että "Ruotsi on matkalla entisestä feodaalivaltiosta sosiaalisen hyvinvointivaltion kautta absoluuttiseksi virka-

miesvaltioksi." Nobelisti Heinrich Böll totesi lain johdosta monen seikan viittaavan siihen, että Ruotsin länsisaksalaisiin oikeusoloihin kohdistuvalla kritiikillä on yksinomaan sisäpoliittiset syyt, nimittäin olla alibina Ruotsin samankaltaisille oikeusoloille. Samanlaisen tulokseen päätyy myöskin eräs Länsi-Saksan johtavista lakimiehistä prof. Wolfgang Abendroth. Myös yleensä länsieurooppalaisten lakimiesten keskuudessa laki on herättänyt suunnaton huomiota. Kansainvälisen demokraattisten juristien yhdistyksen puheenjohtaja prof.dr.jur. Gerhard Stuby ilmoitti äskettäin Charta 79:n edustajille, että yhdistys tulee osoittamaan Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien komissiolle itsenäisen poikkeuslakia koskevan kannekirjelmän.

Euroopan neuvosto katsoo poikkeuslain rikkomukseksi ihmisoikeuksien puolesta laatimansa säännöksen 6. ja 13. artiklaa vastaan.

Virkakiello Ruotsissa

Toinen Euroopan neuvostolle Charta 79:n valmisteleva ilmoitus koskee virkakielloa Ruotsissa. Länsi-Saksan Berufsverbotin ruotsalainen vastine on nimeltään Henkilöstökontrollivalvontailmoitus (Personalkontrollkungöralen), Ruotsin asetuskokoelma 1969:446, ja se asetettiin kolme vuotta ennen vuotta 1972, jolloin Liittotasavallan osavaltioiden johtavat ministerit Willy Brandtin johdolla tekivät päätöksen, jota yleisesti kutsutaan radikaaliasetukseksi tai Berufsverbotiksi.

Ruotsin virkakiello käsittää 43 erilaista virastoa, näiden joukossa Ruotsin radion, joissa henkilöstökontrollia on toimitettava. Mielipidekontrollia on harjoitettava kaikissa lääninhallituksissa, eduskunnassa, valtionpankissa, sota-voimissa, poliisitoimessa ja yrityksissä,

jotka tuottavat tavaroita kokonaispuolustuksen tarpeisiin. Henkilöstökontrollia on harjoitettava, kun kyseessä ovat nk. turvaluokitettut virat, mutta oikeuskäytäntö Ruotsissa on johtanut siihen, että käytännöllisesti katsottuna kaikista valtion viroista on tullut turvaluokitukseen kuuluvien virkojen kaltaisia. On salaisuus, mitkä ovat alkuperäiset turvaluokitettut virat, on salaisuus myös, kuinka monelle vuosittain annetaan ammattikielto. Niiden henkilöiden lukumäärä, jotka ovat Ruotsin turvallisuuspoliisin (SÄPO) mielipiderekisteris-terissä, on sen sijaan tunnettu. SÄPO:n mielipiderekisteri käsittää nykyisellään 150.000 henkilöä. Se on 4 % Ruotsin työssäkäyvistä väestönosasta.

Charta 79 on ammattikiellon soveltamista Ruotsissa koskevassa kritiikissään keskittynyt osaksi tämän soveltamisen ristiriitaan Euroopan neuvoston ihmis-oikeuksia puolustavan säännöksen kanssa ja osaksi Ruotsin virkakie-llon erilaisuuksiin verrattuna Länsi-Saksaan. Ruotsin henkilöstökontrollin menettely on ehdottomasti salainen. Länsi-Saksassa ammattikielto sitä vastoin on formalisoitu ja ammattikiellon saaneiden lukumäärä ilmoitetaan avoimesti. Länsi-Saksassa sanotaan avoimesti hylkäämisen syyksi, että hakijan uskollisuutta perustuslailla epäillään, ja hakijalle se myös ilmoitetaan. Länsi-Saksassa voi Berufsverbotin saanut saada tuomioistuinaratkaisun Berufsverbotin laillisuudesta, ja joskus tapahtuu niin, että tuomioistuin kumoaa Berufsverbotin. Ruotsissa tällainen on mahdotonta.

Virkakie-llon soveltaminen tapahtuu Ruotsissa, toisin kuin Länsi-Saksassa, ristiriidassa Euroopan neuvoston ihmis-oikeuksien suojaksi laatiman säännök-sen 6. ja 13. artiklojen kanssa.

Ammattikiellon saaneet:

1. eivät voi saada tietoa epäilyksistä (artikla 6), 2. ammattikieltomenettely ei

ole julkinen (art. 6), 3. ammattikiellon syytä ei ole selvästi muotoiltu joten jokainen, jolla on vääränlaisia mieli-piteitä voi joutua ammattikielttoon ja lopuksi 4. kiellon saanut ei voi saada tuomioistuimen ratkaisua ammattikiel-
lon laillisuudesta (art. 13).

Ruotsissa ammattikiellon saanut tuo-mitaan "salaisessa tuomioistuimessa" esittää ent. SÄPO-komissaario Melker Bentler Dagens Nyheterin artikkelissa 8. 11. 1979. On salaisuus, kuinka monen henkilön mielipiteitä vuosittain kont-
rolloidaan, mutta Der Spiegelin artik-
kelissa SÄPO:n toimistopäällikkö Sture Höglund antaa lausunnon, jossa sanoo, että SÄPO suorittaa vuosittain pitkästi yli 100 000 kontrollointia. Niiden hen-
kilöiden lukumäärä, jotka Länsi-Saksas-
sa ovat vuodesta 1972 lähtien joutuneet
virkakieltoon on runsas 3.000, kun taas
Ruotsissa, juristi Denis Tallborgin las-
kelmien mukaan, n. 4.000 henkilöä
vuosittain joutuu virkakieltoon.

Ruotsin laillisen virkakie-llon rinnalla on vielä toinen, laitton virkakielto, joka koskee yliopistollisia ja kunnallisia vir-
koja, jotka eivät sisälly henkilöstö-
kontrollikuulutukseen. 7. 7. 1977 teki
Korkein Oikeus ennakkopäätöksen vir-
kakieltoa koskevassa tapauksessa, jossa
oli kyse yliopiston viroista. Vuotta myö-
hemmin 7. 7. 1978 oikeusasiamies (JO)
hyväksyi vastaavan oikeudellisen en-
nakkopäätöksen, jossa oli kyse kunnalli-
sista viroista. Koska vallitseva käytäntö
määrää oikeuden soveltamisesta Ruot-
sissa hyvin suuressa määrin, on vuosina
1977/78 laitton virkakielto institutiona-
lisoitu.

Oikeuden rappiotila ja ruotsalainen oikeustraditio

Taustaa oikeuden rappiotilaan ja
inhimillisten oikeuksien ja vapauksien
puutteelliseen oikeudelliseen turvaan

voi etsiä Ruotsin oikeustraditiosta, hallitsevasta ja oikeusjärjestyksestä määräävästä oikeusideologiasta, nimittäin oikeuspositivismista.

Valtion ja oikeuden välisestä suhteesta on olemassa kaksi erilaista ja periaatteiltaan kaukana toisistaan olevaa käsitystä: luonnollisen oikeuden opinhaara ja saksalais-ruotsalainen oikeuspositivismi. Luonnollisen oikeuden traditio, joka vallitsee manner-Euroopan valtioissa, asettaa oikeuden valtion yläpuolelle ja korostaa oikeuden ensisijaisuutta. Oikeus laillistaa valtion. Tämä aatetraditio on perustana sille, mitä kutsumme oikeusvaltioksi. Ruotsalaisen oikeuspositivismin lähtökohta on päinvastainen: valtio on oikeuden lähde; valtio kulkee edellä ja laillistaa oikeuden.

Ruotsalaisen oikeusjärjestyksen eturivin teoreetikko, Axel Hägerström esittää, että "valtajärjestys on oikeusjärjestys". Valtiovalta on yhtä kuin ne henkilöt, jotka harjoittavat pysyvää todellista valtaa sillä tavoin, että heidän tahtonsa tunnustetaan valtion tahdoksi.

Oikeuspositivismin valtionpallvonta panee ajattelemaan. Ajatus, että valta on oikeutta, on pelottava.

"On aina ollut ja tulee aina olemaan kaksi tapaa tarkastella byrokratiaa", sanoo kansanedustaja Jörn Svensson. Nämä näkökannat ovat toisilleen vastakkaiset. Toisen mukaan virkamiehillä on erityinen vastuu ja julkinen kontrolli on sen vuoksi keskeinen kansalaisoikeus. Toisen näkökannan mukaan virkamiestä tulee erityisesti suojella joutumasta kyseenalaiseksi. Tällä tavoin nähtynä ylempien virkamiesten valvonta kuuluu valtionjohdolle ja erityisille virkamiehille, ei kansalaisille eikä heidän valitsemilleen edustajille. Tämä jälkimmäinen ajatuksenkulku on preussilaista perintöä ja myöskin Kansankodin perintöä.

Ruotsin lainsäädännölle ovat tunnusomaisia seuraavat oikeusvaltioon kuulumatottomat piirteet:

1. lait ovat epätäydellisten lupausten luontoisia, mistä johtuu, että lait voivat vahvistaa tiettyjä oikeuksia, mutta samanaikaisesti puuttuu menetelmä saada aikaan korjausta, jos jotakin näistä oikeuksista loukataan

2. Ruotsin lainsäädännölle ovat aina 1960-luvulta lähtien olleet ominaisia nk. yleisklausuulit. Tällainen kehitys on aiemmin ollut 30-luvun Saksassa. Yleisklausuuli tarkoittaa yksinkertaisesti sanottuna sitä, että lakitekstiin otetaan mukaan tiettyjä varauksia. Esim. se, mitä laissa sanotaan pätee, elleivät erityiset syyt vastusta sitä. Ei kuitenkaan sanota, mitä ovat ne erityiset syyt. Usein käy myös niin, että yleisklausuuli, eikä itse laki, saa oikeudessa käytännön merkityksen. Tällä tavoin on Ruotsin oikeuskäytännössä syntynyt kuilu lain ja käytännön välille. Käytäntö, joka on yhtä kuin virkamiehen tahto, on alkanut korvata varsinaisen lainsäädännön.

"Viranomaisten vallankäytölle", sanoo lakimies Denis Töllborg kirjassaan "Ammattikielto ja mustat listat Ruotsissa", "on ominaista sellainen menettely, jota voitaisiin kutsua lojaaliksi vallankäytöksi." Se hapattaa koko ruotsalaisen yhteiskunnan ainutkertaisella tavalla muihin maihin verrattuna, sitä ohjaa kirjoittamaton periaate – Raison d'Etat – valtion hyödyn periaate. Käytäntö on luonut virkamiesten vapaan vyöhykkeen, jolla he voivat sallia itselleen mitä hyvänsä. Aina 50-luvulta lähtien laki ja käytäntö ovat liukuneet etäämmälle toisistaan, oikeuskäytännöstä on tullut valtiovallan työkalu, kun taas lainsäädäntö, ainakin enimmäkseen, on ottanut itselleen oikeuden harhakuvan luoja osan. Jotta saataisiin laajennettua "vapaa" vyöhykettä ja vahvistettua korkeiden virkamiesten immunitettia

oikeutta kohtaan, asetettiin poikkeuslaki.

Oikeussysteemiä kuvaa myös erään Korkeimman Oikeuden oman juristin, tarkastussihteeri Sara Falkin, oikeuskanslerille jättämä sensaatiomainen ilmianto. Sara Falk sanoo, että Korkeimman Oikeuden työtä ohjataan poliittisin keinoin; vallan väärinkäyttö ja poliittinen korruptio kuuluvat päivittäiseen rutiiniin. Tietyt jutut ohjelmoidaan tai niitä viivytetään.

Charta 79 jätti Sara Falkin ilmiannon Euroopan neuvostolle todistusmateriaaliksi. Entisen oikeusministerin Sven Romanuksen puuttuminen KO:n työskentelyyn on sen vakavin syytös.

Parlamentarismen kriisi

Tuomioistuinten politisoituminen on osa ruotsalaisen yhteiskunnan toista kehityssuuntaa, parlamentarismen kriisiä. Eräessä sanomalehti Expressenin julkaisemassa artikkelisarjassa kirjoitti kansanpuolueen kansanedustaja ja Charta 79:n allekirjoittaja Per Charton, että Ruotsin eduskunta on demokraattista bluffia. Eduskunta on menettänyt valtansa ja muuttanut hallituksen ja byrokratian määräysten toimeenpanijaksi, sen luonne parlamentaarisena kokouksena on pelkkä harhakuva. Poliitikot byrokratisoituvat ja "vaativat asemansa turvaamista ja karttavat todellista riskin ottamista kuin ruttoa".

"Eduskunta muuttuu virastoksi ja toimii kuin sellainen, toisin sanoen hallitaan voimassa olevaa yhteiskuntaa mutta ollaan täysin kykenemättömiä ymmärtämään omien toimenpiteiden sisältöä, ymmärtämään ajoissa aivan uusia vaatimuksia ja lähtemään aivan uusille kehityslinjoille... Tällaisen raajarikon poliittisen johtoelimen ollessa vallassa ei ruotsalainen malli voi muuta kuin murtua omia sulkujaan vasten. Vielä pahempaa, se saattaa vetää demokratian

mukanaan alamäkeen, elleivät demokratian ystävät ajoissa näe, että poliittinen systeemme on aikansa elänyt ja täytyy korvata demokraattisella ohjausmallilla, joka voi vastata aikamme ongelmiin aikamme ratkaisuilla."

Ruotsia on tapana pitää byrokratian luvattuna maana, ja juuri yhteiskunnan ja poliitiikan byrokratisoitumista Per Gahrton pitää tärkeimpinä syinä parlamentarismen kriisiin. Byrokratisoitumisprosessi johtaa sekä poliittisen elämän että parlamentarismien rakennemuutokseen. Tälle rakennemuutokselle ominaisia ovat kaksi mekanismia, konvergenssi ja etääntyminen. Parlamentarisesti valitut - kansanedustajat - omistautuvat byrokratialle. Mitä enemmän he niin tekevät sitä enemmän he etääntyvät valitsijoiden näkökannasta. Tätä on Ruotsissa helpottanut se, ettei politiikoilla ole minkäänlaista henkilökohtaista vastuuta valitsijoilleen, he ovat lähes yksinomaan riippuvaisia valtion ja puolueen byokraateista.

Byrokratisoitumisprosessi on johtanut Ruotsissa siihen, että valtio on kasvattanut itseään yhteiskunnan kustannuksella, eduskunnasta on tullut byrokratian piika. Tämä on Ruotsin parlamentarismen kriisin syvempi sisältö. Ruotsi onkin todellisuudessa virkamiesvaltio.

Ruotsin parlamentarismen kriisin kuvaan kuuluvat seuraavat ilmiöt:

a. edustuslaitokset ovat toimeenpanevan elimen alaisia

b. sellaisten asioiden ja päätösten lukumäärä, jotka ovat tulleet puhtaasti byokraattista ja virkatietä, lisääntyy jatkuvasti

c. Eduskunnalta - lakia säätävältä kokoukselta - on käytännössä otettu lainsäädäntävalta pois. Lakialoitteita ei tee eduskunta vaan hallitus.

Prof. Wolfgang Abendroth varoitti jo yli kymmenen vuotta sitten antiparlamentaristisista pyrkimyksistä länsi-

saksalaisessa yhteiskunnassa, kun parlamenttialoitteista syntyneiden lakien määrä oli vähentynyt hallitusaloitteista syntyneiden lakien kustannuksella.

Ruotsissa tämä ilmiö on paljon kouriintuntuvampi. Uuden hallitusmuodon (HM) ja eduskuntajärjestyksen esivalmisteluvaiheessa ehdotettiin, että "lainsäädäntötyön johto myös tulevaisuudessa kuuluu hallitukselle." Perustuslakivaliokunnan ehdotuksen mukaan tulisi hallituksella olla tietty oikeus harkita eduskunnan lakipäätöksiä. Uudessa ruotsalaisessa perustuslaissa, joka astui voimaan 1975, on hallituksen lainsäädäntötyöhön kohdistuvasta vallasta tullut miltei ehdoton.

Kirjassa "Uusi perustuslakimme" kirjoittavat kirjailijat Erik Holmberg ja Nils Stjernqvist, että hallituksen valta lainsäädäntötyössä on sen ehdotusoikeudessa: "käytännöllisesti katsoen kaikki uudet lait ja useimmat muutokset ovat syntyneet hallituksen ehdotuksesta." Uudessa perustuslaissa "hallituksen aloiteoikeus säilyy ja on varauduttava siihen, että hallitus valmistelee ja esittää lakiehdotukset tulevaisuudessa niin kuin tähänkin asti. Se aloiteoikeus, joka eduskunnan valiokunnilla ja edustajilla on, säilyy, mutta sitä tullaan harvemmin käyttämään niin, että valmisteltu lakiehdotus esitetään." Selväkielellä: että eduskunta – lakia säätävä kokous – ei enää ole mikään lakiasäätävä kokous ja että lainsäädäntövalta kuuluu toimeenpanovalle.

Kansankoti poliittisena ajatuksena

Sosiaalidemokraattinen myytti ristiriidattomasta Kansankodista on tärkeä osa ruotsalaisen mallin ideologista julkisivua. Käsitettä "Kansankoti" eivät oikeastaan sosiaalidemokraatit keksineet. Kansankoti-myytti on peräisin Bismarkin preussilaisesta sosialismista,

joka on löytänyt jalansijansa ja käynyt toteen Ruotsissa.

Kansankoti – ruotsalainen preussilaisen "sosialismin" malli – on tosiasiaassa autoritaarinen yhteiskunta, jossa yksilö on pantu ahtaalle. Renessanssi ei koskaan tullut Ruotsiin ja myöskin liberalismi teki myöhästyneen puolinaisen läpimurron maassa. Samoin kuin Preussissa mutta toisin kuin muussa Länsi-Euroopassa liberalismista ei koskaan tullut vallitsevaa yhteiskuntaideologiaa Ruotsissa. Siksi eivät myöskään humanismin ja liberalismien mielikuvat yksilöstä ole koskaan toteutuneet maassa. Sen sijaan tämän päivän byrokraattiyhteiskunta on kehittänyt ja viljellyt puhtaaksi autoritaarisen tradition, joka on lähtöisin keskiajalta ja kulkenut protestanttisuuden ja valtionkirkon kautta. Runsaat 40 vuotta kestänyt sosiaalidemokraattinen valtakausi yhteisymmärrysajatteluineen, hyvinvointimyytteineen, neutralisoituine yhteiskunnallisine ristiriitoineen ja teknologia ainoana ideologianaan on johtanut poliittiseen ja kulttuurilliseen köyhtymiseen. Kansankodin hallitseva persoonatyyppi on massaihminen, joka orjallisesti tottelee valtiota, organisaatioita, joukkotiedotusvälineitä. Byrokratian kasvu toisen maailmasodan jälkeen on luonut organisaation nimeltä Ruotsi, jossa organisaatio on kaikki kaikessa, ihminen ei mitään. Herbert Marcusen "yksiluotteinen ihminen" on tullut todeksi Ruotsissa.

Saksalainen sosiologi Oskar Niegt on kirjoittanut, että saksalainen sosiaalidemokratia on preussilaisen valtion perijä. Luulen, että monet hänen analyyseistään pitävät paikkansa myös Ruotsin sosiaalidemokratiassa. Ruotsalainen sosiaalidemokratia ei ole koskaan asettunut valtiota vastaan. Sen sijaan se on löytänyt identiteettinsä niin sanoakseni valtiollisesta asennoitumisesta.

Sosiaalidemokratia on määritellyt itsensä valtiota ylläpitäväksi puolueeksi, järjestyksen puolueeksi. Ja tästä asenteesta valtiota kohtaan, tästä järjestyksestä, on kasvanut esivaltavaltio, joka on Kansankodin todellinen olemus. Esivalta, autoritaarinen ja tavalliselle kansalaiselle tuntematon byrokratia on saanut Ruotsissa uskonnon arvon. Jo Wilhelm Moberg viittasi 50-luvulla siihen, että esivallan kunnioitus on osa ruotsalaista elämäntyyliä, osa ruotsalaista kulttuuria.

Julkisuuden luhistuminen

Ruotsalaiselle mallille on ollut tunnusomaista rakenteellinen vapaudettomuus, jota ei ole aina pystytty edes ilmaisemaan ja näkemään. Vasta viime vuosina poliittista ehkäisyä on pystytty määrittämään ja se on nähty ongelmaksi; tosin lähinnä kansainvälisessä lehdistössä.

Rakenteellista vapaudettomuutta kuvaavat sellaiset instituutiot kuin esim. psykologisen puolustuksen Levikkineuvosto, Radioneuvosto ja Kirjailijasäätiö, joista jokainen harjoittaa miltei rajoittamatonta julkisuuden kontrollia.

Psykologisen puolustuksen levikkineuvosto, jota lehtimies Bjarne Moelv sanoo propagandaministeriöksi, on sitoutunut siviilipuolustukseen ja aiemmin myös Tiedotustoimistoon ja sillä on edustajia jokaisessa Ruotsin merkittävässä lehdessä. Levikkineuvosto toimii keskeisenä ruotsalaisen lehdistön sensuurilaitoksena. Vastaava tehtävä on myös Radioneuvostolla, joka huolehtii siitä, että radio ja TV noudattavat valtion käskyjä. Esimerkkinä siitä, kuinka Radioneuvosto toimii, voim mainita lehtimies Göran Zachrissonin, jonka Radioneuvosto tuomitsi sen jälkeen kun hän oli eräässä TV-ohjelmassa rohjennut mainita Ruotsin loukanneen Helsingin

sopimusta asettaessaan poikkeuslain.

Kirjailijasäätiö, joka jakaa valtion kirjailija-apurahat, asettaa yhteiskuntakriittisille kirjailijoille taloudellisia pakotteita. Kirjailijasäätiön puheenjohtaja on entinen sosiaalidemokraattinen ulkoministeri Krister Wijkman ja toinen vahva mies hallituksessa on hovioikeudenneuvos Jan Gehlin. He ovat valtion kirjallisuutta valvova silmä. Eräässä kirjeessään kirjailija Jörgen Nashille Krister Wijkman kirjoitti, että kirjailijalta voidaan evätä mahdollisuus saada valtion kirjailija-apurahaa, mikäli hän kritisoi Ruotsin Helsingin sopimusta loukkaavia menettelytapoja. Samaten Levikkineuvosto kuin Radioneuvosto ja Kirjailijasäätiökin on tämän päivän Ruotsissa valtion ehkäisyn välineitä, joiden avulla valtio voi kontrolloida julkisuutta. Joskus tämä kontrolli voi ulottua jopa Ruotsin rajojen ulkopuolelle. Ruotsin Helsingin suurlähettiläs painosti Suomen sanomalehtiä tarkoituksestaan lopettaa Ruotsia arvostelevat artikkelit. Tämä paljastui sen jälkeen, kun Ruotsin suurlähettiläs oli kääntynyt Helsingin Sanomien puoleen ja vaatinut, että Ruotsia arvostelevat artikkelit on lopetettava.

Kirjassaan "Uusi totalitaarinen valtio" kirjoittaa Roland Huntford seuraavasti: "Jos Ruotsia arvostellaan yksinomaan sen joukkotiedotusvälineiden perusteella, vaikuttaa aivan siltä kuin sitä ohjailisi kärsivällinen manipuloiva diktaattori. Lehdistö, radio ja TV pysyttelevät niin merkillisesti samoilla linjoilla, kuin niitä ohjaisi keskitetty propagandaministeriö... Joukkotiedotusvälineiden avulla, etten sanoisi niiden johdolla, on ruotsin kieli vääristynyt, köyhtynyt ja manipuloitunut niin pitkälti, että se Orwellin 'nykykielen' tapaan on menettänyt mahdollisuuden ilmaista ajatuksia, joita ei hyväksytä. Kritiikki voi tulla vain ulkoapäin, ulko-

laisista joukkotiedotusvälineistä, jotka peilaavat Kansankodin todellisen kuvan takaisin Ruotsiin."

Tärkeä Ruotsin ja Länsi-Saksan välinen ero on julkisuuden rakenteessa ja funktiossa. Länsi-Saksassa on säilynyt 20- ja 30-luvuilta peräisin oleva prolettaarinen vastajulkisuus, kun taas Ruotsissa ei koskaan ole ollut vaihtoehtoa, ei vastajulkisuutta. Lopputuloksena on suljettu yhteiskunta, mutta ei kirjaimellisesti suljettu, vaan laadullisesti, omien raja-aitojensa, institutionalisoitujen rakenteidensa ja vapaudettomuutensa vuoksi suljettu.

Länsi-Saksassa kirjailijaliitto protestoi virkakieltoa vastaan. Ruotsissa kirjailijaliitto, puheenjohtajansa, hovioikeudenneuvos Jan Gehlin kautta, puolustaa virkakieltoa. Ongelmana on myös ruotsalaisen sivistyneistön täydestä sydäimestä lähtevä tuki valtion ehkäisylle.

Syitä ruotsalaisen sivistyneistön valtiolle alistumiseen on paljolti etsittävä ruotsalaisesta perinteestä, Ruotsin historian kehityksen samankaltaisuuksista, mutta myös erilaisuuksista Saksan historian kehitykseen verrattuna.

Ranskaan ja Englantiin verrattuna oli Saksa 1800-luvulla poliittisesti ja taloudellisesti alikehittynyt: parlamentarismi ei ollut kehittynyt, liberalismien ideologia ei ollut saanut vaikutusvaltaa, mutta maataomistavan ylimystön valta oli voimakas ja hallitseva. 1800-luvun klassisesta saksalaisesta filosofiasta on sanottu, että se oli ajatuksen vallankumous, koska sosiaaliset muutokset todellisuudessa olivat mahdottomia. Samoin kuin Saksa oli 1800-luvun Ruotsikin poliittisesti alikehittynyt, mutta toisin kuin Saksassa täällä ei tapahtunut edes ajatuksissa minkäänlaista "vallankumousta". Sen sijaan filosofiassa alkoi hallita virkamiesfilosofi Boström, joka ei pitänyt akateemisesti sivistyneitä intellektuelleina vaan valtiolle lojaaleina virka-

miehinä. Tämä perinne on voimassa tänäkin päivänä. Ruotsalaisten sivistyneiden perustana ei ole kriittinen järki vaan valtion puolustaminen – boströmiläinen virkamiesperinne.

Empiirisen totuuden takaisinvalloittaminen

Kansankoti on onnistunut luomaan uuden myöhäiskapitalismin ihmisen, tyhjän nukan, jolta on ryöstetty koko kriittinen ajattelukyky, kaikkalainen tahto ja aloitekyky, jolla on rajoittunut mielikuvitus, ei arvostelukykä eikä mielenkiintoa siihen, joka vastaanpanematta hyväksyy kaiken, mitä byrokraatia sanoo ja tekee.

Myytin vaikuttavin urotyö oli siinä, että se pystyi omaksumaan muodon, jossa ruotsalaiselta yhteiskunnalta ryöstettiin empiirinen sisältö, koko yhteiskunta alistettiin semanttiselle vääristymälle, joka kodifioituna ja aksiomatisoituna oli yhtä kuin myytti Kansankodista. Ruotsi odotti, että ulkomaailma hyväksyisi sen, toisin sanoen julkisen valheen, empiirisenä totuutena. Pitkän aikaa tämä onnistuikin. Aina siihen saakka, kun Ruotsin valtio muuttuessaan rakenteellisesti yhä totalitaarisemmaksi yhteiskunnaksi ei enää pystynyt mestaroimaan empiiristä totuutta, jonka sisällöstä kasvoi totuus valtiollisesta ehkäisystä.

Sen vuoksi valloittakaamme takaisin ruotsalainen todellisuus empiirisenä totuutena.

Gramsci Suomessa

MARTTI SIISIÄINEN

Chantal Mouffe kirjoitti viime vuonna, että 1960-luvun 'althusserianismin' kaudesta "olemme epäilemättä tulleet uuteen vaiheeseen: 'gramscismin (valtakauten)" (1979, 1). Gramsci-tutkijalle ominaisesta painotuksesta huolimatta tällainen 'periodisointi' kuvastellee eri marxilaisten teoreetikkojen töiden osakseen saamaa suosiota Keski-Euroopan akateemisessa marxismissa. Tässä kirjoituksessa tarkastelen, millä tavalla Gramscin tuotantoa on Suomessa käsitelty toisaalta Gramsci-suomennoksissa ja toisaalta tutkimuksissa ja artikkeleissa. 'Althusserianismia' ei Suomeen koskaan kehittyntäkään, tässä arvioidaan sitä, millainen on ollut suomalaisen 'gramscismin' tie.

1. Gramsci-suomennoksista

Työväenluokan yhtenäisyys -nimellä julkaistu kokoelma (Edistys 1976) Gramscin L'Ordine Nuovo-lehdessä julkaisemia (v. 1919–1920) kirjoituksia sijoittuu ratkaisevaan vaiheeseen tekijänsä teoreettis-poliittisessa kehityksessä. Kun Gramsci oli joutunut varattomuuden takia keskeyttämään kirjallisuuden ja kielitieteen, filosofian ja

oikeustieteen opintonsa Torinon yliopistossa, aloitti hän 1910-luvun puolivälissä lehtimiestoimintansa Italian sosialistisessa lehdistössä. Tuolloin Gramscin ideologisessa toiminnassa näkyivät keskeisinä ne vaikutteet, joita hän oli ammentanut aina kouluajoilta lähtien Benedetto Crocen idealistisesta historianfilosofiasta (mm. jyrkkä anti-positivismi) mutta myös Italian 'ensimmäisen marxilaisen' Antonio Labriolan tuotannosta. Varsinaisen lehtimiestoiminnan ohella Gramscin tuotanto käsitti runsaasti kirjallisuutta, teatteria, kulttuuria ja taidetta yleensä käsitteleviä kirjoituksia. Crocelaisuuden vaikutus näkyi muun muassa siinä korostuksessa, jonka mukaan kulttuuri oli se kapitalistisen yhteiskunnan kritiikin muoto (vastakohtana spontaanille materiaaliselle evoluutiolle), jonka välityksellä kehittyvä proletariaatin yhtenäinen tietoisuus.

L'Ordine Nuovo- kausi oli Gramscin kehityksessä siirtymistä crocelaisuuden piiristä leninismin vaikutuspiiriin, muun muassa II internationaalin kritiikin kautta tapahtunutta irtautumista sosialidemokraattisesta konseptiosta ja kehittymistä sosialistisen vallankumouksen johtavaksi propagajaksi yh-

dessä lehtimiestovereidensa kanssa (Togliatti, Terracini) sekä Torinon tehdasneuvostoliikkeen teoreettiseksi suunnannäyttäjäksi ja johtajaksi. Keskeiseksi kysymykseksi Gramscin kirjoituksissa nousee nyt Italian työväenluokan konkreettisen taistelutilanteen arviointi aikana, jolloin lokakuun vallankumous oli mullistanut myös muiden maiden työläisten taisteluedellytykset ja jolloin vapaan kilpailun kapitalismi oli peruuttamattomasti muuttunut/muuttumassa imperialismiksi.

Kun Gramscin Vankilavihkojen (1929–1935) sisältämän poliittisen teorian keskeinen käsite oli valtio, muodostaa neuvoston käsite vuosien 1919–20 kirjoituksen universaalin kategorian: useissa tarkasteluissa siitä lähdetään liikkeelle ja muita ilmiöitä tai käsitteitä tarkastellaan siihen suhteutettuna (puolue, ay-liike). Toisena laajana kokonaisuutena teoksessa esiintyy imperialismien aikakauden yleisten perusteiden käsittely: kansainvälistyminen ja suhde Neuvostoliittoon, monopolikapitalismin aiheuttamat muutokset työväenluokan asemassa, porvariston loismaistuminen ja imperialismien työväenliikkeelle asettamat uudet tehtävät. Kokoelmaan on lisäksi liitetty v. 1926 kirjoitettu Gramscin vangitsemisen vuoksi keskenäiseksi jäänyt tärkeä kirjoitus ”Eräitä näkökohtia etelän kysymyksessä”. Sen keskeisiä teemoja ovat kapitalismin epätasaisen kehityksen problematiikka, kysymys luokkien ja alueellisen tekijän suhteesta kapitalismin kehityksessä sekä intellektuellikysymys (ks. seur. jakso).

Kokoelman kirjoituksista piirretty kuva tuolloisen Gramscin käsityksestä neuvostojärjestelmän kattavuudesta: neuvosto on muoto, joka kapitalismissa voisi muodostua tulevan sosialistisen valtion elimeksi, valtion, jonka muoto on proletariaatin diktatuuri (ks. s. 40,

67, 45). Gramscille tuolloin tyypillistä neuvostojen korostusta ilmentää Gramscin kehittämä ajatus kansainvälisen työnjaon perustalle kohoavasta proletariaatin kansainvälisestä neuvostoihin perustuvasta järjestelmästä. Yksipuolinen neuvostojen korostaminen yhdistyi vielä tuolloin politiikan käsittelyn vähäisyyteen, mutta neuvostokysymyksen painottuminen oli tärkeää vastauksena Italian proletariaatin aktuaalisiin tarpeisiin (erityisesti Torinon lakko- ja tehdasneuvostoliike).

Imperialismin kehityksen ja Venäjän vallankumouksen jälkeen Gramsci näki työväenliikkeen taisteluedellytysten muuttuneen olennaisesti. Leniniläinen imperialismiteoria lähtökohtanaan ja vertailemalla vapaan kilpailun kapitalismia ja imperialismia (eksplisiittisemmin kuin muualla tuotannossaan lukuunottamatta ”Fordismi ja amerikanismi” -kirjoitustaan) Gramsci osoittaa eräitä uusia ristiriitojen muotoja ja luokkarakenteen muutoksia kehittyneessä kapitalismissa: teknikoiden proletaaristumiskehityksen, kapitalistisen työnjaon alistavan tekijän laajenemisen ja sen tuottaman lisääntyvän työläisten luokkasolidarisuuden ja porvariston loismaistumisen ja rappeutumisen.

Kansainvälinen tilanne vaatii ensimmäisten sosialististen vallankumousten jälkeen työväenluokan kansainvälisyyden asettamista porvariston neuvostovaltioihin (Venäjä, Unkari) kohdistuvan aggression vastapainoksi (lakot ja boikotit asetoimituksia yms. vastaan). Tähän liittyi myös Venäjän vallankumouksen historiallisen merkityksen arvioiminen. Kuten Gramsci toisaalta kirjoitti se oli vallankumous Pääomaa vastaan, millä Togliattin tulkinnan mukaan Gramsci halusi osoittaa mekanistisen Marx-tulkinnan virheellisyyden (väitteet siitä, että vallankumouksen edellytykset eivät olleet kypsyneet Venäjällä). Aina myö-

hemminkin Gramsci esiintyi "positivistisen" marxismi-tulkinnan vastustajana.

Kokoelman kirjoituksissa esiintyy Venäjän vallankumouksen tarkastelun yhteydessä myös Venäjän vallankumouksen yleisten ja erityisten piirteiden pohdintaa suhteessa Italian tilanteeseen, teema, joka huipentuu Vankilavihkoissa vallankumouksen edellytyksiä "lännessä", kehittyneimmissä kapitalistisissa maissa käsitteleviin kirjoituksiin.

Ajankohtaiselta vaikuttaa kirjoituksissa myöskin eräiden työväenliikkeen järjestäytymisen ongelmien käsittely, joista otan esimerkiksi nk. byrokratia-ongelman. Gramscin mukaan byrokratian kehitystä voidaan ymmärtää tietyistä yleisistä organisaatioteoreettisista lähtökohdista käsin. Ammattiyhdistysbyrokratian kehitys oli hänen mukaansa seurausta itse toiminnan laajenemisesta, mistä seurasi välttämättömyys supistaa ay-johdajien toimi hallinnolliseksi ja teknistä pätevyyttä korostavaksi, virastohtäviin ja kaupankäyntiin keskittyväksi. "Näin syntyi varsinainen ay-toimitsijoiden kasti, jonka ajattelutapa poikkesi täysin työläisten ajattelusta. Suhteissaan työläisiin tämä kasti omak-sui lopulta aivan saman asenteen kuin hallinnollinen virkakoneisto suhteissaan parlamentaariseen valtion: virkakoneisto hallitsee ja ohjaa" (s. 105). Byrokratian lamauttava vaikutus puolueeseen on tarkastelun kohteena Vankilavihkoissa. Byrokratia itseksensä toimivana ja itsensä riippumattomaksi tuntevana tekee "puolueesta lopulta anakronistisen ja akuutteina hetkinä osoittautuu sen toiminnan sosiaalinen sisältö tyhjäksi ja se osoittautuu ilmaan rakennetuksi" (Gramsci 1967, 248).

Vankilavihkot - valikoiman (Kansankulttuuri 1979) Marxin työtä käsittelevässä kirjoituksessa Gramsci totesi, ettei tämän maailmankatsomuksen johdonmukaisuutta tullut etsiä erillisistä kirjoi-

tuksista, "vaan koko tuon vaihtelevan älyllisen työn kehityksestä, joka kätkee itseensä kyseisen katsomuksen ainekset" (s. 97). Vielä vähemmän kuin Marxilta voidaan Gramscilta itseltään löytää järjestelmällinen marxismin tai oman maailmankatsomuksen esitys. Vankilavihkoja Gramsci oman toteamuksensa mukaan on kirjoittanut "juoksevalle kynällä tehdäkseen nopean muistion", mistä syystä "ne varmasti sisältävät epätarkkuuksia, virheellisiä lähestymistapoja ja anakronismeja" ja tulee tarkastaa huolellisesti (s. 33). Gramscin tuotannosta valittujen katkelmien lukemiseksi tämä asettaa vaativaksi metodiseksi ohjenuoraksi historiallisuuden (suhteessa sekä Gramscin omaan kehitykseen että esim. Italian työväenliikkeen kehitykseen).

Seuraavassa nostan esiin eräitä mielestäni edelleen ajankohtaisia kysymyksiä suomennetun valikoiman kahdesta keskeisestä teemasta: marxilaisen filosofian luonnetta ja suhdetta nk. terveeseen järkeen pohtivasta aineksesta ja sivistyneistöproblematiikasta, liittolaiskysymyksestä tästä aspektista käsin. Kritisoidessaan Buharinin teosta "Kansantajuinen tutkielma sosiologiasta" Gramsci katsoo Buharinin valinneen siinä väärän esitystavan: tämä yrittää esittää marxilaisuuden tieteellisen järjestelmän muodossa, antaa "tietyille aiheelle modaalisesti dogmaattisen ja tyyllillisesti ja tieteellisesti selkeän esityksen." Tällaisen yrityksen onnistuminen välttämätön edellytys olisi Gramscin mukaan kuitenkin se, että kyseessä oleva tiede olisi saavuttanut riittävän kehityksen tason, "klassisen vaiheen", muutoin "jokainen yritys tehdä siitä oppikirja on väistämättä tuomittu epäonnistumaan. Mahdollisuus sen esittämiseen loogisena järjestelmänä on pelkkä harhakuvitelma" (1979, 65). Vaihtoehdonkin Gramsci esittää kysymyksen muo-

dossa: "Miksei silloin asetettaisi kysymystä sen oikeassa teoreettisessa ja historiallisessa muodossa ja tyydyttäisi teokseen, jossa opin keskeiset ongelmat esitetään erikoistutkimuksina? Se olisi vakavampaa ja "tieteellisempää" (sama).

Tämä Gramscin käsitys siitä, millaista tieteellisen marxismin tuolloisessa kehitysvaiheessaan tulisi olla selittänee Gramscin Vankilavihkoissa esiintyvää tutkimustapaa: varsinkin ensimmäisissä viikoissa esiintyvää keskeisten, "pääkysymysten" ja kulttuurin aluskasvillisuuteen liittyvien teemojen vuorottelua, fragmentaarisuutta, ja myöhemmissäkin vihkoissa teemoittaisuutta. Vankilaolosuhteet luonnollisesti selittävät sen, että paljon Gramscin työt jäivät suunnitelman asteelle ja suunnitelmat tekijän hahmottelemassa muodossa toteutumatta (ks. esim. Gerratana 1977).

Esitetyn suomennoksen keskeiseksi kysymykseksi kasvaa suhde työväenluokan kehittyvän tietoisuuden ja tieteen – terveen järjen välillä. Gramsci toteaa toisaalta, että kaikki ihmiset ovat filosofeja/intellektuelleja ja kytkiessään työhönsä ja toimintaansa älyllisiä elementtejä, mutta toisaalta hän korostaa ihmisten arkipäivän tajunnan/terveen järjen ja filosofian/tieteen välisen laadullista eroa. Terve järki joukkojen ajattelun pohjana sisältää "todenperäiset, materialistiset ainekset, siis jäsentymättömän aistimuksen välittömät tuotteet". Sellaisena sen ja uskonnon välillä vallitsee läheinen suhde (ks. s. 60). Terve järki ja uskonto eivät voi muodostaa filosofian tapaan yhtenäistä järjestelmää, sen sijaan marxilainen filosofia voi ja sen täytyy pyrkiä kuroma umpeen kansanjoukkojen tietoisuuden ja filosofian eroa joukkojen kulttuurin tasoa alinomaa kohottamalla. Tämä muodostaa Gramscin mukaan marxilaisen filosofian toisen keskeisen tehtävän; toinen on taistelu "nykyisiä filosofioita vastaan niiden

hienoimmissa ilmenemismuodoissa, jotta voitaisiin luoda oma, riippumaton sivistyneistöryhmä" (s. 105).

Tämä tehtävien jako edellytti myös hieman erilaisia metodisia ratkaisuja: kansanjoukkojen kasvattamiseen oli käytetty varsin yksinkertaista materialismia, ja pohjaututtu paljon terveen järjen elementteihin. Tämä oli sitonut niin runsaasti voimavaroja, että varsinainen luova marxilaisen filosofian kehittäminen oli kärsinyt em. tehtävän vuoksi. Yksinkertaisen materialismin korostaminen kasvatustyössä saattoi lyhyellä tähtäimellä antaa joukkojen taisteluun (etenkin takaiskujen jälkeen) uutta voimaa ("historia työskentelee puolestamme" -tyyliin), mutta silloin kun työväenluokka ottaa vallan, "kun käskyläisestä tulee johtaja" "mekanistinen ajattelutapa osoittautuu tiettyssä vaiheessa uhkaavaksi vaaraksi". Tämä tulisi Gramscin mukaan ottaa kaikessa teoreettisessa työssä huomioon. Jos mekanistinen "päämääräusko" olikin tiettyssä tappion oloissa ja puolustelun kaudella oikeutettua" kansanjoukkojen parissa, ei sitä voida puolustella sivistyneistön ylläpitämänä ja levittämänä eikä olosuhteissa, jolloin käskyläisestä tulee johtaja, esineestä historian subjeksi. "Sivistyneistön omaksumana filosofiana siitä tulee passiivisuuden ja aivotoman itseriittoisuuden syy, eikä se odota, että käskettävästä tulisi vastuunalainen johtaja" (ks. s. 49–50).

Tämä muodostaa perustan Buharinin oppikirjan arvioinnille. Buharinia käsitellessään Gramsci esittää sekä tulkintoja marxilaisen filosofian luonteesta että marxismin pedagogisoinnista. Buharinin teoksen virhe oli Gramscista se, että kirja antautui "terveen järjen" edessä viitatessaan terveeseen järkeen totuuden kriteerinä. Tämän vuoksi teos antautuu vaaraan vahvistaa joukkojen tajunnan niitä "kriitikittömiä aineksia, joiden ta-

kia terve järki on jäänyt ptolemaiolaiseksi, ihmisperäiseksi, ihmiskeskeiseksi, sen sijaan että se arvostelisi niitä tieteellisesti" (1979, 60).

Osaksi tämä selittyy Gramscin mukaan dialektiikan vaikeudella: se on terveen järjen vulgaarinen ainesosien vastainen, eikä näin helposti omaksuttavissa tai opetettavissa. Mekanistisuutta teorian alueella Gramsci kritikoi muun muassa tarkastellessaan kysymystä ns. "ulkaisen maailman todellisuudesta", jonka avulla hän toteaa käydyin polemiikkia subjektivistista todellisuuskäsitystä vastaan. Yksinkertaistettu käsitys ihmisten ulkopuolisesta todellisuudesta on Gramscin mukaan jumalakäsitteen jäännös mystisessä tuntemattoman jumalan mielessä. "Objektiivinen merkitsee aina "inhimillisesti objektiivinen", mikä voi vastata täsmälleen "historiallisesti subjektiivista". Sen väittäminen, että jokin todellisuus olisi olemassa "vaikka ihmistä ei olisi olemassa, on joko metafora tai jonkinlaista mystisismää. Me tunnemme todellisuuden vain suhteessa ihmiseen" (73-74).

Tämä kohta on synnyttänyt Gramscikeskustelussa, kuten olettaa saattaa, tulkintakiistoja: Pyrkikö Gramsci kiistämään maailman inhimillisestä tajunnasta riippumattoman olemassaolon vai onko hänen tarkoituksensa vain ollut varoittaa marxilaista filosofiaa taantumisesta "filosofian peruskysymyksen" käsittelyn yhteydessä esimarxilaisen materialismin tasolle? Aineksia tähän tulkintaan on saatu paitsi edellisestä lainauksesta myös Gramscin antipositivistisesta varoituksesta käsittää luonnontieteen saavutukset eräänlaisena fetisminä todellisuuden marxilaisessa tulkinnassa.

Eräät tutkijat ovat nähneet näissä Gramscin käsityksissä vastakkainasettelua Leninin "Materialismi ja empirio-kritismin" ja Engelsin "Luonnondia-

lektiikan" kanssa (suomalaisesta tämän-suuntaisesta viittauksesta, ks. Järvinen 1980, 54). Useissa tulkinnoissa lienee perusongelmana Gramscin tuotannon osittaistulkinta siten, että suomennetun valikoiman tavoin keskitytään vain osaan Gramscin aihekokonaisuutta koskevista kirjoituksista. Mikäli ko. ongelmaan haluaa tutustua kannattaa aloittaa Gramscin idealismikritiikistä (Croce) ja jatkaa sen jälkeen vulgaarimaterialismin kritiikin kokonaisuuteen (vrt. esim. Gramsci 1967, 82-90, 1979, 77: Lukács-kritiikki jne.). Kuten Sabine Kebir huomauttaa, Gramscin ja Leninin (vrt. myös Engelsin) välinen ero oli pikemminkin siinä, että Lenin osin historiallisista maiden välisistä eroista johtuen korosti enemmän esimarxilaista materialismia (ja kirkon taantumuksellista roolia) (Kebir 1980, 59).

Tuskinpa lienee perustetta myöskään Gramscin lukemiselle "idealisten leiriin" (vrt. esim. Riechers 1972), vaan oikealta tuntuisi tulkinta, että Gramsci haluaa korostaa subjekti-objekti dialektiikan merkitystä ja pelkää sellaista marxismi-käsitystä, jossa esimerkiksi "perusta" toimisi eräänlaisena "lainatuna jumalana". Tätä tukee myöskin Gramscin klassisen saksalaisen filosofian merkityksen korostus. Marxilaista teoriaa ei hänen mukaansa tulisi käsitellä (idealistentien tavoin) minkään yleisen materialismin teorian alaiseksi, vaan sille on ominaista aikaisempien teorioiden, omien ainesosiensa ylittäminen. "Vielä toistuu (I Feuerbach-teesissä/MS) arvosteltu yksipuolinen materialistinen tai idealistinen kanta", ja niin kauan on materialismin ja saksalaisen filosofian synteysi edelleen tarpeen (1979, 77-92; ks. Kebir emt.)

Tässä kysymyksessä tulee esiin hie- man problemaattinen suhde Marxin varhais- ja nuoruustuotantoon. Eräiden tulkintojen (esim. Althusser, Sève) mu-

kaan Gramsci nojautui liiaksi Marxin varhaistuotantoon, mistä ilmauksena olisi juuri I Feuerbach-teesin korostus. Ehkä tässäkin taustana on Gramscin huoli marxismin vajoamisesta esimarxilaisen materialismin tasolle, sekä sen korostus, että "filosofian peruskysymys" välttämättä kaipaa yhteiskunnan tutkimisessa täydennyksekseen materialistisen subjekti-objekti-suhteen dialektiikan (ks. Kebir 1980, 63, 187, 42, 175). Vankilavihkot-valikoimasta on tämän ongelman osalta valitettavasti todettava sen suppeus: siinä tulee hyvin esiin osa Gramscin mekanistisen materialismin kritiikkiä, idealismi-kritiikki siitä puuttuu. Tämä puute ei poistu myöskään Mikael Böökin kirjoittamassa asiantuntevassa johdannossa, vaan eräin osin korostuu (vrt. s. 10, s. 81 alaviite).

Suomessa ehkä eniten kiinnostusta on herättänyt Gramscin sivistyneistöongelman käsittely, josta on pyritty myös saamaan välineitä nykyisten ongelmien ratkaisemiseen (ks. Ruotsalainen 1980, Böök 1980). Vankilavihkoissa Gramsci käsittelee sivistyneistöä paitsi käsitteenä myös yhteiskunnallisena kerrostumana (luokka-analyysi) ja tärkeitä yhteiskunnallisia funktioita omaavana ryhmänä. Työväenluokan ja sivistyneistön liittolaisuuskysymys on Gramscin tarkastelussa osa työväenluokan hegemonian kehittymistä ja sen lainmukaisuuksia koskevaa kokonaisnäkemyistä. Suomen nettu valikoima yhdessä edellä mainitun "Näkökohtia Etelän kysymyksessä" -kirjoituksen kanssa esittää varsin edustavan kokonaisuuden ko. asiaa koskevasta Gramscin tuotannosta.

"Kaikki ihmiset ovat sivistyneistöä, mutta kaikilla ei ole yhteiskunnassa sivistyneistön tehtäviä", kuuluu Gramscin tunnettu käsitteellinen määrittely. Työn luonteen perusteella, historiallisesti sisältöään muuttaen muotoutuu sivistyneistön ryhmä: nykyaika-

na sivistyneistöolomuodon perusta ei ole kaunopuheisuus, vaan osallistuminen aktiivisesti käytännön elämän rakentamiseen ja organisoimiseen (1979, 125-127). Kirjoituksessa Gramsci suorittaa teoreettisesti keskeisen jaon orgaaniseen (luokan omien intressiensä toteuttamiseen "luoma" sille yhtenäisyyttä ja tietoisuutta antava sivistyneistö) ja traditionaaliseen sivistyneistöön (aikaisempien luokkien ja yhteiskuntamuotojen synnyttämiä sivistyneistöryhmiä, jotka edustavat jatkuvuutta ja jotka nouseva luokka kohtaa "valmiina") (ks. s. 122-123). Edellisen ryhmän tyypillinen edustaja kapitalismissa olisi teollistumisen luoma insinöörien ryhmä, jälkimmäisestä ryhmästä Gramsci mainitsee tyypillisenä papiston, mutta myös tiedemiehet, teoreetikot, filosofit.

Orgaanisen sivistyneistön luokkakäyttyminen kapitalismissa on selvä, syntyihän se kapitalistiluokan myötä ja yhteydessä. Toisin on traditionaalisen sivistyneistön laita, sillä sen yhteys luokkarakenteeseen on enemmän välillinen:

"Koska nuo perinteisen sivistyneistön monet ryhmät tuntevat keskeytymättömän historiallisen perinteensä ja "pätevyytensä" "ammattikuntahenkenä", he pitävät itseään itsenäisinä ja riippumattomina valtaa pitävästä yhteiskuntaryhmästä. Tämä heidän asenteensa vaikuttaa myös ideologiaan ja politiikkaan ja sillä on laajakantoiset seuraukset. Koko idealistinen filosofia voidaan helposti kytkeä asemaan, jonka sivistyneistö yhteiskunnallisena ryhmittymänä omaksuu ja se voidaan määritellä sen yhteiskunnallisen utopian ilmaukseksi, jonka mukaan sivistyneistö luulee olevansa "riippumaton", itsenäinen, omaperäisillä ominaisuuksilla varustettu jne." (124-125).

Ehkä tätä voidaan pitää yhtenä

Gramscin relevanteista puheenvuoroista nk. sivistysliopistokeskusteluun.

Gramsci esittää, sivistyneistöryhmien "orgaanisuuden", yhteyden yhteiskunnan perusrakenteeseen määrittämistä sen perusteella, millä päällysrakenteen alueella nämä toimivat: (1) huolehtimassa mielipiteen johtajina alistettujen "spontaanista" suostumuksesta hallitsevan luokan määräämälle yhteiskuntaelämän suunnalle (kansalaisyhteiskunta) vai (2) huolehtimassa väkivaltakoneiston toiminnasta, alistamisaparaatin palveluksessa, turvaamassa hallitsevan luokan hegemonian juridisesti (129-130). Tässä sivistyneistötarkastelu liittyy kiinteäksi osaksi Gramscin politiikan teoriaa (ks. s. 129-130).

Työväenluokan ja sivistyneistön liittolaisuusuhde on yksi proletaarisen vallankumouksen ja valtion luomisen välttämättömistä edellytyksistä. Tämän vuoksi työväenluokan, jolla on vähän omia orgaanisia intellektuellejaan, täytyy kamppailla traditionaalisten intellektuellien kannatuksesta. Tämä on Gramscin mukaan sitä tehokkaampaa, mitä paremmin työväenluokka kykenee luomaan omia orgaanisia intellektuellejaan. Tärkeätä onkin juuri suhde tietyn ryhmän orgaanisten ja traditionaalisten intellektuellien välillä. Tähän ongelmaan Gramsci viittasi Buharin-kritiikin yhteydessä esittäessään, että marxismin luova tieteellinen kehittäminen oli ollut heikkoa, mikä heijastui vetovoiman heikentymisenä traditionaalisten intellektuellien keskuudessa. Olisiko tässä yksi vakavasti pohdittava kysymys meilläkin?³

Tärkeä ja ajankohtainen esimerkiksi meillä käynnistyneen politiikan ja tutkimuksen (tieteellisen/taiteellisen työn) suhdetta pohtivan keskustelun kannalta on Gramscin näkemys työväenluokan, puolueen ja sivistyneistön suhteesta. Gramsci toteaa, että puolue on kaikille

ryhmille (luokille) "se mekanismi, joka kansalaisyhteiskunnassa suorittaa samaa tehtävää kuin valtio laajemmin ja poliittisessa yhteiskunnassa". Sen tehtävänä on luoda siteet luokan orgaanisen ja traditionaalisen sivistyneistön välille. Puolueet ovat (tai niiden ainakin tulisi olla) "uusien kokonaisten... sivistyneistöyksiköiden kehittäjiä, teorian ja käytännön todellisena historiallisena prosessina käsitetyn yhdistämisen valinkauhoja" (48). Puolueen merkitys kansanjoukkojen maailmankatsomuksen kehittäjänä ja sivistystason kohottajana tapahtuu siten, että niissä "sivistyneistön parhaiten ryhmien luova panos yhdistyy alistettujen kerrosten elimelliseen kykyyn käsitellä ja kehittää kriittisiä katsomuksia". Marxilainen filosofia on Gramscin mukaan merkittävää silloin kun se ei unohta yhteyttä kansanjoukkoihin, "vaan vieläpä löytää tuosta yhteydestä tutkittavien ja ratkaistavien ongelmien lähteen" (s. 56, 48).

Puolueessa toimiessaan sivistyneistö "sitoutuu itse ryhmään", mutta sen panos voi olla merkittävä vain silloin kun se itse työssään, sivistyneistöfunktiossaan säilyttää luovan ja kriittisen funktionsa. Tämän vuoksi Gramscin mukaan esimerkiksi uusia totuuksia koskeva tutkimustyö, työn muotoilu ja kysymysten asettelu on jätettävä "yksittäisten tiedemiesten vapaan aloitteellisuuden varaan, vaikka nämä jatkuvasti asettavatkin kyseenalaiseksi kaikkein olennaisimmiltakin näyttävät periaatteet".

Itse poliittisessa toiminnassa työväenluokan ja puolueen peruskysymyksissä intellektuelli sulautuu puolueen orgaaniseen sivistyneistöön, puolueessa sivistyneistöllä ei ole mitään "etujoukkoroolia" tai erityisoikeuksia. Gramsci toteaa, ettei ole vaikea erottaa, milloin sivistyneistön tekemillä keskustelualoitteilla "on jokin etupyrkimys eikä tie-

teellinen tavoite". Näin Gramscin käsitys muotoutuu osittain vastakkaiseksi erilaisten sivistyneistön etujoukkoroolia vallankumouksellisessa liikkeessä tähdentäneiden teoreetikkojen (vrt. Garzanti, Marcuse) näkemyksiin verrattuna, joihin Gramscin käsityksiä joskus virheellisesti on rinnastettu.

Puolueessa kuroutuu umpeen ero orgaanisen ja traditionaalisen sivistyneistön välillä – ei traditionaalisen sivistyneistön funktiostaan luopumisen, vaan – sen vuoksi, että puolueen jäsenet puolueessa toimiessaan kehittyvät sivistyneistöksi. He ylittävät taloudelliskorporatiivisen tietoisuuden kehitysvaiheensa ja heistä tulee "yleisten, luonteeltaan kansallisten ja kansainvälisten toimintojen toteuttajia", organisaattoreita ja johtajia (1979, 135). On helppo nähdä, mitä tämän tehtävän toteuttaminen puolueen toiminnoilta vaatii (tutkimus, opiskelu, teorian ja käytännön suhteen 'oikea' ymmärtäminen jne.).

Loppuyhteenvedon voitaisiin todeta, että niissä on valittu kohteeksi keskeisimpiä ja tärkeimpiä Gramscin kirjoituksista, mutta valikoiman suppeus jättää useita keskeisiä Gramscin tutkimuskohteita tulevien käännösten varaan (osa lienee jo tulossakin). Toinen puute, josta jo huomautin, on valikoiman "yksipuolisuus" erityisesti Gramscin idealismi-vulgaarimaterialismi kritiikin osalta, joka vaatii täydennykseen suomennoksen ulkopuolisen tuotannon lukemisen, jotta kokonaiskuva pääsisi muodostumaan.

2. Suomalaisen Gramsci-keskustelun vaiheet

(a) Gramscin mukaantulo suomalaiseen keskusteluun

Gramsci-keskustelu on Suomessa (ja paljolti muuallakin) liittynyt akateemi-

sen marxilaisuuden kehitykseen. Suomessa tämä puolestaan on laajemmasta mitasta varsin uusi ilmiö ja siitä paljolti selittyvät erilaisten marxilaisen tradition osien välittymisen heikkoudet maassamme.

Tietääkseni ensimmäisen kerran painetussa sanassa Gramscin pohjalla käytiin keskustelua vuoden 1967 Sosiologia-lehdessä. Keskustelun käynnisti professori Antti Eskola ja siihen vastasi toinen professori Erik Allardt. Antti Eskolan ajatus oli, että Suomessa vallitsi porvarillinen hegemonia (= porvaristolla on hallussaan henkinen valta asettaa vallitsevat normit + vastaavat instituutiot, joilla mielipiteeseen vaikutetaan), koska vallitsevina olivat porvarilliset arvot ja normit. Erik Allardt puolestaan totesi, että tämä "italialaiselta sosialistiselta teoreetikolta Antonio Gramscilta" peräisin oleva käsite soveltui huonosti Suomen tilannetta kuvaamaan ja vaati esitetyn kannan tueksi tutkimuksia (Sosiologia 2, 3 ja 4/1967).

Keskustelu Gramscista ei tästä lähtökohdasta jatkunut, vaikkakin suomalaisen sosiologian tulevan kehityksen kannalta hegemonian ongelman esiin nouseminen oli enteellistä. Tuolloin vallinneelle tilanteelle oli kuvaavaa se, että seuraavana vuonna julkaistu kansainvälisen Gramsci-kokouksen aineisto ei juuri herättänyt maassamme huomiota eikä keskustelua, vaikka monet siinä julkaistut artikkelit käsitelivät edelleen relevantilla tavalla keskeisiä Gramscin tutkimusongelmia.⁴

Laajemmin Gramsci nousi esiin radikaalin opiskelijaliikkeen kehityksen myötä 1960- ja 1970-lukujen vaihteen tienoilla. Gramscin herättämiä ajatuksia esitettiin eräissä opiskelijalehdissä (esimerkiksi Tutkaimessa) ja 70-luvun alussa Gramscin tuotanto muodosti eräiden oppinnäytetöiden keskeisen kohteen (Wall 1970; Böök 1971; Melkas 1972).

Myöskin eräissä muissa tutkimuksissa Gramscin käsitteitä käytettiin tutkimuksen viitekehysosassa tai jopa tutkimusta kantavana ideana (vrt. Böök 1970; Varis 1971; Hemánus 1973).

Akateemisissa opinnoissa Gramscia käsiteltiin vielä varsin yleisellä käsitteistöllä esittelevällä tavalla kuitenkin niin, että pyrittiin muodostamaan systemaattinen kuva koko tuotannosta tai suhteuttamaan Gramscin keskeisiä käsitteitä sosiaalitieteiden historiaan ja teorioihin (Melkas) tai Italian konkreettishistorialliseen kehitykseen (Wall). Merkittävää oli myös se, että näissä töissä välitettiin Suomeen osia kansainvälisestä Gramsci-keskustelusta; valitettavasti vaikutus ei juuri ulottunut gradu-töiden kansien ulkopuolelle.

Mikael Böök sovelsi Gramscin intellektuelli-teoriaa Suomen sivistyneistö- ja yliopistoanalyysiin (mm. Snellmania hän kuvasi "Suomen porvariluokan merkittävimmäksi orgaaniseksi intellektuelliksi 1800-luvulla" (1970, 168–169). Laajemmin Gramscin käsitteistöä käytettiin 1970-luvun alun joukkotiedotus-tutkimuksessa. Jussi Melkas yritti tutkia Gramscin viitoittamalla tavalla joukkotiedotusinstituutioita, erityisesti nk. Reporadiota (1972) ja Pertti Hemánus käytti Gramscin hegemonian käsitettä erotellessaan joukkotiedotuksen propagandan ja piilovaikutuksen (indoktrinaation) eroja ja perustaa poliittis-ideologisessa rakenteessa (vrt. Hemánus 1973, 18–24).

70-luvun alusta vuosikymmenen loppupuolelle ilmestyneet Gramscia käsitelleet kirjoitukset olivat pääasiassa lyhyitä, yleisiä esittelyjä: esimerkiksi intellektuelliteoriasta (Kemppainen 1972, Toiviainen 1975), valtioteoriasta (Ernvall 1974 ja 1975) tai Gramscihakusanoina "Sosialismin sanakirjassa" (Paastela 1975). Vuonna 1976 ilmestynyt Gramsci-suomennos herätti varsin

vähän keskustelua muutamia arviointeja lukuunottamatta (esim. Ernvall 1977; Lehto 1977). Kovin paljon uutta ei tämä jakso vuosikymmenen alun kirjoituksiin tuonut, sen sijaan kirjoittamisen foorumissa tapahtui muutoksia: keskustelua alettiin nyt käydä poliittisen liikkeen julkaisuissa (SDP ja SKP), minkä myötä tapahtui myös yleisön laajenemista.

1970-luvun lopulla Gramscin "tieteellinen" käsittely viriää entistä voimakkaampana sekä työväenliikkeen piirissä että akateemisessa marxilaisuudessa, julkaisuissa, esitelmissä ja luennoissa. Böökin kahdessa julkaisussa esitellään paitsi Gramscin keskeisimpiä käsitteitä, myös eräitä Gramsci-tulkintoja pääasiassa italialaisen ja ranskalaisen keskustelun pohjalta. Ehkä ensimmäistä kertaa välittyy näissä suomalaisen keskusteluun Gramscin ja kansainvälisen kommunistisen liikkeen suhde, erityisesti siinä nähdyt ongelmat (ks. Böök 1978 ja 1979).

Työväenliikkeen lehdistössä Gramscia on pyritty esittelemään laajemmalle yleisölle ja tässä yhteydessä "aktualisoimaan" tämän tuotantoa kytkemällä sen tiettyjen osien tarkastelu maamme poliittisten ongelmien pohtimiseen (vrt. Ruotsalainen 1980 (a) ja (b); Scheinin 1980; Lehto 1977 ja 1980) (ks. seur. jaks.). Pyrkimystä syvällisempään Gramsci-tulkintaan ja tutkimukseen ilmentää Vankilavihkot-valikoiman ilmestymisen johdosta pidetty Gramsciseminaari tammikuussa 1980 ("Puhe oli Gramscista", toim. Böök, 1980). Seminaari muodostui kuitenkin vasta kartoittavaksi ja ideoivaksi, eikä siinä päästy vielä esittämään varsinaisia tutkimustuloksia.

Sakari Hänninen problematisoi varsin mielenkiintoisella tavalla Gramscin katharsis-käsitteeseen liittyvää subjektin ja objektin välittymisen problematiikkaa, siirtymistä objektiivisesta subjektiiv-

viseen, taloudellisesta eettis-poliittiseen momenttiin ja esittää, että Gramsci pelkääntään toteaa tämän vaikean ongelman ja itse asiassa hyppää tämän yli ja "unohtaa" sen jatkotutkimussaan. Samantapaisia "provokatiivisia" kysymyksiä/väitteitä Hänninen esitti muitakin.

Kari Palosen puheenvuoron ideana oli kytkeä Gramsci, "lähes ainoa ns. marxilainen, jolla on jotakin omaa sanottavaa politiikasta *käsitteensä*", jo vuosisadan alkupuolen akateemiseen keskusteluun politiikan käsitteestä. Palosen puheenvuoron ansio koituu samalla sen haitaksi: pyrkimys kytkeä Gramsci vain akateemiseen keskusteluun ja rajata Gramscin tarkastelu (ahtaasti) tiettyihin teksteihin antaa Gramscin poliittikkäkäsityksen kokonaisluonteesta yksipuolisen kuvan (ks. Puhe oli Gramscista, 23-34).

Samassa seminaarissa pitämänsä alustuksen pohjalta Leevi Lehto on julkaissut artikkelin "Gramsci ja puolue", jonka mielenkiintoisimmat tulkinnot liittyvät suomalaisen vasemmiston strategian ongelmien pohtimiseen (esim. vasemmiston hajanaisuus ja organisaatio, irrallisten voimien (UKK ja Alenius) vaikutus kd-liikkeeseen, SKDL:n luonne). Heikoimmin perusteltuja sen sijaan ovat eräät vanhat, stereotypiset Lenin-tulkinnat sekä niihin pohjautuvat Gramscin ja Leninin vastakkainasettelut (ks. Lehto 1980 ja "Puhe oli Gramscista", s. 18-21).

Lars D. Erikssonin tarkastelukulma lähtee liikkeelle Gramscin kulttuuri- ja ideologiakäsityksistä, joista Eriksson esittää useita väitteitä, jotka kaipaivat tuekseen dokumentointia. Esimerkiksi: Gramscin mukaan luokat eivät "kaksinaistu" poliittisella ja ideologisella alueella, "ts. politiikan ja ideologian subjektit eivät samaistu... luokkiin vaan niillä on oma olemassaolonsa".

Tätä Eriksson yrittää selvittää erottamalla luokkasidonnaiset ja ei-luokkasidonnaiset ideologiset elementit (nationale-popolare ainekset).

Ehkä puheenvuorojen luonteesta johdettu niissä yleisemminkin esiintyvä kiusallinen piirre väittää Gramscin esittäneen tiettyjä näkemyksiä tai olleen jostain mieltä perustelematta väitteitä itse Gramscin tuotannolla. Oman lukunsa muodostavat seminaarissa esitetyt "ajatuskokeet", joilla esimerkiksi osoiteltiin Gramscin ja Snellmanin sukulaisuutta (vaikka molempien teoreettisella tuotannolla onkin (ainakin osaksi) hegeliläiset juuret) (ks. Wuolio samassa julkaisussa).

Ehkäpä puheenvuorot olivat merkinä Gramsci-tutkimuksen viriämisestä, jollaisesta esimerkin tarjoaa Antti Kasvion kirjoitus "Gramsci, 'fordilainen työläinen' ja työväenluokan elämäntapa monopolikapitalismissa (Sosiologia 1/1979). Kasvion mukaan "fordilaisen työläisen" muodostumisen erittely on tärkeä virikkeiden ja teoreettisten näkökulmien antaja tutkittaessa muun muassa teollisuustyöväestön elämäntavan muutoksia kehittyneissä kapitalistisissa maissa ja työläisen muodostumista keskeiseksi tuotantovoimaksi (1979, 48-49). Kasvion artikkelin ansio on myös siinä, että siinä ensimmäistä kertaa välitetään Suomeen osia laajasta ja monipuolisesta neuvostoliittolaisesta Gramsci-tutkimuksen "perinteestä".

(b) Suomalaisen Gramsci-vastaanoton ongelmia

Gramscin tuotannon käsittelyn yleinen piirre on varsinaisen Gramsci-tutkimuksen vähäisyys (puuttuminen?) ja kirjoittajajoukon vähyys. Kun lisäksi suuri osa julkaisuista on ollut sanomalehtikirjoituksia, se näkyy kirjoitusten yleisenä luonteena ja vaativammassa

mieleissä arvioiden pinnallisuutena. Samasta puutteesta seuraa myöskin kansainvälisen Gramsci-tutkimuksen ja keskustelun tuntemattomuus maassamme. Tämä ilmenee muun muassa lähteiden käytön satunnaisuutena ja tulkintojen riippuvuutena ko. lähdevalinnoista.

Gramscin tuotannon yleisesitysten ohella vain eräitä keskeisiä teemoja on käsitelty perusteellisesti. Lähes liian vähäiselle huomiolle ovat jääneet muun muassa Gramscin filosofia- ja dialektiikkakäsityksen kokonaisuus, kulttuuria, taidetta ja kielitiedettä koskeva tuotanto, liittolaiskysymyksen käsittelyn kehitys Gramscin tuotannossa (intellektuelliproblematiikkaa lukuunottamatta), Gramscin suhde teoreettisiin edeltäjiinsä, Gramscin pohdinta kapitalismin kehityksen epätasaisuudesta, sosiaalisen ja alueellisen suhteista jne.

Tähän tutkimuskiinnostuksen vähäisyyteen ja Suomen marxilaisen kehityksen erityisyyteen liittyy se myönteinen piirre, ettei Gramscia ole Suomessa (toistaiseksi?) välineellistetty poliittisesti yhtä suurella määrällä kuin useimmissa Keski-Euroopan maissa. Myöskään marxismin klassikkojen ja Gramscin vastakkaisuutta todistelevia kirjoituksia ei ole juuri Suomessa ilmestynyt (Gramsci "läntisen marxismin edustajana" yms.).

Keskeisiä ongelmia esitetyissä (lukumäärältään vähäisissä) varsinaisissa Gramsci-tulkinnoissa ovat olleet suhtautuminen Gramscin käsitykseen "vallankumouksesta lännessä" eli kehittyneissä kapitalistisissa maissa ja proletariaatin hegemonian luomisen edellytyksistä sekä Gramscin tuotannon ja maamme työväenliikkeen aktuaalisten tehtävien välisten yhteyksien etsiminen.

'Vallankumous lännessä' ja työväenluokan hegemonia

Vankilavihkoissa Gramsci käsitteli

sitä lokakuun vallankumouksen jälkeen esiinnoussutta ongelmaa, miksi talouden kriisi ei kehittyneissä kapitalistisissa maissa johtanut välttämättä poliittiseen kriisiin. Ratkaisua Gramsci päätyi etsimään marxismin traditiossa pysytellen päällysrakenteen sisältä, valtion ulkopuolisista instituutioista ja organisaatioista eli kansalaisyhteiskunnasta.

'Lännessä' kehittynyt vahva ja monimutkainen kansalaisyhteiskunnan järjestelmä muodosti monitasoisen ja -ketjuisen linnoitusyhteisön, hegemonisen järjestelmän, joka puolusti vallintunutta poliittista järjestelmää vihollisen hyökkäyksiltä tehokkaasti ja sitkeästi. Tämä teki vallankumouksen aloittamisen vaikeammaksi 'lännessä' kuin Venäjällä, jossa kansalaisyhteiskunta oli 'hyttelömainen' ja kehittymätön.

Se asetti vallankumoukselliset voimat uudenlaisten tehtävien eteen: vallankumouksen suorittaminen vaati 'lännessä' perusteellisempaa valmistelua, määrätietoisuuden asemasta käymistä ennen rintamahyökkäystä, asemien vähittäistä valloittamista vallankumouksen potentiaalisen subjektin tietoisuuteen vaikuttavissa päällysrakenteen aparaateissa, siis kansalaisyhteiskunnassa.

Gramsci totesi, että "sosiaalinen ryhmä voi, ja sen todella täytyykin harjoittaa 'johtajuutta' ennen hallitusvallan voittamista (tämä on yksi sellaisen vallan voittamisen pääedellytyksistä). Sosiaalinen ryhmä dominoi antagonistisia ryhmiä, jotka se pyrkii 'likvidoimaan', tai alistamaan vaikka asevoimin; se johtaa sukulais- ja liittolaisryhmiä." (ks. Gramsci 1971, 57; 1967, 267, 287 tai Siisiäinen 1980, 30-34).

Lainattu kohta on aiheuttanut ongelmia eräissä suomalaisissa tulkinnoissa, mikä ei sinänsä ole ihme, kuuluuhan se Gramscin kiistellyimpiin lauseisiin. Onko ajatus ymmärrettävä niin, että Gramscin mielestä työväenluokka voi

olla jo kapitalismin oloissa hegemoninen koko yhteiskuntasuhteiden alueella tai ainakin kansalaisyhteiskunnassa (joka Gramscilla oli 'johtamisen' alue)? Jos Gramsci tarkoittaa tätä, niin missä määrin ja millä yhteiskuntaelämän alueilla tämä olisi Suomessa mahdollista?

Seppo Ruotsalaisen tulkinta on, että Gramscin mukaan työväenluokan olisi saavutettava hegemonia kansalaisyhteiskunnan sisällä. Kun näin on, Gramsci aliarvioi Ruotsalaisen mielestä valtion merkitystä ja on näin ollen reformisyytöksille altis (1980 (a)).⁵ Paastela esittää, että nousevan luokan (proletariaatin) on Gramscin mukaan vallattava hegemoninen asema ennen valtiollisen vallan valtaamista, ts. saavutettava ideologinen herruus yhteiskunnassa (1975, 49). Samantapaisia painotuksia esitti myös esimerkiksi Wall viitisen vuotta aikaisemmin (1970, 40–41) ja Scheinin saman verran myöhemmin (1980, 200). Tämä toimikoon esimerkkinä kansainvälisten Gramsci-tulkintojen tiettyjen stereotyyppien kieroista.

Näitä onnistuneemmin oli lähteensä valinnut Jussi Melkas (1972, 22–24), joka Cammettin tutkimukseen nojautumalla erotti hegemonialla kaksi eri merkitystä: ensiksikin sillä voidaan tarkoittaa alistettujen luokkien keskinäistä suhdetta, jossa yksi näistä johtaa muita (vrt. edellä "johtaa sukulais- ja liittolaisryhmiä"); toiseksi hallitsevan luokan suhdetta alistettuihin luokkiin nähden, jossa suhteessa alistetut aktiivisesti tai passiivisesti hyväksyvät hallitsevan luokan johtoaseman ja herruuden. Gramscin edellä hahmottelema johtava asema tarkoittaisi ennen vallankumousta työväenluokan liittoa muiden alistettujen ryhmien kanssa, jossa sillä olisi johtoasema. Vallankumouksen jälkeen hegemoniasuhteessa korostuu uuden hallitsevan luokan, proleta-

riaatin herruussuhde entiseen hallitsevaan luokkaan, porvaristoon nähden: nyt työväenluokka on hegemoninen – ei vain liittolaistensa suhteen – vaan koko yhteiskunnassa. Tulkinta on mielestäni Gramscin ajatusten mukainen (vrt. Siisiäinen 1980, 30–31).

Gramsci ja poliittiset ratkaisut

Edellä käsitelty Gramsci-tulkinta, jonka mukaan työväenluokan tulisi ensin saavuttaa hegemonia kansalaisyhteiskunnassa ja sitten vasta pyrkiä vallitsevan poliittisen järjestelmän rajat ylittäviin ratkaisuihin on muodostanut pohjan, jolta eräät kirjoittajat ovat pyrkineet etsimään tukea työväenliikkeen toiminnan suuntaamiseen pohdinnoilleen.

Ruotsalainen esittää, että em. perustalta voidaan päätellä, että "me olemme läntisessä työväenliikkeessä... ehkä sitenkin yliarvioineet valtiokoneiston ja poliittisen hallituksen merkityksen". ... Tältä virheelä välttyäkseen ei tulisi tuijottaa esimerkiksi hallitukseen osallistumiskysymyksiin, vaan suunnata enemmän painoa kansalaisyhteiskunnassa käytävään kamppailuun (1980 (a)). Sen lisäksi, että Ruotsalaisen ko. kirjoituksessa vallitsee epäselvyyttä politiikan (valtiokoneiston) ja hallituskysymyksen suhteesta (osittain samautuvat) (mitä Gramscilla ei esiintynyt), siinä esiintyy lievä painotus siihen suuntaan, että kansalaisyhteiskunnassa tapahtuvalla toiminnalla jollain tavalla voitaisiin korvata poliittisessa yhteiskunnassa tapahtuvaa toimintaa. Samantapainen käsitys näyttää olevan myös Scheininilla: "liikkeemme (kd-liike) toiminnassa tulisi tuntuvasti enemmän painottaa henkisen ilmapiirin merkitystä... Ja eivätkö itse asiassa eduskunnan voimasuhteet olekin henkisen ilmapiirin ilmaus, kanava jonka kautta jonkin

luokan johtajuus välittyy poliittiseksi johtajuudeksi?" (1980, 202).

Tässä pyritään Gramscista lähtemällä jo perustelemaan hegemonian (ja hallitsemisen?) saavuttaminen kaavaksi (1) aatteellinen johtajuus – (2) asemat eduskunnassa – (3) poliittinen johtajuus yhteiskunnassa. Varmuuden vuoksi: Gramscin mukaan työväenluokan ja muiden alistettujen luokkien tietoisuuden kehittämistä (kansalaisyhteiskunnassa) ja työväenluokan hegemoniaa tarvittiin nimenomaan subjektiivisen tekijän kehittämiseksi, joka viime kädessä ratkaisee poliittisen toiminnan tuloksellisuuden. Vain tätä kautta vallankumouksen poliittinen momentti voivahvistua (taloudellinen oli jo olemassa) ja työväenluokan johtava ja hallitseva asema yhteiskunnassa toteutua. Tarkoitus ei suinkaan ollut subjektiivisen tekijän voimistamisella vallankumouksellista parlamentteja.

Toinen laajempi kysymyskokonaisuus, jonka yhteydessä on suoraan tai epäsuorasti viitattu Gramscin käsityksiin ja käsitteisiin, on kysymys suomalaisesta "historiallisesta kompromissista" ja sen mahdollisesta sukulaisuudesta Gramscin käsitteen "historiallinen blokki" (liittoutuma) kanssa. Arvo Aallon mukaan suomalainen historiallinen kompromissi tarkoittaa "sellaista poliittista ohjelmaa tai suuria ratkaisuja, joissa tavalla tai toisella yhdistyvät työväenluokan ja kansallisen porvariston (tai sen pääosan) edut ja pyrkimykset ja jotka myös toteutetaan näiden ryhmien voimin" (1979, 9). Aalto itse ei kytke kysymystä suoraan Gramsciin, vaan viittaa yleisesti Italian kommunistisen puolueen kokemuksiin. Scheinin puolestaan toteaa Aallon käsityksen olevan sukua Gramscin käsityksille (Scheinin 1980).⁶

Lyhyesti todettuna Gramscilla käsite "historiallinen blokki" tarkoitti ykseyttä

(yhteiskuntamuodostuma), jonka se (tässä tapauksessa työväenluokka) toteuttaa vallankumouksellisessa prosessissa liittolaisineen. Tässä prosessissa työväenluokka samalla realisoi oman johtavan ja hallitsevan asemansa. Työväenluokan ja porvariston liittolaissuhde oli ajan-kohtainen porvariston johtaessa feodalismin vastaiset voimat kohti kapitalistista yhteiskuntaa, imperialismin kaudella kysymys asettuu toisin (vallankumouksellisesta perspektiivistä). Nyt työväenluokka johtaa liittolaisiaan toteuttamalla samalla näiden intressien mukaista politiikkaa (kuten porvaristo toteutti työväestön feodalisminvastaisen intressien mukaista politiikkaa nousunsa kaudella). Tässä tehtävässä työväenluokka joutuu tekemään erityisesti välittömiä taloudellis-korporatiivisia etujaan koskevan kompromissin (ylittämään ko. kehitysvaiheensa) liittolaistensa etujen kanssa.⁷ Kompromissi ei näin Gramscin mukaan koske työväenluokan perusetuja eikä se käsitä antagonististen luokkien suhteita. Se sulkee liittolaissuussuhteen ulkopuolelle ryhmät, joiden intressit ovat uuden historiallisen blokin toteutumisen tiellä.⁸ Kuten Gramsci jo "Näkökohtia etelän kysymyksessä" kirjoituksessaan totesi:

"Proletariaatista tulee johtava ja hallitseva luokka, mikäli sen onnistuu saada aikaan luokkien välisiä liittoja, jotka yhdistävät työtätekevän väestön valtaemmistön joukkoliikkeeksi kapitalismia ja porvarillista valtiota vastaan" (Gramsci 1976, 295).

1. Hyvät Gramsci-tutkimukset täyttävät juuri nämä kriteerit. Esimerkkeinä voitaisiin mainita Buci-Gluckmanin tutkimus Gramsci et l'état, jossa Gramscin työn historiallistaminen on pyritty rakentamaan tulkinnan olennaiseksi osaksi ja Sabine Kebirin Die Kulturkonzeption Antonio Gramscis – Auf dem Wege zur antifaschistischen

Volksfront, jossa on pyritty kokonaisesitykseen Gramscin tuotannosta ottamalla huomioon tuotannon historiallis-sosiaalinen konteksti.

2. Buharin-kritiikki ei sinänsä ollut mitään uutta. Jo Lenin oli arvostellut Buharinin eräässä toisessa teoksessa esittämiä katsomuksia mm. dialektiikan puutteesta ja subjektiivisen tekijän laiminlyönnistä eli samantapaisista asioista kuin mistä Gramscikin tätä arvosteli (ks. esim. Kursanow 1976).

3. Seppo Ruotsalainen on äskettäin esittänyt, että Suomessa on kehittynyt työväenluokan intellektuellien ryhmä, jonka tietoisuuden taso on hänen mukaansa usein korkeampi kuin traditionaalisesta sivistyneistöstä lähtöisin olevien "kollegojen". Olettamus on mielenkiintoinen, mutta esimerkiksi ay- ja puoluebyrokratiasta käydyn keskustelun jälkeen se kaipaasi vankempaa perustelua (Ruotsalainen 1980).

4. "Marxilaisuus ja nykyaika" sisälsi mielestäni varsinkin neljä tärkeää artikkelia: Trofimovin kirjoituksen, joka käsitteli proletariaatin hegemonian ja diktatuurin suhdetta Leninillä ja Gramscilla. Galkinin liittolaiskysymystä, erityisesti sivistyneistökysymystä Gramscilla käsitelleen puheenvuoron. Lebedevin tulkinnan Gramscin dogmatismikritiikistä ja sen ajankohtaisuudesta sekä merkityksestä marxilaiselle teorialle ja käytännölle. Diligenskin kirjoituksen, jossa käsitellään mielenkiintoisesti Gramscin esittämää suhdetta arkitajunnan ja marxilaisen teorian, proletariaatin tietoisuuden ja organisaation tietoisuuden ja käytännön välillä.

5. Gramscin syyttämisestä reforismista ja valtion aliarvioimisesta (ks. Siisiäinen 1980) on käyty keskustelua Keski-Euroopassa ja siinä on mielestäni tullut selvästi esiin, ettei Gramscin kansalaisyhteiskunnan korostus johtunut valtion aliarvioimisesta vaan päinvastoin valtion merkityksen ulottamisesta kansalaisyhteiskuntaankin imperialismin oloissa.

6. Jo vuonna 1977 Leevi Lehto viittasi todennäköisesti keskieurooppalaisen keskustelun innoittamana IKP:n "historiallisen kompromissin" ja Gramscin "historiallisen blokin" läheiseen teoreettiseen suhteeseen (Lehto 1977, 280). Ketjussa on kaksikin heikkoa kohtaa: Heikoimmillaan se on yrittäessään todistella IKP:n ja Gramscin ko. käsitteiden samanlaisuutta (vrt. Priester 1977), mutta ongelmallista on myös IKP:n käsitteen ja Aallon "kompromissin" suora samaistaminen (vrt. Helminen 1980).

7. Lars D. Erikssonilla esiintyy liittolaisuusteesta tulkinta, jossa nähdäkseni pyritään liudentamaan Gramscin käsitystä työväenluokan johtavasta suhteesta liittolaisiin (1980, 41-42) ja unohtetaan se, että luovine kehittyneine Gramsci koko ikänsä pysyi leniniläisenä teoreetikkona.

8. Nyt on nimenomaan kyse liittolaisuusteesta suhteessa työväenluokan vallankumouksellisten tehtävien ja rakenteellisten uudistusten suhteen. Tilanne on tietysti erilainen esimerkiksi fasisminvastaisten liittolaisuusteiden luomisessa yms. tilanteissa. Kyse on siis siitä, että Gramscin keskeinen käsite on yritetty asettaa sellaiseen käyttöön, johon se ei sovi.

LÄHTEET:

- Aalto, Arvo: Historiallinen kompromissi suomalaisena mahdollisuutena. *Kommunisti* 1/1979.
- Allardt, Erik: Hegemonian ongelmia. *Sosiologia* 4/1967.
- Allardt, Erik: Päätöksiä tekevästä eliiteistä ja käskyvallan legitimiisyydestä. *Sosiologia* 3/1967.
- Buci-Glucksmann, Christine: Gramsci et l'état. Paris 1975.
- Böök, Mikael: En hjärna bakom murar; Gramscis marxism-leninism; Gramscis forskning; Om Gramscis aktualitét. *Folktdningen Ny tid* 4. 5.-1. 6. 1978.
- Böök, Mikael: Johdanto. Teoksessa Gramsci, A.: Vankilavihkot-valikoima. Helsinki 1979.
- Böök, Mikael: Liittolaisista kokonaisyksilöiksi. *Kulttuurivihkot* 5/1980.
- Böök, Mikael: Uudet intellektuellit. Teoksessa Aarnio, P. (ym.): Johdatus uuteen yliopistoon. Tampere 1970.
- Cammett, J.: Antonio Gramsci and the Origin of Italian Communism. London 1967.
- Diligenski, Herman: Vallankumouksellisen ideologian ja joukkotajunnan keskinäisyydestä. Teoksessa Marxilaisuus ja nykyaika. Helsinki 1968.
- Eriksson, Lars, D.: Sosialistinen hegemonia ja populismi. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.
- Ernvall, Arto: Antonio Gramsci ja valtioteoria. *Sosialistinen politiikka* 4/1974.
- Ernvall, Arto: Gramsci kypsyytensä kynnyksellä. *Sosialistinen politiikka* 3/1977.
- Ernvall, Arto: Gramsci, valta ja vallankumous I-II. *Argumentti* 2-3/1973.
- Eskola, Antti: Kulttuurivallankumouksen ainekset. *Sosiologia* 2/1967.
- Eskola, Antti: Porvarillinen hegemonia ja ääri-vasemmistolaisuus. *Sosiologia* 4/1967.
- Galkin, Aleksandr: Työväenluokan luokkaliitoista. Teoksessa Marxilaisuus ja nykyaika. Helsinki 1968.
- Gerratana, Valentino: Undersökningarna och metoden - Gramscis fängelseskriter i nyutgåva. *Häftet för kritiska studier* 4/1977.
- Gramsci, Antonio: En kollektiv intellektuell. *Uddevalla* 1967.
- Gramsci, Antonio: Selections from the prison notebooks. London 1971.
- Gramsci, Antonio: Työväenluokan yhtenäisyys. Moskova 1976.
- Gramsci, Antonio: Vankilavihkot - valikoima. Helsinki 1979.
- Helminen, Asko: Suomalaisen "historiallisen kompromissin" taustaa. *Soihtu* 3/1980.
- Hemánus, Pertti: Joukkotiedotus piilovaikuttajana. *Keuruu* 1973.
- Hänninen, Sakari: Katharsiksen dialektiikka Gramscilla. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.
- Järvinen, Juha: Gramscin käsitys filosofiasta ja filosofian opiskelusta. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.
- Kasvio, Antti: Gramsci, 'fordilainen työläinen' ja

työväenluokan elämäntapa monopolikapitalismis-
sa. Sosiologia 1/1979.

Kebir, Sabine: Die Kulturkonzeption Antonio Gramscis. Auf dem Wege zur antifaschistischen Volksfront. Berlin 1980.

Kemppainen, Arvo: Työväenluokka ja lukeneisto II. Argumentti 7/1972.

Kursanow, G. A. (Hrsg.): Geschichte der marxistischen Dialektik. Die leninische Etappe. Berlin 1976.

Lebedev, Aleksandr: Vasemmistolaisesta ekstremismistä. Teoksessa Marxilaisuus ja nykyaika. Helsinki 1968.

Lehto, Leevi: Gramsci ja puolue. Uudistuva Ihmiskunta 1/1980.

Lehto, Leevi: Puolue ja luokka: Lenin, Lukács. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.

Lehto, Leevi: Työväenluokan organisoituminen valtiovallaksi. Antonio Gramsci ja Torinon tehdasneuvostoliike 1919–1920. Kommunisti 4/1977.

Lehto, Marja: Koulutusta tietoisuuteen ja toimintaan – Työväen sivistysliikkeen kysymyksiä. Sosialistinen politiikka 2/1979.

Melkas, Jussi: Hegemonia. Käsitteen selvitystä ja konkretisointia. Sosiologian pro gradu-työ. Helsinki 1972.

Mouffe, Chantal: Introduction: Gramsci today. Teoksessa Mouffe, Chantal (ed.): Gramsci & Marxist Theory. London 1979.

Paastela, Jukka: Sosialismin sanakirja. Turenki 1975.

Palonen, Kari: Gramsci politiikan käsitteen tutkijana. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.

Priester, Karin: Grundzüge und Probleme der Strategie des "italienischen Weges zum Sozialismus". Beiträge zum wissenschaftlichen Sozialismus 5/1977.

Riechers, C. H.: Antonio Gramsci, Marxismus in Italien. Frankfurt a.m. 1972.

Ruotsalainen, Seppo: Antonio Gramsci ja työväenluokan hegemonia 1–2. Kansan Uutiset 20. 1. ja 20. 1. 1980 (1980 [a]).

Ruotsalainen, Seppo: Antonio Gramsci ja työväenluokan maailmankatsomus. Kommunisti 5/1980 (1980 [b]).

Scheinin, Martin: Yhteiskunnan henkinen ilma-
piiri. Kommunisti 3/1980.

Siisiäinen, Martti: Keskustelua Gramscin päällys-
rakenneteoriasta. Tiede & Edistys 1/1980.

Toiviainen, Seppo: Esipuhe. Teoksessa Toiviainen, S. (toim.): Ruumiillisen ja henkisen työn liitto. Tampere 1975.

Trofimov, Vladimir: Proletariaatin hegemonian ja proletariaatin diktatuurin ongelmat A. Gramscin tutkimuksissa. Teoksessa Marxilaisuus ja nykyaika. Helsinki 1968.

Varis, Tapio: Ideologia ja joukkotiedotuksen loukkaavuus. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitoksen monistesarja 7/1971.

Wall, Liisa: Antonio Gramsci Italian kommunismin kehittäjänä. Pro gradu-tutkielma yleisessä valtio-opissa. Helsinki 1970.

Wuolio, Kristiina: Gramsci ja Snellman toistensa tulkkeina. Teoksessa Böök, M. (toim.): Puhe oli Gramscista. Helsinki 1980.

SKP:n Tampereen piiri
järjestää 31. 1.–1. 2. 1981
seminaarin

SIVISTYNEISTÖN VAIHTOEHDOT JA SKP

Paikka: Tampereen Hervannan
Vapaa-aikakeskus

Ohjelma

LAUANTAI 31. 1.

10.00 Avaus, SKP:n Tampereen
piirin edustaja

10.15 Lars D. Eriksson, "Kansalaisten vieraantuminen politiikasta ja poliittikkojen vieraantuminen todellisuudesta"

11.30 Juhani Ruotsalo, "Sivistyneistö, demokraattinen rintama ja SKP:n strategia"

12.45 Yrjö Engeström, Kari Toikka, "Sivistyneistöstrategiasta"

15.00 Keskustelu, mukana mm. Mikael Böök, Yrjö-Paavo Häyrynen, Jyrki Jyrkämä, Leevi Lehto, Lauri Mehtonen, Seppo Ruotsalainen, Esa Sironen, Seppo Toiviainen, Yrjö Ikonen

SUNNUNTAI 1. 2.

9.30 Työryhmätyöskentelyä

14.30 Taisto Sinisalo, "1970-luvun kokeemukset ja työväenliike"

17.30 Seminaarin päättäminen

Ratkaisu lähestyy Salvadorissa

BÖRJE J. MATTSSON

Tätä kirjoitettaessa elää El Salvador ratkaisun hetkiä. Kahdestakin syystä. Juntta on äskettäin hajonnut, sen "edistyskellisempi" tai lähinnä taktisempi osa on erotettu. Ja USA:n hallitus on ainakin väliaikaisesti ja ainakin julkisuudessa jäädyttänyt tukensa juntalle.

Mitä tästä eteenpäin – se ehkä jo on tiedossa tätä luettaessa. Käy miten tahansa, vaikuttaa se, mitä nyt El Salvadorissa tapahtuu, hyvin merkittävästi koko Karibian alueen ja jopa Latinalaisen Amerikan lähitulevaisuuteen.

Menneenä syksynä tapahtumat El Salvadorissa ovat edenneet nopeasti.

Kansan taistelun uusi vaihe alkoi, kun Demokraattinen vallankumousrintama perustettiin huhtikuussa. Aikaisemmin olivat eri vallankumoukselliset ryhmät löytäneet toisensa. Mutta huhtikuussa liittyivät rintamaan myös sosiaalidemokraatit sekä osa kristillisdemokraatteja. Harvoin on Latinalaisessa Amerikassa nähty näin laajoja rintamia, varsinkaan ennen "avoimen" konfliktin puhkeamista. El Salvadorin rintama on oikeastaan jopa laajempi kuin Nicaraguan Sandinisti-liike ennen viimeistä vaihetta, jolloin mukaan tulivat käytännöllisesti katsoen kaikki ryhmittymät, jotka eivät eläneet suoraan Somozan välityksellä.

Juntan keskustalainen kuva rapistuu

Rintaman synnyn tärkeä seuraus oli, että USA:n tarjoama kuva juntasta "keskustalaisena" hallituksena lopullisesti vanhentui, ja paljastui olleenkin vain "kuva". Kun USA juntan perusti, sen tehtävänä oli ollutkin vain olla luotettavampi ja "demokraattisempi" vaihtoehto edelliselle juntalle. Se oli yritys estää kansannousua.

Nyt on selvää, että keskusta on rintamassa. Juntan takana on vain kristillisdemokraattien oikeistosipi sekä äärioikeisto.

Kuitenkin USA:n avoin taloudellinen ja sotilaallinen tuki jatkui varsin pitkään. Varmaa on että Yhdysvaltain johdossa on asiaa pohdittu, mutta tähän saakka on kovempi linja ollut voitokkaampi. Ja siihen vaikuttavat muutkin seikat kuin USA:n hallituksen sisäiset voimasuhteet. USA ajattelee liittolaisiaan Venezuelassa, Quatemalassa, Costa Ricassa ja muualla, se ajattelee niitä, jotka nykyään luottavat amerikkalaisten tukeen. Olisi huonoa mainosta, jos USA vetäisi synnyttämältään hallitukselta tukensa pois, heti kun myrsky alkaa nousta. Mainitut hallitukset saattaisivat ryhtyä itsenäisemmin etsimään itselleen uusia liittolaisia. Ja se olisi USA:n

taloudellisten etujen kannalta hyvin kohtalokas kehityssuunta.

Tähän seikkaan on USA:n tuleva presidentti Reagan useasti ja voimallisesti puuttunut.

Näkymätön sota

Avusta huolimatta USA:n huolet El Salvadorista lisääntyvät. Käytännössä maassa on jo sotatila, vaikka siitä puhutaan vähän. Kansan aseellinen taistelu on jatkuvasti laajenemassa.

Lokakuussa tämänkin taistelun edellytykset paranivat, kun aseellista taistelua käyvät järjestöt pystyivät luomaan yhteisen rintaman, Kansallisen Vapautusrintaman.

Se on siinäkin suhteessa merkittävä, että näiden alueiden sissijärjestöjä ovat usein vaivanneet äärivasemmistolaiset ja ryhmäkuntalaiset piirteet. Nyt ovat Salvadorin kolme sissijärjestöä ja maan kommunistinen puolue kyenneet luomaan koko aseelliselle taistelulle yhteisen sotilaallisen ja poliittisen johdon ja synnyttämään todellisen vapautusarmeijan. Tämä kertoo paljon kypsyydestä ja tietoisuudesta. Onkin paljon viitteitä siitä, että salvadorilaiset pyrkivät tietoisesti tulkitsemaan Kuuban, koko 60-luvun, Chilen, Bolivian ja Nicaraguan taistelujen kokemuksia.

Lehdistö kertoo aika hyvin äärioikeistolaisten terroristien toiminnasta, mutta vaikenee vapautusvoimien taistelusta. Näin ei synny oikea kuva maan tilanteesta eikä kansan liikehännän tasosta ja laajuudesta.

Kansallinen vapautusrintama on jo avannut neljä rintamaa, kaksi maan keskiosissa, yhden idässä ja yhden lännessä. Rintama on myös jo pystynyt suorittamaan laajempiakin sotilaallisia iskuja vain viidenkymmenen kilometrin päässä pääkaupungista.

Myös juntta on tunnustanut menettä-

neensä tämän vuoden aikana "tuhausia" sotilaita. Se on joutunut ryhtymään laajoihin puolustus- ja kustotoimenpiteisiin. Alueilla, joissa rintaman asema on voimakas, on ryhdytty toteuttamaan totaalisen sodankäynnin taktiikkaa. Vietnamin, Angolan ja Zimbabwen tyyliin asukkaita pakotetaan ns. strategisiin kyliin. Alueet, joihin juntan on vaikea tai mahdoton mennä, pyritään eristämään ja painostamaan kansaa nälällä. Maan luoteisosaan, jossa juntan asemat ovat täysin murtumassa, on alettu levittää Vietnamista tuttuja kasvi-myrrkkyjä.

On kerrottu, että varsinkin "strategisten" tai "suojattujen" kylien taktiikan suunnittelijana olisi Salvadorissa oleva amerikkalainen upseeri, Prosperman, joka oli myös Saigonin hallituksen sotilasneuvonantaja.

Tietojen mukaan USA:lla on noin 200 neuvonantajaa juntan tukena.

Linnake horjuu

Myös juntan huolestuneisuus kasvaa. Kirkko kokonaisuudessaan alkaa suhtautua yhä kielteisemmin juntaan. Arkkipiispa Romeron murhan jälkeen esiintyi yrityksiä vaimentaa kirkon kriittistä sanomaa, mutta papiston ja kirkon jäsenten aktiiviset vaatimukset ja lisääntyneet pappien murhat ovat viemässä kirkkoa yhä selvempään oppositioon.

Lokakuussa erosi junttaa tukevan kristillisidemokraattisen puolueen puheenjohtaja Rauda sekä tehtävästään että puolueesta ja siirtyi maanpakoon oppositioon. Puolueen hajomisprosessi on entisestään syventynyt.

Suurpääomakin huolestuu. Salvadorin kaksi suurta yritysliittoa on kääntynyt juntan puoleen ja vaatinut "viisaampaa" politiikkaa. Tilanne on alkanut vaikuttaa kielteisesti talouselämään

ja ulkomaankauppaan.

Vain USA on pysynyt uskollisena.

Vieläpä sen jälkeen kun juntan joukot ja äärioikeistolaiset terroristit murhasivat 27. 11. raatavalla tavalla Demokraattisen vallankumousrintaman kuusi johtajaa, ilmoittivat Reaganin edustajat, että Reaganin kaudella USA tulee antamaan tukensa juntalle ja antamaan myös sotilaallista apua.

Puerto Ricossa USA jatkaa uuden miehitysarmeijan kouluttamista Salvadoria varten. Amerikkalaisten lisäksi mukana ovat osastot Venezuelasta, Guatemalasta, Costa Ricasta ja Colombiasta.

Kohtalon hetket

Nyt kuitenkin USA on jäädyttänyt tukensa juntalle. Virallisesti tämä tapahtui sen jälkeen, kun äärioikeistolaiset murhasivat neljä amerikkalaista nunnaa.

On selvää, että syksyn tapahtumat ovat lisänneet ristiriitoja Washingtonissa. Nunnien murhat antoivat USA:n hallitukselle oivan mahdollisuuden vetää henkeä, pohtia oikeata taktiikkaa.

Hetki tämän jälkeen junta hajosi. Eversti Arnoldo Majano, joka johti "edistyksellistä" kaappausta lokakuussa 1979, ja joka oli jäänyt junttaan sen siirtyessä jatkuvasti oikealle, erotettiin juntasta. Juntan piirissä olevia ristiriitoja ei enää kyetty ratkaisemaan sen piirissä – junta oli puhdistettava.

Samanaikaisesti se osoittaa kahta asiaa: heikkouden ja ehkäpä hysteriankin merkkejä juntassa. Mutta samalla junta on ottanut jälleen merkittävän askelen oikealle, koventanut linjaa.

Luultavasti tiedetään, mitä äärioikeistolainen junta latinalaisessa Amerikassa tekee. Mutta se mitä USA tekee, on nyt ratkaisevaa. Vetääkö se tukensa pois, vai tukeeko se kokonaisetujensa vuoksi junttaa loppuun saakka, ja pyrkiikö se estämään tämän lopun jopa sotilaallisella interventiolla. Näin toivoo junta.

Mitä ajattelee Reagan? Villin Lännen paimenilla oli kuulemma kyky haistaa preerian tuulesta, onko myrsky nousemassa. En tiedä, onko kobari Reaganilla tätä kykyä. Jos on, hän ehkä olisi tarpeeksi viisas haistaakseen Vietnamin käryn.

El Salvador I osa

MATTI ROSSI

El Salvador sijaitsee Keski-Amerikassa, rajoittuu pohjoisessa ja idässä Hondurasiin, lännessä Guatemalaan ja etelässä Tyynenmereen. Pinta-ala 21 160 km², asukkaita noin 5 miljoonaa, tiheys n. 236 asukasta neliökilometriä kohden. Pääkaupunki San Salvador. Pinnanmuodostus: ylätasankoa, keski- korkeus 650 m.

Espanjalaiset saapuivat maahan vuonna 1524. Yksityinen maanomistus oli intiaanien keskuudessa tuntematon: maa kuului yhteisöille. Perusviljelykasvit olivat maissi, pavut ja tupakka.

Alue, jonka nimeksi tuli El Salvador, oli jo tuolloin suhteellisen tiheään asuttu. Väkeä oli eräiden arvioiden mukaan 116 000 – 130 000. Espanjalaisten saapuessaa oli jo olemassa kaupunkiasutusta. Cihuatánin kaupungissa oli ainakin 10 000 asukasta. Kaupungin ja maaseudun välillä ei ollut selvää eroa. Kaupungit olivat maanviljelijöiden kaupunkeja.

Siirtomaavallasta ususkolonialismiin

1. vaihe: kaakaota ja palsamia Euroopan markkinoille

Intiaaneille kaakaopavut olivat rahaa, niitä käytettiin myös uskonnollisissa

menoissa. Espanjalaiset järjestivät kaakaon ja palsamin "suurtuotannon", joka tapahtui suurimmaksi osaksi intiaaniyhteisöjen mailla. El Salvadorista tuli Amerikan suurin kaakaontuottaja.

Espanjalaiset markkinoivat kaakaon Eurooppaan. Mutta kun Guayaquilissa (Ecuadorissa) alettiin tuottaa kaakaota lähes puolta halvemmalla, El Salvadorin osuus alkoi nopeasti supistua. Palsamin tehotuotanto tuhosi huomattavan osan palsamipuista. Niinpä 1700-luvun puoliväliin mennessä sekä kaakaon että palsamin tuotanto El Salvadorissa oli supistunut tuntuvasti. Oli löydettävä uusi vientiartikkeli.

2. vaihe: indigoa Euroopan markkinoille

Uusi artikkeli oli indigo, jota Euroopan tekstiiliteollisuus käytti väriaineena. Viennin valtakausi oli 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Yhdysvaltojen sisällissodan yhteydessä toimeenpantu kauppasaarto, indigon tuotannon halpuus Aasiassa ja ennen kaikkea aniliinin keksiminen aiheuttivat hintojen romahduksen ja laajan työttömyyden. Vuosina 1832 ja 1833 El Salvadorin maatyöläiset nousivat kapinaan San Vi-

centen ja Zacatecolucan maakunnissa Anastasio Aquino-nimisen intiaanin johdolla. Tapahtui työläisten joukkomurha.

Maa itsenäistyi Espanjan kruunun vallasta vuonna 1821, mutta mikään ei muuttunut: El Salvadoria hallitsivat jos mahdollista entistä lujemmin espanjalaiset maanomistajat jotka olivat samanaikaisesti sekä tuottajia että viejiä. Todellista, itsenäistävää talouskehitystä maassa ei tapahtunut.

3. vaihe: kahvia Euroopan markkinoille

Kun indigon tuotanto ei enää kannattanut, oli jälleen löydettävä uusi vahva vientitavara. Alkoi kahvin valtakausi.

Kahvinviljelyn yleistymiseen 1800-luvulla liittyi El Salvadorin intiaaniyhteisöjen ja intiaanikulttuurien loppullinen tuho.

Espanjalaiset olivat luoneet suurtilajärjestelmän ottamalla maata sieltä mistä parhaaksi katsoivat, aina sen mukaan missä sijaitsivat vientituotteen viljelyyn sopivimmat maat. Yksityinen maaomaisuus kasvoi nopeasti yhteisöjen kustannuksella. Runsaasti työvoimaa tarvitsevien suurtilojen yhteyteen syntyi torpparilaitos ja maanvuokrausjärjestelmä. Intiaaniyhteisöjen hajotessa niiden jäsenet kadottivat yhteiskunnalliset tapansa, kielensä, koko kulttuurinsa.

Kahvin tuotantoon sopivimmat maat kuuluivat yhteisöille. Ongelma ratkaistiin lakkauttamalla yhteisöt helmikuussa 1881 ja yhteisömuoto maallisuudessa 1882. Tämä nopeutti maaomaisuuden keskittymistä niille suvuille, joiden hallussa maa ja valtiovalta oli ollut itsenäisyyden vuodesta 1821. Monet kahvikauden presidenteistä olivat itsekin suurmaanomistajia ja kahvintuottajia: Duenas, Regalado, Escalón, Figueroa, Orellana, Menéndez, Alfaro, Palomo. Nämä ja muutamat muut omistavat

edelleen suurimman ja parhaan osan El Salvadorin maatalousmaista.

Vuonna 1916 El Salvadorin päävientitavaroita olivat tärkeysjärjestyksessä seuraavat: kahvi, puuvilla, indigo, palsami, kautsu, köysikuitu, riisi, tupakka. Näistä kahvi oli ylivoimaisesti tärkein. Kahvin tuotannon monopoli takasi suurtilallisille taloudellisen ja valtiovalan ja sinetöi El Salvadorin riippuvuuden maataloudesta ja yhdestä ainoasta tuotteesta, jonka hinnat maailmanmarkkinoilla olivat – ja ovat – yhtä epävakaa kuin kaikkien maataloustuotteiden hinnat.

Mutta keskittynyt suurtilajärjestelmä sisältää oman aikapomminsa: pientilalliset ja maattomat, maaseudun väestön suunnattoman enemmistön, kurjaliston joka nyt on valveutunut poliittisesti ja järjestäytynt. Maanomistuksen ongelma on yleinen ja samankaltainen koko latinalaisessa Amerikassa, mutta El Salvadorin erityisoloissa – kun maata on vähän ja väkeä paljon – ongelmaa ei voi ratkaista avaamalla uutismaita tai jakamalla valtion maita. Ainoa ratkaisu on perusteellinen maareformi.

4. vaihe: kahvia, puuvillaa, sokeria ja äyriäisiä maailman markkinoille, teollisuutta Keski-Amerikan Yhteismarkkinoiden puitteissa omiin tarpeisiin

Tämän vaiheen voi katsoa alkaneen vuoden 1950 vaiheilla. Kuluneina 30 vuotena muuttuneita ja kärjistyneitä oloja on syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin. Yhdessä historiallisten vaihteiden kanssa ne selittävät El Salvadorin nykytilanteen.

Maanomistusolot

Maaomaisuuden keskittyminen on historiallisen kehityksen tulos. Vuoden 1971 maataloustilastojen mukaan alle

10 hehtaarin tiloja on 93 prosenttia kaikista tiloista. 10–100 ha:n kokoisia on 7,6 prosenttia ja 100 hehtaarin suuruisia ja sitä suurempia 0,7 prosenttia.

Alle 1 ha:n tilat kattavat vain 4,8 prosenttia kaikesta viljelysmaasta ja alle 10 ha:n tilat 27,5 prosenttia. 10–100 ha:n tilat kattavat 37,8 prosenttia ja 100 ha:n ja sitä suuremmat tilat 38,9 prosenttia kaikesta viljelysmaasta.

Vaikka nämä luvut hätkähdyttävät ja kertovat – jos niitä vielä vertaa vuosien 1950 ja 61 vastaaviin lukuihin – pientilojen jatkuvasta jakautumisesta yhä pienemmiksi, ne eivät anna selkeää kuvaa todellisesta suuromistuksesta. Kuva selkiytyy vasta kun katsotaan kuinka suuria nuo ”yli 100 ha:n tilat” oikein ovat ja miten niiden omistus jakautuu, toisin sanoen paljonko maata tulee kunkin omistavan suvun osalle.

Tällainen vertailu on syytä tehdä siksi, että hallitsevat suvut – El Salvadorin ”14 perhettä” – ovat jakaneet keskenään koko talouden, maataloustuotannon, pankkilaitoksen, teollisuuden ja viennin. Tilojen jakautuminen sukujen eri jäsenten kesken ei tietenkään merkitse kilpailua vaan monopolia.

Eduardo Colindrea, kirjassaan *Fundamentos Económicos de la Burguesia Salvadoreña* (El Salvadorin porvariston taloudellinen perusta, Universidad Centroamericana, San Salvador 1977, 434 ss.) luettelee viisikymmentä sukua – tai suomalaisittain perhettä – jotka omistavat yli 1000 ha seitsemässä maan 14:sta departementista. Niinpä suku Alfaro omistaa 6 138 ha; suku Bustamante 6 817 ha; suku Regalado 6 425 ha; suku Meza 4 247 ha; suku Salaverría 7 808 ha; suku Guirola 13 683 ha; suku Magaña 13 778 ha ja suku Duenas 22 764 ha... Pelkästään Duenasien omistuksessa on siis toista hehtaaria jokaista El Salvadorin neliökilometriä kohden eli yli sadas osa koko maasta. Ja tämä on

vasta 7:n departementin anti.

Mutta niinpä suku Duenas tuottaa ja vie ulkomaille kaikkia El Salvadorin keskeisiä maataloustuotteita: kahvia, puuvillaa, sokeria, äyriäisiä ja hunajaa. Ja kun katsoo teollisuuspuolta, suku on osakkaana kaikissa keskeisissä yrityksissä, pankeissa ja vakuutusyhtiöissä ja rahoittaa omaa tuotantoaan ja vientiään.

Maan käyttö. Joutomaat

Kun maa on maatalousvaltainen ja heikosti teollistunut ja asukastiheys on 236 henkeä neliökilometriä kohden, väestöpaine kasvaa herkeämättä maaseudulla ja kaupunkien slummeissa. Pientilat pirstoutuvat yhä pienemmiksi. Pientilalliset pyrkivät käyttämään maan hyväkseen viimeistä kämmenenalaa myöten eikä heillä juuri ole joutomaita, välttämättömiä kesantoja lukuunottamatta. Siksi tuntuu uskomattomalta että keski-suurilla ja suurtiloilla on varaa pitää joutilaana valtavia alueita. Vuonna 1961 joutomaan pinta-ala arvioitiin 173 779 hehtaariksi. Tämä kertoo tehotomasta viljelystä, tuhlauksesta ja täydellisestä välinpitämättömyydestä maaseudun suunnatonta enemmistöä kohtaan.

Peruslinteravikkeiden tuotanto

Pientilat tuottavat valtaosan peruselintarvikkeista, riisistä, maissista ja pavuista. Suurin osa tuotannosta menee omaan kulutukseen. Ylijäämää myydään keskisuurille tai suurille välittäjille tai suurtilallisille. Pientilallinen, torppari tai maan vuokraaja on usein velkasuhteissa suurtilalliseen tai kauppiaseen ja joutuu luopumaan sadostaan tai sen osasta velan hoitokustannusten takia. Hinnanmuodostus ei tällaisessa tilanteessa voi olla pientuottajalle edullinen.

Suurtilalliset tuottavat lähes yksino-

maan vientiin eivätkä ole riippuvaisia kotimarkkinoiden hinnoista. Mutta suurtilalliset esiintyvät myös perusviljelykasvien siementen tuottajina ja määräävät niiden hinnat.

Riisin kohdalla voidaan puhua suurtilojen monopolituotannosta, sillä yli 100 hehtaarin tilojen osuus riisin tuotannosta oli v. 1971 lähes 42 prosenttia. Alle 10 ha tilat tuottivat saman verran, mutta kuten jo todettiin, suurin osa heidän riisistään menee omaan kulutukseen.

Miten kahvimarkkinoita hallitaan?

El Salvadorin Kahvintuottajien liiton muistiossa vuosilta 1970/71 ilmoitetaan, että 8 prosenttia kahvin viljelijöistä tuotti vuonna 1964 yli 50 % kaikesta maassa tuotetusta kahvista. Alle 10 ha kahvitiloja oli El Salvadorissa 50-luvun lopulla 17 447 eli 88,2 prosenttia kaikista myyntiin tuottavista kahvitiloista. Yli 200 ha:n tiloja oli 61 eli 0,3 prosenttia. Väliin jäivät keski suuret tuottajat, 10–100 ha (2281 kpl), joiden osuus kaikista kahvitiloista on 11,5 prosenttia.

Suurtilalliset, jotka hallitsevat jalostusta, vientiä ja lainoitusta, ovat kansallisen kahvintuotannon rahoittajia. He lainoittavat pientuotannon. Hyvin pienet tuottajat joutuvat köyhyytensä vuoksi usein myymään satonsa etukäteen ja normaalia alemmaan hintaan välittäjille, jotka – yllätys, yllätys – ovat suurtilallisia. Kun suurin osa maan kahvinviljelijöistä on hyvin pieniä tuottajia (46 kg – 1150 kg vuodessa) ja pientilojen pirstoutuminen koskee luonnollisesti myös kahvitiloja, monopolijärjestelmä on vastuussa myös kaikista tämän tuotannon alan epäkohdista.

Työvoima maataloudessa. Maattoman väestön kasvu. Työttömyys.

El Salvadorin maaseutu on yhteiskun-

nan kaikkein vinoutumien keskus. Se on samalla tiivistelmä siitä kurjistumisen prosessista joka on meneillään kaikissa niissä latinalaisen Amerikan maissa, joissa ei ole suoritettu maareformia ja joissa teollisuus ei pysty työllistämään maaseudun alituisesti kasvavaa työtöntä väestöä.

Vuonna 1965 työvoiman kysyntä maaseudulla oli 59,3 prosenttia tarjonnan. Vuodesta 65 vuoteen 70 työvoiman tarjonnassa tapahtui 84 000:n lisäys, mutta kysyntä nousi mainittuna kautena vain 24 000:lla työpaikalla ja oli prosenteissa laskettuna enää 55 % tarjonnasta. Tarjolla oli 627 000 työllistä, mutta työtä voitiin tarjota vain 346 000:lle.

Arias Penaten vuonna 1974 julkistaman maaseudun palkkaoloja käsittelevän tutkimuksen mukaan (*Colindres*, s. 80) maaseudun työttömyys kasvoi 30 prosentilla vuosina 1965–71. Tekijän arvion mukaan vain 35 prosentilla maaseudun taloudellisesti aktiivisesta väestöstä on ympärivuotinen työpaikka, kun taas 50 prosenttia on työttömänä 7 kuukautta vuodessa.

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että työttömien on pakko etsiä itselleen maapala viljelläkseen jotakin ja pysyäkseen perheineen hengissä. Jos maata ei löydy, tai sanokaamme kun työttömällä ei ole varaa maksaa maanvuokraa hänen on lähdettävä kiertämään välttääkseen nälkäkuoleman.

Kääpiö- ja pientilat eivät tietenkään voi antaa työtä koko vuodeksi, mutta eivät myöskään suurtilat, jotka tarvitsevat työvoimaa vain muutaman kuukauden vuodessa. Seuraus: suurin osa maaseudun väestöstä on työttömänä suurimman osan vuodesta.

Kurjistumisen kaari 1965–70

El Salvadorin maaseudulla köyhyys

keskittyy maattomaan väestöön ja alle 1 ha tiloille, joiden viljelijät ovat joko omistajia, torppareita tai vuokralaisia. Maattomat edustavat 20 prosenttia maaseudun perheistä ja alle 1 hehtaarin tiloja viljelevät, 42,2 prosenttia. Kaikista maaseudun perheistä nämä köyhimmät käsittävät (v. 1970) lähes kaksi kolmannesta. Juuri tämän väestöryhmän aseman muuttuminen vertailuvuosina 65 ja 70 kertoo absoluuttisesta kurjistumisesta. Jos maattoman perheen tulot (Colindres, s. 97) vuonna 1965 oli 715 colonia, niin vuonna 1970 ne olivat kuituneet 661 coloniin. Vastaavat luvut alle 1 ha tiloilla ovat 826 C(v. 1965) ja 808 C(v. 1970). Samanaikaisesti maattomien perheiden määrä kasvoi 54 000:sta (v. 1965) 71 810:een (v. 1970), ja alle 1 ha tiloja viljelevien perheiden määrä 124 757:stä (v. 65) 151 057:ään (v. 70).

Seuraavassa tuloluokassa, joka käsittää tilat 1–10 hehtaariin, tulot ovat kohonneet 4,4 prosenttia. Mutta koska tilojen määrä on samanaikaisesti kasvanut 7,7 prosentilla (106 817:sta vuonna 1965 115 639:ään vuonna 1970), tulot ovat reaalisesti laskeneet.

Vasta 50–200 ha omistavien perheiden kohdalla on selvä tulojen hyppäys, ja yli 200 ha omistavien tuloissa nousua on jo noin 20 prosenttia. Näiden tilojen määrä on vertailukautena pysynyt ennallaan.

Vuonna 1970 El Salvadorin suurtilallisten perhetulot olivat 204 kertaa suuremmat kuin maaseudun maattomien kansalaisten. Mutta rikkaiden kohdalla keskiarvo on pettävä. Todellinen tulojen kasvu ja keskittyminen näkyy vasta kun lasketaan 1000 ha ja sitä enemmän omistavien sukujen tulojen kasvu. On muistettava, että hallitseva huippukeros omistaa koko kansantalouden. Tulot maataloudessa ovat vain osa, joskin mehevä osa, heidän kokonaistuloistaan. Mikä mahtokaan olla 22 764 ha omis-

tavan Duenasin suvun todellinen tulonlisäys 60-luvun viimeisinä vuosina?

Lasketaan yhteen maattomat, alle 1 ha omistavat ja 1–10 ha omistavat: saadaan tulokseksi El Salvadorin maaseudun köyhälistö, 94,5 prosenttia maaseudun perheistä. Heidän yhteinen osuutensa maaseudun tuloista vv. 65–70 pieneni 52,5 prosentista 51,1 prosenttiin.

1970-luvulla tämä trendi on ollut kääntymässä. Se on johtanut niin maalla kuin kaupungeissa asetelmaan, jossa vastakkain ovat, lähes sisällissotatilanteessa (heinäkuussa 1980) kansan suunnaton köyhä enemmistö ja ne muutamat, jotka omistavat kaiken.

Teollisuus: Keski-Amerikan yhteismarkkinoiden vaikutuksista El Salvadorin talouteen

Keski-Amerikan yhteismarkkinajärjestelmä alkoi toimia 1960-luvun alkupuolella. Kymmentä vuotta aiemmin oli ryhdytty solmimaan kahdenkeskisiä kauppavaihtosopimuksia. Kesäkuussa 1958 allekirjoitettiin Tegucigalpassa (Hondurasissa) sopimus Keski-Amerikan valtioiden monenkeskisestä vapaakaupasta ja taloudellisesta integraatiosta. Sopimus koski El Salvadoria, Guatemalaa, Hondurasia ja Nicaraguaa ja astui voimaan kesäkuussa 1959. Costa Rica tuli mukaan syyskuussa 1963.

Yksi Keski-Amerikan yhteismarkkinoiden keskeinen tavoite oli kolmansista maista tapahtuvan tuonnin korvaaminen alueen omilla tuotteilla. Se alkoi elintarvikkeista, niiden tuottaminen kun ei vaatinut kovin korkeaa tekniikkaa eikä suuria pääomia.

Keski-Amerikan valtiot pyrkivät ainoastaan keskittettyyn maataloustuotteiden vientipolitiikkaan vaan myös maiden sisäiseen teollistumiseen ja kulutuskysynnän kohottamiseen. Teollisuuden oli määrä imeä palvelukseensa mahdol-

lisimman suuri osa maaseudun alati paisuvasta maattomasta ja työttömästä väestä.

"Uusi kansainvälinen työnjako" ja sen vaikutukset

Vuonna 1950 hyödykkeitä tuottavat työläiset käsittivät vain 11,4 prosenttia El Salvadorin teollisuustyöläisistä ja olivat etupäässä käsityöläisiä. Vuonna 1970 tuontia korvaavan teollisuuden vaikutukset alkavat tuntua. Hyödykkeitä tuottavan teollisuuden työläisten osuus kohoaa 20,9 prosenttiin kaikista työläisistä. Käsityötuotannolla on silti yhä huomattava merkitys.

Kaikkien Keski-Amerikan maiden tuonnin rakenteessa tapahtui suuri muutos: kulutushyödykkeiden tuonti väheni oman teollisuuden korvauksessa niitä, mutta pääomahyödykkeiden tuonti teollisuuden tarpeisiin kasvoi.

Tuontia korvaava teollisuus markkinoi tuotteensa Keski-Amerikan yhteismarkkina-alueelle, mutta ei juuri sen ulkopuolelle. Riippuvuus perinteisestä maataloustuotteiden viennistä ja perinteisistä ostajista säilyi, sillä tämä vienti tuo ne valuuttatulot, joita ei ole saatavissa kulutukseltaan ja ostovoimaltaan erittäin rajallisilta Keski-Amerikan yhteismarkkinoilta.

Tällä hetkellä on nähtävissä selvästi, ettei tuontia korvaava kulutushyödykkeiteollisuuden kasvu ole lähimainkaan riittänyt ratkaisemaan alituisesti paisuvan työttömän väestön eikä tuotannon monopoliistamisen asettamia ongelmia.

Tuotantokapasiteettia on, mutta siitä on käytössä vain pieni osa. 1960-luvun lopun keskimääräisotoksen mukaan koko Keski-Amerikan teollisuuskapasiteetin käyttöaste oli vain 36 prosenttia ja El Salvadorissa 37 prosenttia. (Colindres, s. 111) Alueen kulutuskysyntä ei riitä.

Nälkä – yhteiskunnallinen ongelma

MERVI GUSTAFSSON

Viime vuosikymmenen alun elintarvikekriisi ja nälänhädän kasvu päivänpolttavaksi ongelmaksi havahdutti kansainvälisen yhteisön – jotakin on tehtävä ongelman ratkaisemiseksi. Kriisin ollessa pahimmillaan pidettiin Roomassa vuonna 1974 YK:n järjestämä Maailman elintarvikekonferenssi, jossa hahmoteltiin strategiaa muutoksen aikaansaamiseksi: perustettiin Maailman elintarvikeneuvosto suunnittelemaan ja toteuttamaan maailmanlaajuisia toimia, laadittiin viljan varmuusvarastointiohjelma katastrofitilanteiden varalle, hahmoteltiin hälytysjärjestelmä, jotta nälkäalueet tulisivat heti tietoon, hyväksyttiin suosituksia kansainvälisen elintarvikeavun parantamiseksi jne. Vuonna 1977 perustettiin YK:hon uusi maatalouden kehittämiseen tähtäävä erityisrahasto (Kansainvälisen maatalouskehityksen rahasto, IFAD). Maailmanpankki omaksui 1970-luvulla strategian, jossa maataloudelle annetaan entistä suurempi paino. Yhdistyneissä kansakunnissa vuonna 1974 hyväksytyt Uutta kansainvälistä talousjärjestelyä (UKTJ) koskevat perusasiakirjat merkitsivät suurta periaatteellista voittoa kehitysmaille: toteutuessaan UKTJ:n

periaatteet johtaisivat tasa-arvoisempaan työnjakoon kehittyneiden ja kehitysmaiden välillä. Tämä helpottaisi myös nälän vitsauksen poistamista.

Tästä kaikesta huolimatta ei maailman elintarvikeongelmien ratkaisussa ole juurikaan edetty. Edelleenkin joka kolmas maapallon asukas näkee nälkää tai kärsii aliravitsemuksesta. Todella vakavasti aliravittuja on arvioitu olevan n. 500 miljoonaa eli joka kahdeksas asukas maailmassamme. Ravinnon puute ja sen yksipuolisuus surmaavat enemmän ihmisiä kuin sodat ja väkivaltaisuuudet. Köyhän väestön keskuudessa saattaa yli puolet lapsista kuolla nälän aiheuttamiin tauteihin ennen viidettä ikävuottaan. Kansainvälisenä lapsenvuonna 1975 menehtyi 17 miljoonaa lasta nälkään. Nälkä on *maantieteellinen ongelma* siinä mielessä, että se koettelee etupäässä ns. kolmatta maailmaa. Pahimmat nälkäpesäkkeet ovat Aasian väkirikkaat maat (esim. Intia ja Bangladesh), Saharan eteläpuolinen Afrikka (ns.-Sahel-maat), sekä eräät yksittäiset maat (kuten Etiopia, Somalia, Kamputsea). Se on kuitenkin ennen kaikkea *sosiaalinen ongelma*: siellä missä on köyhyyttä on myös nälkää (esim. suurkaupunkien

slummit).

Sen enempää krooninen nälänhätä kuin eri puolilla maapalloa aika ajoin ilmenevät akuutit kriisitkään eivät toki ole uusia vitsauksia. Eurooppa koki ensimmäisen mittavan elintarvikekriisin teollisen vallankumouksen jälkeen 1800-luvun lopulla. Syynä oli halvan pohjoisamerikkalaisen viljan tulo Euroopan markkinoille. 1920-luvulla syntyi intensiivisen maanviljelyn seurauksena ylituotantotilanne ja kriisi, jossa ilmenivät nykyisenkin elintarvikeongelman keskeiset tekijät: 1) tuotannon kasvu ostokykistä kysyntää suuremmaksi ja 2) maailmanlaajuisen vinokeshityksen synty, eli tuotannon ja tuottavuuden kasvu teollistuvissa maissa samalla kun siirtomaiden tilanne pysyi entisellään tai jopa huononi. Toisen maailmansodan aikaansaama poikkeustilanne esti joksikin aikaa tuotannon ja ostokykisen kysynnän epäsuhtaan näkymisen. Tuolloin ei myöskään siirtomaiden ja itsenäistyneiden kehitysmaiden ongelmia vielä otettu huomioon.

Kysymys ei nykyään ole ensisijaisesti tuotannon ongelmasta. Mikäli maailman nykyiset elintarvikevarat jaettaisiin tasapuolisesti kaikille, jokainen saisi yli 3000 kaloria päivässä eli jopa yli minimiravitsemustarpeen. Viimeisimmän elintarvikekriisin aikaanakaan maailman kokonaistuotanto ei ollut kuin pari prosenttia alle kokonaiskysynnän. Kuitenkin tuolloin lähes 60 kehitysmaata, joissa asuu lähes puolet maapallon väestöstä, kärsi elintarvikepulasta.

Elintarvikeongelman juuret löytyvätkin tuotannon ja kulutuksen epätasaisesta jakautumisesta sekä maailmanlaajuisesti että valtioiden sisällä. Ruokaa tuotetaan ja kulutetaan tunnetusti suhteettoman paljon rikkaissa maissa kehitysmaiden kärsiessä elintarvikepulasta. Teollisuusmaiden väestö – n. 30 % maailman asukkaista – kuluttaa yli puo-

let maailmassa tuotetusta viljasta, yli 2/3 lihatuotteista ja 4/5 maidosta. Tanaan tarvitaan yhden teollisuusmaan kansalaisen ruokkimiseen yhtä paljon maatalousresursseja kuin viiden kehitykseen asukkaan ruokkimiseen.

Ruoan kysyntää ja maailmankauppaa ovat lisäämässä yhtäältä vaurastuminen – kysynnän kasvu aiheutuu ennen kaikkea lihatuotteiden kulutuksen lisääntymisestä ruokavaliossa – ja toisaalta väestönkasvu sekä kaupungistuminen, kehitysmaiden kysyntää lisäävät tekijät. On kuitenkin muistettava, ettei väestönkasvu sinänsä ole nälän aiheuttaja, vaan molemmat ovat köyhyyden aikaansaannoksia. Historian kokemus osoittaa, että kehityksen myötä, köyhyyden poistuessaa väestönkasvu heikkenee ja saavuttaa järkevän ja riittävän tason.

Yhdysvalloissa muutama vuosikymmen sitten alkunsa saanut maatalouden teollistaminen (eli korkeaa teknologiaa soveltavan maataloustuotannon kehittäminen) on johtanut tilanteeseen, jossa tietyt vauraat teollisuusmaat tuottavat ruokaa yli oman tarpeen. Maatalouden voimakas teollistuminen ja kansainvälistyminen antaakin aiheen puhua kansainvälisestä maatalous- ja ruokajärjestelmästä tai maatalousteollisesta kompleksista, jossa agribusineksella on merkittävä asema. Tällainen kehitys on entisestään lisännyt elintarvikehuollon ja -talouden eriarvoisuutta.

Maailman viljakauppa:
harvat myyvät, useat ostavat

Kauppa merkitys maailman elintarvikehuollossa ei näytä olevan erityisen suuri, jos verrataan sen määrää kokonaistuotantoon. Kansainväliseen kauppaan kulkeutuu n. 11–12 prosenttia maailman viljatuotannosta. Absoluuttisesti tarkastellen kyse on kuitenkin suurista viljamääristä. Kauppaan joutuneen tuo-

tannon osuus on sitäpaitsi kaksinkertaistunut vuosina 1950–70, eli maailman ruokahuolto on merkittävästi kansainvälistynyt.

Vain muutamat maat kykenevät viemään elintarvikkeita – erityisesti viljaa – huomattavassa määrin. *Tarjonta* onkin hyvin keskittynyt: USA ja Kanada hallitsevat yhdessä 2/3 maailman viljanvienti kapasiteetista. Maailman vuotuisesta vehnäkaupasta Yhdysvallat hoitaa yksin n. 45 prosenttia, riisikaupasta sen osuus on 30 ja maissikaupasta 75 prosenttia. Näiden kahden lisäksi merkittäviä tuottajia ja viejiä globaaleilla markkinoilla ovat Australia, Argentiina ja EEC-maista Ranska. Yleensäkin viljakaupalle on ominaista eräänlainen kahden johtajan järjestelmä, jossa erottuu toinen suuri viejä USA:n lisäksi: vehnäkaupassa hyvä kakkonen on Kanada, maissikaupassa Argentiina ja riisikaupassa Thaimaa.

Yhdysvaltain johtoasemaa on lisännyt lähinnä amerikkalaispohjaisten *monikansallisten* yritysten lisääntynyt toiminta kilpailijamaissa. Näillä viljayhtiöillä (sellaisia kuin Cargill, Continental Crain, Bunge, Cook, Louis Dreyfus ja Carnac) on mahtiasema maailman viljakaupassa: viime vuosikymmenen alussa kuusi suurinta yritystä hoiti yli 90 prosenttia USA:n viljanviennistä samalla kun niillä oli merkittävä asema myös muiden viejäm maiden kaupassa. Esim. vuonna 1975 viiden suurimman agentin myynti oli yli 3/4 maailman viljanviennin arvosta. Viljakaupan lisäksi amerikkalaisilla monikansallisilla yrityksillä on johtoasema useilla muillakin elintarviketuotannon aloilla, kuten jalostettujen elintarvikkeiden valmistuksessa (Unilever, Nestle), kahvi- (General Foods) ja hedelmätuotannossa (United Brands, Castle & Cook, Del Monte).

Jättäjäsiiritykset ovat levittäytyneet

uusille aloille: elintarvikkeiden valmistukseen, karjankasvatukseen, mylly- ja leipomotoimintaan, varastointiin, kuljetukseen, rahtiliikkeeseen. Viljayhtiöt ovat luoneet laajan ja tehokkaan informaatio- ja markkinointiverkoston, joka käyttää apunaan esim. satelliitteja ja joka mahdollistaa kaupankäynnin ja hintaspekulaation tulevillakin sadoilla (ns. future markets). Viimeisimmän elintarvikekriisin aikana näiden yhtiöiden hintakeinottelulla ja varastointipolitiikalla oli huomattava vaikutus huimiin hinnannousuihin ja edelleen kriisin kärjistymiseen.

Samanaikaisesti kun viljanvienti on keskittynyt muutaman ”ylituotantomaa” käsiin ovat kokonaiset maanosat ja lukuisat yksittäiset valtiot tulleet yhä riippuvaisemmiksi tuonnista. Maailman viljakaupalle on ominaista tarjonnan keskittyminen ja *kysynnän hajaantuminen*. YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestön FAO:n arvion mukaan vuonna 1972 oli runsas 40 prosenttia maailman väestöstä riippuvainen elintarviketuonnista, eivätkä ennusteet lupaa riippuvuuden huomattavaa vähene mistä lähitulevaisuudessa siinäkään tapauksessa, että ruoan tuotanto kasvaisi huomattavasti. Esim. vuonna 1979 kehitysmaiden viljatuonnin rahoittamiseen kului 1/3 niiden oman maatalousviennin arvosta sekä 2/3 niiden saamasta kehitysavusta. Kehitysmaiden on arvioitu tämän vuosikymmenen puolivälissä joutuvan ostamaan ulkoa n. 85 miljoonaa tonnia viljaa eli viisi kertaa enemmän kuin 1970-luvun alussa. Tuontilukujen kehitykseen vaikuttaa tietysti se, miten kehitysmaat onnistuvat omavaraisuuden kehittämistä ja maataloustuotannon lisäämisestä.

Kansainvälisen viljakaupan suurimmat ostajat ja myyjät ovat vauraita maita. Viime vuosikymmenen alussa yli 40 prosenttia maailman viljakaupasta oli

teollistuneiden maiden välistä. Merkittäviä ostajia ovat EEC-maat, Japani ja usein myös Neuvostoliitto. Toiseksi eniten vietiin viljaa OECD-maista kehitysmaihin. Vuosikymmenen lopulla teollisuusmaat ostivat jo 60 prosenttia maailmanmarkkinoilla myydystä viljasta. Niiden ostot koostuvat etupäässä lihan-tuotantoon tarvittavasta rehuviljasta, eikä niiden tuontiriippuvuus ole siten läheskään niin vaarallista kuin leipäviljaa tuovien kehitysmaiden.

Kehitysmaiden leipäviljan tuonti on viime vuosikymmeninä kasvanut eniten. Nykyisin niiden ostot muodostavat neljänneksen maailmankaupasta. Tuontiriippuvuuden kasvu merkitsee kehitysmaiden *haavoittuvuuden* lisääntymistä, mikä paljastuu erityisen selvästi kriisiaikoina. Vuosien 1972–74 elintarviketähtäin seuraukset olivat useille kehitysmailla tuhoisat: monien vientitulot kuluivat viljaostoihin, toiset joutuivat kansainvälisten avustushelmien armoille (jotka jopa supistuivat kaupallisen kysynnän niellessä varastot), lukuisten kehitysmaiden velkataakka kasvoi entisestään ja nälkä lisääntyi.

(Elintarviketähtäin tuhoja lisäsi entisestään suurten tuottajamaiden harjoittama maatalouspolitiikka. Kun 1960-luvun lopulla vauraiden tuottajien ylituotanto-ongelmat kärjistyivät ja varastojen ylläpito kävi kalliiksi, samalla kun maailman kokonaistuotanto kasvoi ja "vihreän vallankumouksen" odotettiin tuovan ratkaisun kehitysmaiden nälkäongelmaan, supistivat suurtuottajat tuotantoaan mm. panemalla toimeen laajoja pellonpaketoitiohjelmia. Kun vuonna 1972 maailman eri puolilla sattui katoja ja energiakriisi oli välillisesti nostanut maatalouden tuotantokustannuksia, kasvoi maailmanmarkkinoilla viljan kysyntä huomattavasti tarjontaa suuremmaksi. Seurauksena oli ruoan hintojen huima nousu – jopa nelinker-

taistuminen – ja suuret viejamaat möivät luonnollisesti ostokykyisimmille maille. Suurimman tappion – kasvaneiden velkojen ja/tai vähentyneen tuonnin muodossa kärsivät siten köyhimmät maat ja väestönsosat.)

Kehitysmaiden tuontiriippuvuus syntyi Aasiassa jo 1940–50 -luvuilla, Afrikassa 60-luvulla ja Latinalaisessa Amerikassa vasta viime vuosikymmenellä. Tuonnin osuus tuotannosta vaihtelee alueittain 15–33 prosenttiin. Suhteellisesti riippuvaisin alue on Keski-Amerikka, mutta määrällisesti suurin tuontitarve on Aasiassa. Viime vuosikymmenellä on tilanne Afrikassa muuttunut erityisen synkäksi. Merkittävin tuottaja on Etelä-Afrikka, mutta on aivan luonnollista etteivät muut maanosan valtiot halua joutua siitä riippuvaisiksi. Arabimaat ovat kehittämissä Sudanista vilja-aittaa, mutta tämän onnistumista on vielä ennenaikaista arvioida.

Ainoastaan muutamit kehitysmaat (Argentiina, Thaimaa, Burma) pystyvät viemään viljaa. On kuitenkin muistettava, etteivät viljatuotannon ylijäämät sinänsä merkitse viejamaan tai maanosan ravintotilanteen olevan hyvä. Kehitysmaat vievät monenlaisia elintarvikkeita teollisuusmaihin samalla kun köyhä väestönosa kärsii aliravitsemuksesta (esim. Brasilia). Vaikka Intian ja Pakistanin viljantuotanto kohentui ja tuonti laski pari vuotta sitten, ei ole näkyvissä merkkejä siitä, että tämä sinänsä myönteinen kehitys olisi koitunut nälkäänäkevien väestönsien hyväksi. Argentiina ja Brasilia markkinoivat viljansa lähinnä teollistuneisiin Euroopan maihin ja Japaniin, joten ne eivät ole edistäneet Latinalaisen Amerikan oma-varaisuutta.

Huolimatta siitä, että tuontiriippuvuus on pääasiassa syntynyt vasta kehitysmaiden itsenäistyttyä, sen syyt ovat siirtomaapolitiikassa ja siirtomaakaudella

muotoutuneessa kapitalistisessa tuotantjärjestelmässä ja työnjaossa. Emämaiden ja alusmaiden välinen työnjako säilyi vielä siirtomaajärjestelmän purkamisen jälkeenkin. Tuon emämaan tarpeista lähtevän työnjaon mukaan kehitysmaat keskittyivät lähinnä raaka-aineiden tuottamiseen ja toimivat teollisuusmaissa jalostettujen tuotteiden markkina-alueina. Nykyisin kehitysmaat toimivat usein monikansallisten yhtiöiden raaka-ainetuottajina ja halvan työvoiman tarjoajina. Rikkaiden maiden kulutukseen tarkoitettujen "ylellisyyselintarvikkeiden" (kuten säilykkeiden sekä hedelmien), vihannesten ja kukkien tuotanto tapahtuu useimmiten suurimmat voitot takaavissa kehitysmaissa. Siirtomaakauden laiminlyönnot – alusmaiden oman ruokatuotannon ja niiden asukkaiden ruokkimisen sivuuttaminen – näkyvät selvästi siirtomaakauden jälkeisessäkin kehityksessä mm. elintarvikehuollon ongelmina.

Ruoan tuonnista ovat riippuvaisia hyvin erityyppiset kehitysmaat. Ensinnäkin kaikkein köyhimmät maat, joiden ruokahuoltoon vaikeuttaa suuri väestö (esim. Bangladesh) tai epäedulliset luonnonolosuhteet (Sahelian maat). Niiden varat eivät riitä sen enempää tarvittavan lisäruoan ostamiseen kuin tuotannon kehittämiseenkään – tai ainakaan niiden kehitystrategiassa ei ole pantu riittävää painoa ruokatuotannon lisäämiseen. 1960-luvun puolivälistä 1970-luvun puoliväliin elintarviketuotanto henkeä kohti jopa laski monissa tämän ryhmän maissa (Bangladesh, Mali, Tshad). Nällän poistamiseksi olisi toteutettava huomattavia sisäisiä yhteiskunnallisia uudistuksia tulonjaossa ja maanomistuso-oloissa. Lisäksi tarvittaisiin kansainvälisten rakenteiden muuttamista oikeudenmukaisemmalle pohjalle (mm. kaupan ja avun osalta).

Toisen elintarviketuonnista riippu-

vien kehitysmaiden ryhmän muodostavat valtiot, joilla on jokin *luonnonvara* (öljy, fosfaatti tms.) *jonka viennistä saaduilla tuloilla rahoitetaan viljaostot*. Oman elintarviketuotannon kehittämisen ei ole saanut prioriteettiasemaa näiden maiden kehityspolitiikassa. Myös teollistuminen ja palveluelinkeinojen yksipuolinen suosiminen on johtanut elintarviketuontiin. Tähän ryhmään voidaan lukea esim. Algeria, Iran, Nigeria ja Venezuela. Näillä mailla, joista monet ovat sijoittaneet erityisesti kaivosteollisuuteen, olisi kuitenkin hyvät mahdollisuudet maatalouden kehittämiseen.

Ulkomaista ruokaa joutuvat myös tuomaan maat, jotka ovat osallisina *sodassa tai muissa vaikeissa poliittisissa konflikteissa*, jotka häiritsevät elintarviketuotantoa ehkä vain tilapäisesti. Hyvänä esimerkkinä voidaan mainita Indokiinan maat, viimeksi Kamputsea, jotka aiemmin ovat tuottaneet riisiä ylijäämiä ja siten itse vieneet ruokaa. Sodan aikana ne ovat muuttuneet tuontiriippuviksi. Varsinkin Vietnamissa tähän kehitykseen vaikutti huomattavasti Yhdysvaltain harjoittama kauppa- ja apupolitiikka. Mm. laajamittaisen elintarvikeavun seurauksena Etelä-Vietnamista tuli 1950-luvulta lähtien ulkomaisten tuotteiden markkina-alue. 60-luvun puolivälin jälkeen maahan jouduttiin tuomaan USA:sta riisiä, ennistä päävientituotetta.

Neljäs ruoantuonnista riippuvainen ryhmä ovat ne kehitysmaat, jotka ovat keskittyneet yksipuolisesti maatalouden vientisektoriin, ns. *cash crop* -viljelyyn (kahvi, tee, kaakao, hedelmät) laiminlyöden samalla oman ruokatuotantonsa. Filippiinien hedelmätarhojen, Sri Lankan tee- ja Sahelian maapähkinäviljelmien sekä Latinalaisen Amerikan banaanitarhojen kukoistaessa niiden rinnalla esiintyy köyhyyttä ja aliravitse-

musta. On toki muistettava, että nämä maat eivät itse ole valinneet tuotantorakennettaan, vaan se juontuu siirtomaakaudelta ja agribusineksen politiikasta.

Nälkä ja kansainvälinen työnjako

Nälkä ei ole erillinen maapallon suurta väestönosaa koetteleva ongelma, vaan eräs nykyisten epätasa-arvoisten valtarakenteiden ilmentymä. Sen poistamisen perusehto on kansainvälisen hierarkisen työnjaon sekä useiden kehitysmaiden valta- ja varallisuusrakenteen muuttaminen. Ongelman ratkaisu on siten kiinni maailman voimatasapainon kehityksestä: voittavatko kehitysmaiden taloudellista itsenäistymistä ja tasa-arvoista kansainvälistä työnjakoa kannattavat voimat vai niiden lisääntyvää riippuvuutta ja kapitalistiseen maailmantalouteen entistä tiukempaa sitomista ajavat voimat.

Huolimatta edistysellisten voimien monista voitoista kehitysmaissa viime vuosikymmenellä ei parempi talousjärjestys ole helposti ja nopeasti luotavissa. UKTJ:stä saadut kokemukset eivät ole kovinkaan rohkaisevia: periaatteet ovat jääneet lähinnä asiakirjateksteiksi ja samalla kun on käyty tuloksettomia neuvotteluja kehitysmaiden ja teollistuneiden kapitalististen maiden välillä, ovat monikansalliset yritykset korjanneet suurimman hyödyn koko UKTJ:stä.

Keskustelua kansainvälisestä työnjaosta on usein leimannut se perusheikkous, että se liikkuu epämääräisellä "rikas pohjoinen – köyhä etelä" -akselilla, jossa hämärtyy ongelmien perimmäisen aiheuttajan, imperialismien rooli. Sosialistiset maat ovat korostaneet, että samalla kun nälän poistaminen on koko maailman yhteinen asia, ei pidä unohtaa sitä, että ns. kolmannen maailman alikehitys on kolonialismin ja neokolonialismin seurausta ja ensisijaisesti vas-

tuu niiden auttamisessa kuuluu entisille sortajille.

"Köyhää etelää", ei sen enempää kuin "rikasta pohjoista" voida tarkastella saumattomana kokonaisuutena, vaan on muistettava, että kehitysmaihiin kuuluu useita ryhmiä, joita hallitsevat erilaiset yhteiskunnalliset voimat ja joilla on erilaiset yhteiskunnalliset tavoitteet ja kehitysstrategiat. Monien kehitysmaiden rikkaan eliitin edut ovat yhteneviä pikemminkin kansainvälisen pääoman etujen kuin oman väestön etujen kanssa. Siten esim. vaatimus läntisten teollisuusmaiden protektionistisen kauppapolitiikan hylkäämisestä, kehitysmaiden maataloustuotteiden vientimahdollisuuksien lisäämisestä ja niiden vientitulojen kasvattamisesta ei riitä, vaan kaikkiin kansainvälisiin tukitoimiin on sisällytettävä ns. sosiaaliklausuuli: on määriteltävä kenelle apu menee, mitä yhteiskunnallisia voimia sillä tuetaan. Ongelmaa ei ratkaise kehitysmaiden täydellinen elintarvikeomavaraisuuskaan, ellei katsota, että hyöty todella menee eniten tarvitseville.

Esimerkkinä vinoutuneesta kansainvälisestä avustuspolitiikasta voidaan mainita *Maailmanpankin* rahoituspolitiikka. Pankki, jossa Yhdysvalloilla on suurin sananvalta, myöntää lainoja etupäässä niille, joilla on mahdollisuuksia tuottaa riittävästi markkinoitavia ylijäämiä, esim. kahvia, teetä, kumia, ts. usein muuta tuotetta kuin varsinaista ruokaa. Apu meneekin pääasiassa rikkaille viljelijöille ja kaupallisille yrityksille ja ylläpitää osaltaan monille kehitysmaille tuhoisaa yksipuolista tuotantorakennetta samalla lisäten niiden velkataakkaa. Pankin toiminnasta hyötyvät lähinnä kehitysmaiden rikas eliitti ja lainanantaja itse.

Kansainvälinen elintarvikeapu ja ruoka-ase

Kansainvälistä elintarvikeapua on jat-

kuvasti leimannut melkoinen ennakointimattomuus, sillä se on riippunut pääasiassa joidenkin luovuttajamaiden maataloustuotannon kulloisestakin tasosta ja viljan maailmanmarkkinatilanteesta sekä varsinkin Yhdysvaltojen osalta ulko- ja sotilaspoliittisista tavoitteista. Elintarvikeapua onkin kritikoitu siitä, että se on pohjautunut liiaksi luovuttajamaiden omiin pyrkimyksiin ylijäämien sijoittamiseksi ja kaupallisten markkinoiden luomiseksi. Se on osaltaan auttanut Yhdysvaltoja kohoamaan maailman tärkeimmäksi elintarvikkeiden viejäksi – maailman viljamahdiksi. Useat aiemmin USA:lta apua saaneet maat – esim. Espanja, Filippiinit, Japani ja Italia – ostavat nykyään maailmanmarkkinoilta amerikkalaista viljaa ja muita elintarvikkeita. Kaupalliset päämäärät on selvästi kirjattu USA:n tärkeimpään elintarvikeapuohjelmaan "*Ruokaa rauhan vuoksi*" eli PL 480, jonka toteuttaminen aloitettiin kongressin 1954 säätämän lain pohjalta.

Ohjelman poliittisia ja sotilaallisia päämääriä ei lakiin kirjattu yhtä selvästi, mutta melko vaivattomasti siitä on löydettävissä kylmän sodan henki: apu tulee suunnata "ystävällismielisille" kansakunnille, joihin ei aluksi luettu esim. Neuvostoliittoa, Pohjois-Vietnamia, Kuubaa eikä Yhdistynyttä arabitasavaltaa. Selvimmin elintarvikeavun ulko- ja sotilaallispoliittiset päämäärät näkyvät tarkasteltaessa sen toteuttamista. Alkuaikoina apu suunnattiin pääasiassa eurooppalaisten liittolaisten jälle nrakentamiseen, myöhemmin etupäässä liittolaisille kolmannessa maailmassa. Vuosina 1954–72 oli 15 suurimman avunsaajamaan joukossa 9 sellaista, joiden kanssa USA:lla oli sotilaallinen sopimus. Suoranaisempiakin kyt kentöjä on. Yli 10 prosenttia PL 480-ohjelman myynnistä kertyneistä varoista on ohjattu sotilasapuun, lähinnä Ete-

lä-Vietnamille ja Etelä-Korealle, samalla kun melkoinen osa elintarvikeavusta on mennyt yhteiskunnan "avainryhmien" eli sota- ja poliisivoimien ylläpitoon.

Viime vuosikymmenellä ovat Yhdysvaltain vallanpitäjät entistä enemmän painottaneet ns. *ruoka-aseen* merkitystä ja käyttömahdollisuuksia mm. kehitysmaiden öljyaseen vastapainona. Yhdysvaltain entisen maatalousministerin E. Butzin Rooman elintarvikekonferenssissa 1974 esittämä toteamus ruoasta aseena on ehkä klassisin tämän poliittikan muotoilu. Samoihin aikoihin Yhdysvaltain senaatissa esitettiin, että on tullut aika tunnustaa elintarvikeapuohjelman kaksitahoinen merkitys – sekä sotilaallis-poliittinen että humanitaarinen.

Yhdysvaltain elintarvikeapu onkin selvästi ollut eräs diplomatian väline. 1960-luvun alkupuolella *Indonesialle* toimitettavaa elintarvikeapua supistettiin tuntuvasti, jotta maa muuttaisi Malesian-politiikkaansa ja USA:n vastaista linjaansa. Presidentti Suharton tultua valtaan ja alettua toteuttaa USA:lle myötämielistä "Uutta järjestystä" elintarviketoimituksia jälleen lisättiin.

Allenden hallituksen aikana vaikeutettiin *Chilen* elintarvikehuoltoa lakikauttamalla elintarvikeluotot. Samanaikaisesti kieltäydyttiin myymästä maale vehnää vaikka sisäinen sabotointi ja USA:n politiikka oli kasvattanut valtavasti tuontitarvetta. Sotilasjuntan otettua vallan Yhdysvaltain laajamittainen elintarvikevienti käynnistyi jälleen sekä kaupallisella pohjalla että aputoimintana.

Vuonna 1974 Yhdysvallat uhkasi katkaista PL 480 -toimitukset *Bangladeshiin*, jollei maa lopettaisi juutinvientiään Kuubaan. Bangladeshille tilanne oli vakava, sillä juutti on sen tärkein

vientituote samalla kun se on riippuvainen Yhdysvaltain elintarviketoimituksista. Kun Bangladeshii tuolloin koeteli ankara nälänhätä, onnistui Yhdysvaltain ruokadiplomatia ja juutin vienti "mustalla listalla" olevaan Kuubaan lakkasi.

Yhdysvaltain elintarvikeapu *Egyptille* noudattelee kiinteästi poliittisia suhteita. Egypti kuuluu maihin, jotka ovat oikeutettuja USA:n elintarvikeapuun ainoastaan presidentin erikoispäätöksellä. Yhdysvaltain ja Egyptin diplomaattisuhteiden katkeaminen vuoden 1967 sodan jälkeen merkitsi myös elintarvikeavun katkeamista. Vasta 1974 – suhteiden uudelleen lämmentyä Sadatin politiikan seurauksena – Egypti sai jälleen oikeuden vastaanottaa apua.

Ajankohtainen esimerkki elintarvike-riippuvuuden kansainvälispoliittisesta merkityksestä on *Iran*, joka tuo 30 prosenttia tarvitsemastaan ruoasta lännestä, pääasiassa Yhdysvalloista. Marraskuun 1979 diplomaattikaappauksen jälkeen Yhdysvalloissa keskusteltiin ruokaaseen täysimittaisesta käyttämisestä ja eräät laivaukset keskeytettiin yhtiöiden ollessa epävarmoja saatavistaan. Yhdysvallat ei kuitenkaan ole ryhtynyt massiiviseen ruokasaantoon pelätessään kilpailijoiden valtaavan Iranin markkinat. Samalla se on kehottanut näitä pidättyvyyteen. Mm. Australia on kuitenkin jo vahvistanut asemiaan elintarvikieviennissä Iraniin. Samanlaisia seuraamuksia on myös koitunut *Neuvostoliiton* vastaisesta viljanvientiboikotista.

Kahden tekijän voidaan katsoa helpottaneet Yhdysvaltain mahdollisuuksia käyttää elintarvikeapuaan politiikan välineenä: *avun volyymin* – se on todella monille maille tärkeä elintarvikehuollon kanava – ja *avustustoiminnan bilateraalisen pohjan* – nimenomaan luottomyynnin kohdalla. Tämä järjestelmä on mahdollistanut Yhdysvaltojen itsenäi-

sen aseman kohteiden valinnassa ja avun määrän päättämisestä. Yhdysvaltain vilja-ase ei kuitenkaan ole niin tehokas politiikan väline kuin usein luullaan. Uusien markkina-alueiden luominen on kyllä onnistunut melko hyvin, mutta mitä poliittisemmiksi Yhdysvaltain tavoitteet ovat osoittautuneet, sitä lyhytaikaisemmiksi oivat menestykset useimmiten jääneet. Esimerkiksi palkintona tai tukena annetut elintarviketoimitukset eivät yleensä ole kyenneet estämään vaikeaan asemaan joutuneiden "ystävällismielisten" hallitusten kaatumista.

Jotta kansainvälinen elintarvikeapu todella kykenisi lieventämään kehitysmaiden nälkäongelmaa, tulisi sen ennen muuta tukea vastaanottajan kehitystrategiaa. Tämä painottui Maailman elintarvikekonferenssissa 1974. Avainkysymys maailman elintarviketurvallisuuden rakentamisessa on viime kädessä kehitysmaiden elintarviketuotannon lisääminen, mutta siirtymäkaudella on elintarvikeapu välttämätöntä. Avustustointa ei saa loukata vastaanottajan suvereniteettia eikä palvella luovuttajamaan ulkopoliittikkaa. Sen jatkuvuuden takaamiseksi pidettiin tärkeänä monivuotisten etukäteissuunnitelmien laatimista sekä viljan minimiavun kohottamista 10 miljoonaan tonniin (v. 1977–78 apu oli 9,3 miljoonaa tonnia ja nykyinen tavoite on jo em. tavoitetta suurempi). Yhä suurempi osa avusta tulisi luovuttaa lahjana varsinkin köyhimmille maille. Multilateraalista Maailman elintarvikeohjelmaa pidetään suositeltavana kanavana. Sekä bilateraalisen että multilateraalisen avun tulisi edistää kehitysmaiden kansallisten elintarvikevarastojen pystyttämistä. Elintarvikeapua koskevaan yleissopimukseen tulisi saada mukaan uusia maita ja avustajamaiden kiintiöitä olisi kohotettava. Elintarvikkeiden kansainvälisten hätä-

varastojen määrää suositellaan korotettavaksi 750 000 tonniin vuodesta 1981. Sekä elintarvike- että muuta apua antaessaan luovuttajamaiden ja kansainvälisten järjestöjen tulee ottaa huomioon elintarvikkeita vievien kehitysmaiden edut ja hankkia mahdollisimman suuri määrä apuun tarvittavista tuotteista näistä maista (ns. kolmikanantajärjestelyt).

Näiden välttämättömien parannusten toteutumisesta eivät viime vuosikymmenen kokemukset anna kovin myönteistä kuvaa. Yleisesti ottaen vastaanottajalle olisikin edullisempaa saada sitomatonta rahallista apua kuin elintarvikeapua, mikäli kumpikin annettaisiin samoin ehdoin. Elintarvikeapu on tarpeellisinta katastrofitilanteissa, jos kohta tässäkin toiminnassa on parantamisen varaa. Mittavaan ulkomaiseen elintarvikeapuun turvautuminen ja sosioekonomisten uudistusten laiminlyöminen johtaa vastaanottajamaan jatkuvan riippuvuuden noidankehään. Maataloustuotannon kehittämisen olisikin saatava prioriteetti kehitysmaiden kehitysstrategioissa.

Muutoksen avaimet

Tehokkaimpaa kehitysmaiden tarpeista lähtevä kansainvälinen apu ei kuitenkaan vielä tuo muutosta. Kuten aiemminkin on todettu, tarvitaan ennen kaikkea syvällisiä muutoksia kansainvälisessä työnjaossa. Nykyistä työnjakoa pönkittää teollistuneiden länsimaiden ja monikansallisten yritysten strategia: teollisuusmaiden erikoistuminen tuottamaan teknologisesti kehittyneitä teollisuustuotteita ja kehittyneen maatalouden ansiosta viljelijäitä sekä toisaalta kehitysmaiden keskittyminen tuottamaan työvaltaisia teollisuustuotteita (halvan työvoiman turvin) ja joitakin maataloustuotteita (pääasiassa nautinto-

aineita, mausteita, hedelmiä) lähinnä vientiin.

Erityisesti Yhdysvalloille on tärkeää säilyttää pääpiirteissään tällainen kansainvälisen elintarvikekaupan rakenne. USA:n maataloustuotanto on erittäin vientisuuntautunutta: noin neljännes viljellystä pinta-alasta tuottaa vientiin ja maatalouden tuloista huomattava osa tulee viennistä. Voidaankin sanoa, että samalla kun miljoonat ihmiset eri puolilla maailmaa ovat riippuvaisia "maailman vilja-aitan" sadoista, ovat nämä vientimarkkinat elintärkeät Yhdysvaltain taloudelle.

Vanha työnjako ja tuotannon kansainvälistyminen merkitsee kehitysmaiden entistä kiinteämpää sitomista kapitalistiseen tuotantjärjestelmään ja maailmantalouteen ja vaikeuttaa siten niiden väestön enemmistön elintarvike-turvaa. Riippumattomuutta ei lisää myöskään länsimaisen kulutusyhteiskunnan mallien tunkeutuminen kehitysmaiden yhteiskuntaan. Kehitysmaiden keskinäisten taloussuhteiden lujittaminen ja niiden välisen tieteellis-teknisen vaihdon lisääminen on eräs toivottava kehityssuunta. Tällä on mahdollisuus osaltaan edistää kollektiivisen omavaraisuuden syntyä, ei pyrkimyksenä taloudelliseen itseriittoisuuteen ja eristäytymiseen, vaan eräänä keinona vauhdittaa köyhimpien maiden kehitystä.

Maailman nälkäongelman poistamisen edellytykset ovat siis lyhyesti: kehitysmaiden maataloussektorin sosioekonomiset uudistukset, kotimaisen teollisuussektorin parantaminen, tulonjaon tasoittaminen, kehitysmaiden kollektiivisen omavaraisuuden lisääminen sekä kehittyneiden ja kehitysmaiden välisen tulon- ja työnjaon tasa-arvoistaminen. On vielä muistettava, että *rauha ja kehitys kulkevat rinnakkain*. Pelkästään asevarusteluun käytettävien voimavaro-

jen vapauttaminen merkitsisi arvaamat-
tomia resursseja nälän, sairauksien,
työttömyyden ja tietämättömyyden
poistamiselle.

LÄHTEET:

Artikkeli perustuu Suomen Akatemian rahoitta-
man Kansainvälinen elintarvikepolitiikka
-projektin tuottamaan aineistoon ja lähinnä teok-
siin:

Gustafsson Mervi, Food Aid in International
Relations: The case of the United States. Tampere
Peace Research Institute. Research Reports, No.
14. 1977.

Harle Vilho (toim.), Ruoka ja politiikka. Elin-
tarvikekysymys kansainvälisessä järjestelmässä.
Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos. Tutkimuk-
sia, No 21. 1980.

Projektin jäsenet ovat Vilho Harle (johtaja),

Helena Tuomi, Robert Wihtol, Raimo Väyrynen
ja Mervi Gustafsson.

Muuta kirjallisuutta:

Harle Vilho (ed.), The Political Economy of
Food. Farnborough 1978.

FAO Production Yearbook, useat vuodet.

FAO Trade Yearbook, useat vuodet.

Foreign Agricultural Trade of the United States,
useat vuodet.

Forskning och framsteg, No 7-8, 1979.

George Susan, How the Other Half Dies: The
Real Reason for World Hunger. London 1976.

Kehitysmaat ja kansainvälinen tilanne. Suomen
rauhanpuolustajat ry., Rauhan puolesta
-julkaisusarja.

USDA Use of Food for Diplomatic Purposes -
An Examination of the Issues. Washington D. C.,
January 1977.

The World Food Problem: Proposals for Na-
tional and International Action. United Nations
World Food Conference, Rome, 5-15 November
1974. FAO, August 1974.

Kuka sanoikaan, että elämä alkaa vasta 50-vuotiaana?

Ainakaan Soihtu ei aio merkkivuotenaan ryhtyä haikailemaan mennyttä nuoruut-
taan, vaan jatkaa keskustelua monen monesta politiikkaan liittyvästä teemasta.

Esimerkiksi

- porvariston hallitsemistavasta meillä ja muualla
- työväenluokasta
- sivistyneistöstrategiasta
- sosialismista

Koska uskomme politiikan kiinnostavan Sinuakin, tahdomme antaa neuvon:

Tilaa Soihtu vuodelle 1981

maksamalla 75 mk ps-tilille 762 69-4 niin saat kuusi kertaa vuodessa uutta ajattele-
misen aihetta.

Moraalin ja etiikan käsitteet

JYRKI HILPELÄ

Yhteensattumien vuoksi toimitus sai kaksi toisistaan riippumatta kirjoitettua Oleg Drobniatskin Moraalikäsitemoksesta esittelyä. Koska nämä esittelyt nostavat teoksesta esiin varsin erilaisia ongelmia, ja koska etiikkaa ja moraalia koskeva marxilainen keskustelu on Suomessa ollut perinteisesti hyvin vähäistä, päätti toimittaja julkaista molemmat puheenvuorot. Vahinko vain, ettei niitä saatu samaan lehteen. Edellisen arvion on siis kirjoittanut Jussi Silvonen ja se on numerossa 4/80.

Toivottavasti näistä kirpoaa laajempikin moraalikeskustelu. – Toimitus.

Nykyinen neuvostoetiikka on ollut jokseenkin tuntematonta sekä suomalaisille ammattifilosofeille että muille eettisiä kysymyksiä harrastaville. Tätä asiaintilaa auttaa osaltaan menneisyyteen äskän suomennettu Oleg Drobniatskin tutkimus "Moraalikäsitemoksesta marxilaisen analyysin valossa" (Moskova 1980, Progress).

Marxismi ja etiikka

Marxismin ja etiikan suhde on ristiriitainen ja kipeä. Jo vuosisadan vaihteessa käydyt keskustelut Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa toivat esiin kysymyksen olennaisen vaikeuden. Karl Kautsky seuraajineen korosti marxismin tieteellisyttä, mikä a priori sulki pois eettiset näkökohdat. Eräänä syynä Kautskyn penseyteen oli marxismin sisällä vaikuttava uskantilainen virtaus,

joka uhkasi puolueen opillista yhtenäisyyttä. Filosofisen etiikan hän liitti sisäisiin suhtein kantilaiseen idealismiin. Tieteellisyttä korostavan kannan rajoissa etiikka sallittiin vain moraalisten katsomusten historiallis-sosiologisenä tutkimuksena. Etiikka typistettiin yhdeksi yhteiskuntatieteiden erityisalueeksi.

Ne, jotka tulkitsivat proletariaatin etiikan "vallankumoukselliseksi moraaliksi", pitivät klassisia eettisiä kysymyksiä turhana hiusten halkomisena. Kun ensisijaisena tehtävänä oli proletariaatin edun ajaminen, olivat moraaliset kysymykset luokkataistelun strategian ja taktiikan kysymyksiä. Eettinen ulottuvuus sulautui poliittiseen tarkoituksenmukaisuuteen.

Uuskantilaisia vaikutteita saaneet sosialistit vaativat marxismin "täydentämistä" Kantin etiikalla tai jopa eettisen

perustan rakentamista marxismille kantilaisen etiikan suuntaviivojen mukaan. Etiikan tärkeydestä vakuuttuneet marxilaiset näkivät eettisen hengen kauttaaltaan läpäisevän myös Marxin teokset. Eurooppalainen humanistis-eettinen traditio esiintyy Marxilla implisiittisenä esimerkiksi käsitteissä vapaus, vieraantumisen voittaminen, riiston hävittäminen, yhteiskunnallinen tasavertaisuus ja oikeudenmukaisuus. Jos näin oli, ei "Pääomaa" voinut ymmärtää pelkästään taloustieteellisenä teoksena, vaan se tuli nähdä myös vieraantuneen elämänmuodon eettisenä kritiikkinä.

Vuosisadan alun etiiikkakeskustelu edesauttoi osaltaan puoluehajaannusta (ortodoksit, revisionistit) ja jälkeentulevista koko teema tuntui kipeältä ja vältettävältä. Ortodoksit tyytyivät joihinkin melko ylimalkaisiin "Anti-Dühringin" teeseihin. Etiikka eli kituliasaasti osana filosofian historiaa. Mutta näin ei jatkunut ikuisesti. Kuusikymmenluvulla etiikan harrastus olennaisesti voimistui Neuvostoliitossa: kolmivuotiskautena 66–69 julkaistiin etiikkaa käsitteleviä tutkimuksia puolitoista kertaa niin paljon kuin sotaa edeltäneinä kahdenkymmenenä vuotena. Etiikan merkitys siveellisen kasvatuksen selkärangana tunnustettiin yleisesti.

Moraali ja etiikka

Eräs ahkerimpia kirjoittajia neuvostoeetiikassa oli Oleg Drobnitski (hän kuoli -73 vain 40-vuoden ikäisenä).

Nyt suomennettua teosta luonnehditaan hänen työnsä yhteenvedoksi. Drobnitski sanoo kirjansa kertovan, mitä on moraali eli millaisia ovat etiikan alaan kuuluvat kysymykset luonteeltaan ja olemukseltaan. Vaikka moraali jotenkin määrittänyt jo jokapäiväisen käytännön tasolla ja vaikka asiaa koskevaa filosofia tutkimusta on harjoitettu yli 2000

vuotta, väittää Drobnitski rohkeasti, että moraalin teoreettinen määritelmä on vielä antamatta (s. 5). Moraalin käsite on implisiittisenä kulkeutunut eettisen ajattelun traditiossa vuosisadasta toiseen: se vaatii eksplikointia.

Kun moraali on etiikan tutkimuskohde, on moraalin määritelmä eettisen tutkimuksen mahdollisuuden ehto. Ilman sitä ei voi tunnistaa tutkittavia ilmiöitä *moraalisiksi* ilmiöiksi. (Tuollaisen määritelmän ei välttämättä tarvitse olla eksplisiittinen). Moraalin määritelmä on välttämätön momentti etiikan määritelmässä. On ilmeistä, että erilaiset moraalikäsitteet liittyvät sisäisesti erilaisiin etiikka-konseptioihin (ks. esim. s. 271).

Yhtä lailla kiinnostava kuin moraalikäsite onkin marxilainen konseptio etiikasta. Onko marxilainen etiikka filosofista vai sosiologis-historiallista moraalin tutkimusta (vai molempia)? Ovatko etiikan tutkimustulokset normatiivisia vääntämiä vai neutraaleja?

Drobnitskillä on tietysti ollut jokin käsitys sekä moraalista että etiikasta jo ennen tutkimuksen suorittamista: muutoin se ei olisi ollut mahdollinen. Esiymmärryksensä avaamassa horisontissa hän pyrkii moraalikäsitteen täsmälliseen eksplikaatioon.

Moraalin määrittelyn kaksi perusväylää

Drobnitski toteaa ongelmastaan, että sen historiallinen kriittinen tarkastelu on edellytyksenä sen teoreettiselle analyysille (s. 225). Näin saadaan esiin itse ongelman rakenne, sen olemus ja luonne. Hän käykin moraalikäsitteen näkökulmasta läpi eettisen ajattelun historiaa antiikin Kreikasta aina nykyisiin porvarillisiin virtauksiin asti ja osoittaa laajaa lukeneisuutta ja perehtyneisyyttä alueeseen.

Historiallisessa katsauksessa ilmenee, että inhimillisessä ajattelussa siveelli-

syyden määrittely on edennyt kahta perusväylää myöten. Toisena lähteenä on ihmisten moraalikokemukset ja niiden kuvailu esim. kaunokirjallisuudessa. Olennainen piirre tässä lähestymistavassa on moraalien ymmärtäminen itsenäiseksi ja omalaatuiseksi alueeksi, jota ei pyritä johtamaan mistään muusta. Moraalitajunta nähdään edellytyksekkäänä lähtökohtana. Etiikan tehtäväksi tulee moraalitajunnan sisällön "kirkastaminen".² Toinen tapa lähestyä moraalien ongelmaa muodostuu yrityksistä nähdä moraalitajunta osana jotakin laajempaa filosofista maailmankäsitystä. Moraali johdetaan filosofisen (maailmankatsomuksellisen) järjestelmän sisällä.

Drobnitskin mukaan etiikan tehtävänä on sovittaa yhteen ihmisen moraalikokemuksen antamat todistukset ja yleisfilosofiset premissit. Jomman kumman absolutisointi johtaa moraalikäsityksen hajoamiseen kuten länsimaisen etiikan historia osoittaa (esim. yhteiskunnallinen ja yksilöllinen moraalitajunta). Neuvostoliitossa on keskusteltu näiden näkökulmien painotuksesta. Ja. A. Milner-Irinin on korostanut moraalikokemuksen merkitystä etiikan konstruoinnissa. Hänen mukaansa etiikka on tiede siitä, minkä pitää olla – ei siitä, mikä on ollut, on tai tulee olemaan. Sen, minkä pitää olla, meille ilmaisee ihmiskunnan moraalitajunta. Etiikka on tutkimusta, joka kohdistuu ideaalisen, abstraktin tietoisuuden diktaatteihin. Etiikka on filosofis-normatiivinen tutkimusalue. Tämä konseptio on herättänyt vastustusta neuvostoeetikoiden keskuudessa. Mm. Drobnitski syyttää Milner-Iriniä etiikka-tieteen ja moraalien sotkemisesta toisiinsa. Normatiivisten arvokäsitysten sisällyttäminen moraalitajuntaan on vakava metodologinen virhe (s. 226). Etiikka on siis moraalien teoreettista tarkastelua, jolla on oma ei-normatiivinen kielensä erotuksena mo-

raalin normatiivisesta kielestä.

Eikö Drobnitski tässä asetu samalla viivalle analyttisen filosofian tieteellisten meta-eetikkojen kanssa? Entä miten tällaisen etiikan rajoissa voidaan oikeuttaa kommunistinen moraalitajunta?

Drobnitski torjuu meta-eetikkojen lähestymistavan, jossa eettinen teoria on "siveystajunnan vastakohta, tuolle tajuunalle vieras ja abstrakti" (s. 232). Mitä hän sitten itse ehdottaa?

Tieteellinen ja humanistinen näkökanta on yhdistettävä. Moraalin tieteellinen määrittely edellyttää ainakin i) siveellisuuden funktioiden osoittamista ja ii) niiden objektiivisten historiallisten tarpeiden jäljittämistä, jotka ovat synnyttäneet siveellisuuden. Humanistiselta näkökannalta määritelmän tulee esittää moraalitajunnan, moraalisubjektin, perspektiivistä: mitä siveellisyys yleensä ihmiselle merkitsee, mitä vaatimuksia se esittää hänelle. Määritelmän on tunkeuduttava kohteen sisäiseen kudokseen ja jäljiteltävä sen omaa logiikkaa. Mutta tällöinkin määrittely voi olla vain moraalitajunnan ja sen normatiivisten ajattelutapojen logiikan johtamista moraalien ulkopuolisista edellytyksistä, jotka ovat luonteeltaan yhteiskunnallishistoriallisia. Näin tieteellinen ja humanistinen näkökanta yhtyvät ihmiskunnan yleishistoriallisen näkemyksen taustalla (ss. 231–239).

Drobnitski haluaa luonnehtia eettistä teoriaa eräänlaiseksi ihmisen teoreettiseksi itsetajunnaksi. Sen rajoissa ihminen voi ymmärtää historiallisen tilanteensa ja hänessä historiallisesti kehittyneet tarpeet ja mahdollisuudet. Periaatteissa etiikka avaa ihmisyyden yhteiskunnan kehitysnäköalat.

Moraali-vaatimusten historiallinen selittäminen ja oikeuttaminen

Drobnitskin etiikka antaa moraalita-

junnan vaatimuksille historiallisen selityksen, joka perustuu objektiivisten tarpeiden rekonstruoinnille (ss. 371–372 ja 378).

Minussa tällainen etiikka herättää kaksi yleistä kysymystä: i) Merkitseekö etiikan tieteellisyys sen palautumista erääksi historiatieteen erityisalueeksi? ii) Mikä on moraali vaatimusten historiallisen selityksen suhde niiden oikeutukseen?

Käsittelen seuraavassa etupäässä jälkimmäistä kysymystä (vaikka Drobnitski tuskin pitää sitä teoksensa keskeisenä teemana). Drobnitski torjuu sosiologiset yritykset perustella moraalinormin faktisella olemassaololla jossakin yhteisössä. Tällainen empiirinen tosi- eikä ei voi olla riittävä ehto siveelliselle velvoitukselle (s. 344). Moraalinormit kaipaavat perustelua, joka ei riipu yksilöllisen tai sosiaalisen subjektin subjektiivisesta tahdonilmauksesta (s. 354). Moraali vaatimuksia tulee perustella ihmisen olemassaoloa määräävillä syvä-lisemmillä historiallisilla tekijöillä – ei tavan tai jokapäiväisten sosiaalisten vuorovaikutusten tai ulkoisten olosuh-teiden aiheuttamilla suhteilla (s. 355). Nuo historialliset tekijät ovat koko yhteiskunnan objektiivisia tarpeita ja yleisinhimillisiä intressejä. Moraalinormin peruste olisi tällöin sen merkitys ko. tarpeiden tai intressien tyydyttämisessä. Moraalinormin oikeuttaminen samastuisi yhteiskunnallis-historialliseen analyysiin.

Tuo ratkaisu ei ole täysin ongelma-ton, mihin Drobnitski viittaa itsekin. Minusta tuntuu vaikealta identifioida ne todella yleisinhimilliset intressit ja tarpeet ilman arvostavaa kannaottoa, mikä vaarantaisi ahtaasti ymmärretyt tieteelli-syyden (kehäpäätelmistä puhumatta-kaan). Drobnitski kiinnittää huomiota siihen, että mikään siveysnormi ei poh-jaudu ainoastaan yhteen tarpeeseen,

vaan ihmisen ja yhteiskunnan lukematomiin mitä erilaisimpiin konkreettisiin tarpeisiin. Yleisinhimillisen moraalinormin merkitys ihmiskunnan histori-assa on yksinkertaisesti se, että ilman sitä yhteiskunta olisi mahdoton (ss. 384 ja 388). Näin ollen historiatieteellinen analyysi normin perusteluna jää aina katkelmalliseksi ja epätäydelliseksi. Li-säksi menettelyyn liittyy se puute, ettei sillä voida oikeuttaa vasta muodostu-massa olevia normeja, koska niiden histo-riallinen merkitys ei vielä ole nähtä-vissä.³

Drobnitskin viittaus normin merki-tykseen yhteiskunnan mahdollisuuden ehtona⁴ tuo mieleen liittotasavaltalai-sen Apelin ja Habermasin ajatukset. He oikeuttavat perusnormin (eettinen yh-dentvertaisuuden vaatimus) juuri osoit-tamalla sen toden konsensuksen ja siten sosiaalisen maailman mahdollisuuden ehdoksi. Heidän tutkimuksensa ei kui-tenkaan ole historiatieteellistä, vaan fi-losofista.

Moraalitajunta ja etiikka

Drobnitski ei kovin innokkaasti ko-rosta normien historiatieteellisen oi-keuttamisen vaatimusta. Tältä osin etiik-kalla on vain sekundaarinen merkitys. Sen sijaan hän kirjansa vahvasti kanti-laisvaikutteisissa loppuluvuissa ilmaisee luottamuksensa ihmisen siveystajuntaan sinänsä. Hän toteaa, että siveystajunnan vaatimuksissa tiivistyy monien sukupol-vien valtava kokemus (ss. 375 ja 380). Ihminen, joka perustaa toimintansa si-veystajunnan vaatimuksiin, toimii pit-kässä historiallisessa perspektiivissä vii-saammin kuin se, joka toimii vain nyky-hetken tietämyksen ja tarkoituksenmu-kaisuusnäkökohtien varassa. Normatiivinen tieto ylittää vallitsevista olosuh-teissa ilmeisen yhteiskunnallisen tarkoi-tuksenmukaisuuden rajat. Siveystajunta

ennakoi historiallisen liikkeen näköalat ja mahdollisuudet (ss. 376–377). Siveellisen asenteen ottanut sosiaalinen subjekti pystyy ylittämään omien pyrkimystensä rajat ja tarkastelemaan asioita maailmanhistorian näkökulmasta, hän valitsee ihmiskunnan näkökulman (s. 361).

Drobnitski antaa täyden tukensa ajatukselle, jonka mukaan moraaliarvosteluman pätevyys sisällöllinen kriteeri on sen yleisinhimillinen merkitys: aito moraalivaatimus koskee kaikkia ihmiskunnan jäseniä (s. 322).

Ehkä Drobnitskin vankka usko moraalitajunnan kykyyn päätyä oikeisiin ratkaisuihin on perusteltu. Mutta eikö moraalitajunta sittenkin vaatisi hiukan ”kirkastusta” (normatiivisen etiikan tehtävä)? Tilanne on analoginen loogisten suhteiden ymmärtämiselle: yksinkertaisissa tapauksissa jokainen normaali aikuinen havaitsee relevantit loogiset suhteet, mutta kompleksikkaamat loogiset yhteydet vaativat erityistä analyysia asiaankuuluvine tekniikkoi-neen. Vastaavasti esimerkiksi vaikeissa arvoristiriidoissa moraalitajuntamme joutuu ymmälle ja tällöin tarvitaan erityisiä filosofisia metodeja, jotta päästäisiin eteenpäin. Drobnitskin konseptiossa etiikka näyttää jäävän sivuun itse moraalisten ongelmien sisällöllisestä ratkaisemisesta. Mikä silloin on se hen-gen viljelyn alue, joka tuon tekee?

Lopuksi

Drobnitskin teos on perusteellinen analyysi moraalin luonteesta. Se valot-taa kohdettaan vivahteikkaasti ja mo-niulotteisesti. Kielteistä teoksessa on sen raskaslukaisuus, johon suomentaja ei liene aivan syytön. Itse olisin mielelläni lukenut enemmän Drobnitskin neuvos-toetiikkaa koskevia kommentteja, vaika vain viiteosassa. Nyt hänen kirjansa näyttää jokseenkin itseriittoiselta ja irralliselta, vaikka se faktisesti on kan-nanotto suomalaisille tuntemattomassa keskustelussa. Toivonkin, että suomen-nosohjelmaan otettaisiin esimerkiksi Bandzeladzen toimittama antologia ”Aktualnye problemy marksistskoi etiki” (Tbilisi 1967).

VIITTEET

1. Mm. Bernstein piti tätä kehitystä onnettomana, koska hänen mukaansa luokkataistelun ponti-meksi ei riittänyt ahdas luokkaegoismi: työväenlii-ke olisi tarvinnut korkeampia moraalisia ideaaleja.

2. Tämä luonnehdinta sopii hyvin esim. feno-menologiseen etiikkaan, joka pyrkii etenemään ihmisen primaarisesta moraalitajunnasta reflektoi-tuun ja arvostusharhoista puhdistettuun moraalitajuntaan.

3. Drobnitski toteakin, että normien synnyn ja muovautumisen analyysi on verrattoman vaikea tehtävä, jota ei käytännöllisesti katsoen vielä kukaan ole etiikassa tai historiatieteessä suorittanut (s. 383).

4. Tosin vain sen yhteiskunnan, jonka me tun-nemme. Drobnitski ei näe mielekkäänä pohdiske-lua ihmiskunnan vaihtoehtoista historiaa (s. 284).

LENINGRAD

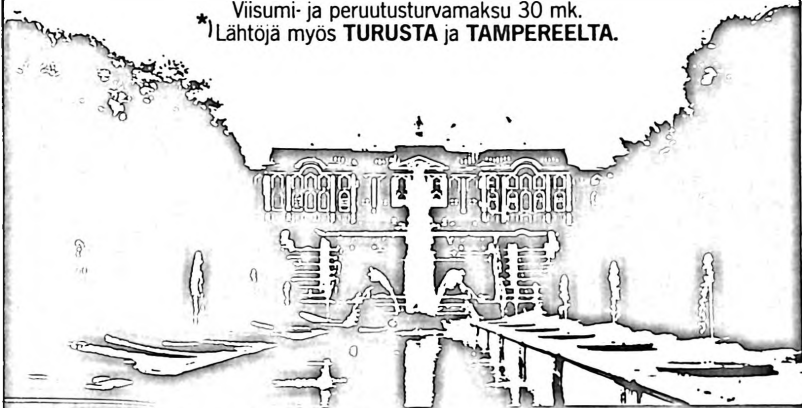
*) Bussimatkat, 1 lk, ph, 3 pv su-ti **265-295,-**
3 pv pe-su **320-370,-** 4 pv su-ke **295-325,-**

*) **JALTA**, bussi-lentomatka, 1 lk, ph, 8 pv **695-895,-** **RIIKA**, laiva-bussimatka, 1 lk, ph, 4 pv pe-ma **460,-**
MOSKOVA, junamatka, 1 lk, ph, 5 pv pe-ti **710-650,-** **KESKI-AASIA**, Moskova-Tashkent-Samarkand-Ashabad, juna-lentomatka, **TALLINNA**, 1 lk, th, 3 pv pe-su **390-440,-** 1 lk, ph, 10 pv: 31/10, 28/11, 19/12, 4 pv ma-to **410-460,-** 13/2, 13/3 **1395-1595,-**

ph=puolihoito (aamiainen, päivällinen) th=täysihoito (aamiainen, lounas, illallinen).

Viisumi- ja peruutusturvamaksu 30 mk.

*) Lähtöjä myös **TURUSTA** ja **TAMPEREELTA**.



Ystävyysmatkat

Kaivokatu 10 B. 00100 Helsinki 10. Puh. 661001